

En aquest capítol, el darrer, m'ocupo d'una tercera fase del procés de mercantilització, aquella en què la família, que continua essent la unitat organitzativa i productiva en les explotacions agràries, ha d'afrontar les repercussions de la internacionalització dels mercats dels productes agraris i, en definitiva dels efectes de la globalització i de la industrialització sobre les seves condicions de reproducció.

El marc cronològic d'aquest capítol es situa entre l'any 1936 i l'època actual. Quan al començament del període bèl·lic s'unifiquen els sindicats agrícoles locals, aquests assumeixen, per primer cop, un paper destacat en la reproducció, potser hauria de dir subsistència, de les famílies i de la comunitat local; aquest protagonisme m'ha portat a situar a la dècada dels trenta la separació entre aquest capítol i l'anterior, tot i que sóc conscient que durant els primers vint anys de franquisme el paper de les cooperatives agrícoles és menys que dinàmic, pràcticament immobiliària. El veritable revulsiu cooperativista té lloc a la dècada dels seixanta, però és després de l'anàlisi del període de l'autarquia que se li acaba de trobar el to i el significat de canvi que veritablement va tenir.

Les unitats d'observació són, en aquest cas, la cooperativa agrícola de la Selva, en el segment cronològic a què m'he referit més amunt, i tres famílies locals. La cooperativa em permet mostrar la convergència de les dinàmiques locals i de les tendències del context econòmic i polític més general, força complexes en aquest període; unes i altres condicionen i actuen sobre les lògiques reproductives de les famílies pageses, és en aquest sentit que m'interessa la seva anàlisi. Pel que fa a les famílies, la seva trajectòria durant aquesta mateixa època, em serveix per observar diferents modalitats d'adaptació de les cases pageses a les transformacions profundes que es produeixen en la societat durant aquestes dècades, fortament marcades per la industrialització.

5.1. EL CONTEXT LOCAL DE LA GUERRA CIVIL ENÇÀ

He volgut començar aquest capítol amb la guerra civil perquè es tracta d'una situació històrica de magnitud més que estructural que es va projectar cap a totes les

dimensions de la vida del país, de les comunitats i, per descomptat, dels individus. D'altra banda, la guerra significa també un moment d'inflexió en la riquesa associativa que havia vist néixer el moviment cooperativista perquè en esclatar la guerra, les mesures excepcionals del període bèl·lic en l'economia van suposar la unificació de les cooperatives agràries dels municipis de manera que l'entitat resultant de la unificació va assumir importants competències en matèria de proveïments alimentaris. En acabar la guerra, la imposició del règim dictatorial del general Franco va decretar l'obligatorietat de la fusió dels sindicats agraris locals en una sola cooperativa agrícola, la qual, per raons de control ideològic i polític va tenir continuïtat durant quaranta anys. Aquests són els motius que m'han portat a estructurar aquest capítol partint de l'any 1936, l'establiment d'un sol model hegemònic de cooperativa agrícola té molt a veure amb la història del seu desenvolupament de la guerra civil ençà, i també amb la trajectòria seguida pel procés d'implantació de l'entitat agrícola en la reproducció de les cases pageses.

L'any 1930, els cens de població donava per a la Selva 2.848 habitants, la xifra més baixa des de meitats del segle XVIII. El poble havia anat perdent població des del 1860, tot i que la davallada demogràfica es va frenar a partir del 1900, quan el poble comptava amb 2.941 habitants¹. En acabar la guerra, si les dades són fiables, el poble havia guanyat una cinquantena d'habitants, molt probablement població local que havia emigrat a ciutat i que tornava per defensar-se millor de la misèria econòmica i, sobretot, de les dificultats alimentàries de la postguerra. A la Selva la guerra va causar els morts següents: 39 civils morts al front o durant la retirada, cinc civils executats a les presons i 8 eclesiàstics fills del poble. Només un civil va morir al poble, un home que va ser jutjat per motius polítics a la plaça Major i ajusticiat als afores (Masdéu, J.M. i Vernet, J.M. 1984) . Un total de 19 persones que van morir per causa directa de la guerra, d'altres, en nombre indeterminat, devien perdre la vida per culpa de les dificultats de tot tipus que va comportar el període bèl·lic. Una altra realitat social important a tenir en compte durant els tres anys de guerra és la dels refugiats o famílies desplaçades per causa de la confrontació. Els refugiats van començar a arribar al poble l'octubre del 1936, procedents de València, Andalusia i Extremadura, bàsicament; el mes de març del 1937 al poble hi havia 133 refugiats,

¹ Totes les dades d'evolució de la població d'aquest apartat s'han treballat a partir del Estudi del padró municipal de 1986 a la Selva del Camp, elaborat pels alumnes de 8è C.P. Gil Cristià de la Selva.

una xifra que sembla que va ser el nombre màxim que es va hostatjar a la Selva durant els tres anys de guerra (Ayllón i altres, 1998).

Pel que fa a l'activitat econòmica, durant la guerra, com en tot el país, a la Selva bona part de la població masculina en l'edat més productiva va ser mobilitzada;² El poble sustentava la seva economia en l'agricultura, amb la presència d'una fàbrica de cordons i passamaneria instal·lada cap als anys 20 que donava feina, bàsicament a les noies. La fàbrica va continuar funcionant durant el període de guerra i les explotacions agràries van tirar endavant amb el treball de la població que va restar a la vila, dones, nenes, nens i homes majors de 36 anys. El sindicat agrícola, com explicaré en el pròxim apartat, es va fer càrrec, per decret, del control de les collites dels socis, que pel decret de la sindicació obligatòria, havien de ser tots els pagesos o productors agraris locals. Va tenir un paper molt important en l'economia local i en la reproducció dels individus, per primer cop i de forma ferma, el sindicat agrícola jugava un paper absolutament intervencionista en les economies pageses.

Les confiscacions de finques rústegues i urbanes també són un tema del qual m'ocupo en el pròxim apartat, però que no pot deixar de ser esmentat aquí en fer la contextualització històrica. També la crema d'edificis i d'imatgeria religiosa va colpir de manera important la societat selvatana; l'església parroquial, que va acabar servint de magatzem del sindicat agrícola, va veure cremar en el seu interior tota la imatgeria, el mobiliari i l'orgue barroc. El convent de Sant Agustí va ser incendiat quedant parcialment destruït; a resultes de l'exclaustració i de l'incendi, la comunitat de Pares del Cor de Maria que havia exercit tanta influència a través de l'obra social i de l'escola de nens que regentava, ja no va tornar a la Selva. La resta d'edificis religiosos locals també van ser saquejats i el seu contingut, juntament amb la imatgeria religiosa existent a les cases particulars, va ser cremat a la riera³.

Tot plegat va crear un clima de confrontació social que va marcar de forma latent la postguerra. Les dures condicions socioeconòmiques de l'època van donar poc marge a l'expressió del conflicte; el silenciament dels raonaments, de les motivacions i de

² Es van mobilitzar les lleves del 1919 fins la del 1942, això vol dir que els homes entre els 17 i els 36 anys eren al front (Masdéu, J.M. i Vernet, J.M., 1984)

les idees del bàndol perdedor es va allargar 40 anys i, al final, el temps va “curar” les ferides. La Selva de la immediata postguerra era una vila diferent a la de l’any 1936, la societat civil havia perdut el seu dinamisme i moltes de les associacions i entitats que havien enquadrat la dinàmica social abans de la guerra s’havien esvaït.

S’havia fet fonedissa tota l’obra de dinamització socioreligiosa de la comunitat de Pares Claretians, només el Centro Catòlic va continuar la seva tasca recreativa basada fonamentalment en el muntatge de representacions teatrals, sovint de temàtica religiosa. La societat recreativa de La Defensa Agrària, ubicada políticament en l’entorn ideològic d’ERC, va desaparèixer, confiscada pel Movimiento arran de la Llei de Responsabilitats Polítiques de febrer del 1939 (Masdeu, J.M., 1994). Els locals de l’entitat van passar a estar controlats per la Delegación Nacional de Sindicatos, que els va entregar a la Hermandad de Labradores local fins que l’any 1954 van ser adquirits per la Parròquia de la Selva per un preu simbòlic (Puig, 2001). A partir d’aquest anys, el rector de la vila, Mn. Joan Salvat, constitueix l’anomenat Casal Selvatà, una entitat des de la qual la parròquia passa a exercir les funcions socials i el tipus d’influència que abans de la guerra tenia la comunitat de Claretians. Una de les seves creacions va ser l’Escola Parroquial de Sant Agustí, dedicada a l’ensenyament religiós dels nens de la vila que venia a cobrir el buit deixat per l’escola de l’antic convent de Sant Agustí.

L’altra societat local, L’Ateneu, que havia estat objecte de confiscació pel Front Popular durant la guerra, va ser retornada als socis, sempre sota la tutela del Movimiento que l’any 1941 va obligar l’entitat a integrar la “Obra Nacional de Educación y Descanso”. Aquesta entitat va ser la protagonista indiscutible de la vida social local, a la seves sales hi discorria la major part de la vida social quotidiana i festiva del poble. La seva història, molt ben compilada per J. Masdeu (1979) sintetitza la dinàmica social local en tant que l’entitat va ser escenari per a l’expressió de la conflictivitat social i política que es va viure al poble durant el franquisme. A partir del 1954, quan es va crear el Casal Selvatà, sobretot quan va iniciar les seves programacions de cinema i espectacles, la contesa va sortir de l’espai social intern de l’entitat i es va projectar cap a la comunitat en forma de dos

³ L’historiador local Eufemià Fort i Cogul ha deixat la crònica i l’inventari de tot el patrimoni cultural desaparegut durant la confrontació en alguns dels seus llibres de la col·lecció Analecta Selvatana.

bàndols enfrontats: el Casal, que acollia el grup social que participava activament de la vida religiosa i parroquial i que es va anar definint, cap als anys 60, al voltant de posicions catalanistes; i el Casino, que acollia un grup social majoritàriament conservador, de pagesos propietaris, més distant respecte a la moral estricta de l'església i més pròxim a les plataformes del poder local⁴.

L'any 1950 la Selva tenia 2.599 habitants, l'índex demogràfic més baix de la seva història d'ençà del creixement que es va produir durant el segle XVIII. Durant tota la dècada la població es va anar mantenint i més aviat va augmentar discretament; el veritable creixement demogràfic no es va produir fins a la dècada dels 60, mercès al *baby boom* i a la immigració. Respecte a l'activitat econòmica d'aquesta població, la base principal continuava essent agrària tot i que també destaca la presència d'una fàbrica tèxtil que a l'època devia ocupar una quarantena de persones, la major part de les quals eren dones, i també l'existència de nombroses botigues i activitats artesanals que cobrien les necessitats de la població. L'any 1954, comença a fer-se notar la major presència de conreus de regadiu⁵; respecte a la distribució dels conreus, el 51,6% de la superfície cultivada estava dedicada a l'avellaner, el 20,8% a la vinya i el 9,2% a l'olivera, la resta es repartia entre conreus minoritaris diversos, entre els quals destaca el sembrat, amb un 5,7% (Cardó, 1983). D'aquesta dècada destaca la presidència de la secada que va obligar a substituir el conreu de l'avellaner pel de la vinya, més resistent a la falta d'aigua. L'augment de la producció vitícola local va portar a la cooperativa agrícola, ho veurem en els propers apartats, a prendre un paper definitivament més actiu en la protecció dels interessos econòmics dels socis. La construcció d'un celler cooperatiu l'any 1959, va revolucionar la vida pagesa i l'economia locals i va proporcionar a la cooperativa un paper destacat en la dinamització social i econòmica de la Selva.

L'activitat sociocultural va ser molt limitada durant la dècada dels anys cinquanta, però cal destacar la constitució del grup ADESEL (Associació de Selvatans Residents Fora Vila). Aquesta associació va tenir un paper destacat en la

⁴ La major part dels alcaldes franquistes havien format part de la junta directiva del Casino i fins i tot, en dos casos, com a mínim l'alcaldia va ser ocupada per persones que havien estat presidents de l'entitat.

reconstrucció cultural de la Selva de la postguerra⁶. Durant els anys 1950 i 1951 es va publicar també un Full Parroquial en català de periodicitat mensual que donava notícies del poble i notes històriques entre d'altres informacions. Al Casino hi havia cinema els caps de setmana, també representacions del grup dramàtic de l'entitat i per les festes locals oferia representacions teatrals, de sarsuela, concerts i ball (Masdéu, J.M. 1979).

Els anys cinquanta van ser uns anys de transició, caracteritzats per la millora progressiva de les condicions de vida de la població; no es va donar lloc a grans possibilitats de progrés immediat però es va assegurar una base en la qual edificar el desenvolupament econòmic, social o cultural. La dècada dels seixanta reflecteix el desenvolupament franquista, l'abandonament de l'aïllacionisme amb el nou marc del Pla d'Estabilització es va deixar notar a tot l'Estat, especialment a Catalunya i també a la Selva. Els saldos demogràfics comencen a ser positius i el creixement és especialment important entre l'any 1960 i el 1965 en què la població local passa del 2.695 habitants als 3.073; per primer cop des del 1887, la Selva superava el llindar simbòlic dels 3.000 habitants. En aquest creixement demogràfic hi intervé tant el creixement vegetatiu com el saldo migratori positiu⁷. A la segona meitat de la dècada dels 60 la població va continuar creixent fins a situar-se en 3.225 habitants l'any 1970. La població immigrada a la Selva procedia fonamentalment d'Extremadura, en especial de la província de Badajoz, i d'Andalusia, especialment de pobles de la província de Granada i de Jaén. El contingent de població immigrada va ocupar-se en feines del camp i poc a poc, en la mesura que les noves condicions de la política econòmica del govern permetien el creixement del sector industrial, va passar a integrar-se, igual que la resta de la població local, en altres activitats d'empreses i indústries tant del poble com d'altres poblacions del Camp de Tarragona, especialment Reus, Valls i el polígon petroquímic de Tarragona. Més endavant el sector serveis desenvolupat a la zona a remolc de l'activitat turística de la Costa Daurada serà també un àmbit econòmic atractiu per a la població activa.

⁵ El 19,3% del s conreus locals eren de regadiu, el 12% eren d'avellaners. Aquest percentatge suposa un augment del 17% respecte a l'extensió del regadiu de l'any 1900 en què ocupava només el 2% de la superfície conreada.

⁶ No hi faré més extensa reflexió perquè me n'ocupo en parlar de la construcció del sentiment cooperatiu als anys seixanta, en l'apartat 5.3.

A la dècada dels seixanta el municipi es va començar a bellugar. L'any 1960 es redacta i aprova un projecte d'Eixample del casc urbà, el qual en copia un altre del 1927. En aquesta ocasió la situació és propícia perquè el projecte comenci a ser executat i a la dècada dels seixanta comença a créixer el casc urbà en direcció sud, vers la zona d'accés a la vila. L'any 1964 es construeix el primer bloc d'habitatges edificat a imatge i semblança dels que anaven apareixent en aquesta mateixa època a les perifèries de les ciutats. La construcció del Barri del Carme, nom amb què era conegut l'edifici va ser iniciativa d'un promotor local, Gil Cristià, el qual també va fer donació al municipi del terreny per construir un Grup Escolar que avui encara porta el seu nom, un equipament important, més si tenim en compte que l'escola pública local mai havia comptat amb un edifici propi ni amb unes instal·lacions adequades, una situació que s'havia agreujat després de la guerra⁸. En el terreny dels equipaments, cal sumar-hi també la construcció d'un camp d'esports a la zona de l'Eixample, l'any 1965; aquesta iniciativa és paradigmàtica respecte al model de l'època en què es combinava la recollida de donatius particulars amb un finançament públic més que limitat.

Als anys seixanta és destacable també la dinamització de la sociabilitat local duta a terme per l'entitat parroquial Casal Selvatà, la qual des de la seva fundació l'any 1954 va moure una part de la societat civil local. L'any 1955 es va constituir en el seu entorn el grup sardanista "Germanor" que serà l'entitat encarregada d'organitzar anualment, des del 1959, l'Aplec de Paret Delgada i des del 1961 el Concurs Literari per premiar obres en llengua catalana. Els aplecs de Paret Delgada van tenir ressò a tot el país i fins l'any 1964, en què es va celebrar el darrer gran aplec, van constituir veritables manifestacions de reivindicació catalanista⁹. Al marge del grup Germanor,

⁷ No es disposen dades corresponents a la modalitat de creixement demogràfic local, però a tot Catalunya, entre el 1960 i el 1964 la població va augmentar en 500.433 habitants, el 39% per causa del creixement vegetatiu i el 61% pel saldo migratori (Culla, 1989: 276-277).

⁸ El fet que el poble comptés amb escoles d'ensenyament religiós a les que acudia la major part de la població, havia desentès històricament a les autoritats municipals de la necessitat de protegir l'ensenyament dotant-lo d'instal·lacions i d'equipament adequats.

⁹ L'any 1964 l'Aplec va convocar més de 5.000 persones, una xifra que va superar les possibilitats organitzatives i d'espai. D'altra banda, aquell any s'havia de retre homenatge a la figura de Joan XXIII erigint a l'ermita de Paret Delgada un monument a la "pau i a la llibertat dels pobles", en una barreja de significació política i religiosa. Durant la celebració algú va tallar el fil del micròfon quan el cardenal Arriba i Castro, encarregat de presidir la inauguració, es disposava fer un parlament en castellà; el fet és que des de l'organització es volia la participació de l'abat Escarré i no pas la del

el Casal també va desenvolupar altres seccions dedicades al teatre, al cinema, l'edició d'un butlletí i una emissora de ràdio, Ràdio EPSEL. Més endavant, ja a la dècada dels anys 70, en el sí del Casal es va constituir el Club de Joves que va impulsar el teatre, la música i l'activitat sardanista, entre d'altres actuacions culturals (Puig, 2001).

A la segona meitat dels anys seixanta comencen a obrir-se els primers carrers a la zona de l'Eixample, en els terrenys ocupats pels antics horts, i algunes famílies, moltes d'elles pageses però també menestrals, traslladen la seva residència a les cases de nova edificació construïdes sovint amb planta baixa i un o dos pisos. És freqüent que les cases que queden disponibles siguin ocupades per la nova població immigrada que va arribant a la vila i que es va repartint de forma uniforme pel casc antic, una circumstància que facilita les condicions de la seva integració, a diferència de la tendència a la guetització pròpia de les grans zones urbanes. La reforma urbanística afecta també al poble vell perquè en aquesta època es renova la xarxa de clavegueram, una millora de les infraestructures que s'arrodonirà uns anys més tard, l'any 1974, amb l'asfaltat dels carrers, una actuació municipal que és recordada com un fet clau en la modernització del poble.

Durant la dècada dels 70 es va consolidant la construcció de l'Eixample i fins i tot comencen a quallar alguns projectes d'implantació industrial, però la població local no creix; l'any 1970 el poble tenia 3.225 habitants i l'any 1981 en tenia 3.220. En aquesta dècada l'arribada de població immigrada es concentra en les zones urbanes del Camp de Tarragona, la població va darrera de l'activitat industrial i els contingents d'immigració d'aquesta dècada s'instal·len a Reus, que guanya 20.000 habitants, Valls que en guanya 3.000 i Tarragona que augmenta en més de 30.000 el seu nombre d'habitants¹⁰. En aquest nou context, semblava clar que les autoritats

cardenal que s'ubicava en una posició ideològica radicalment oposada al significat que volia tenir l'acte El silenciament del cardenal va suposar que les autoritats del govern civil no tornessin a donar el permís per celebrar de nou l'Aplec. A partir d'aquell els aplecs es van celebrar amb un caire molt més estrictament sardanista i local fins que es van abandonar definitivament a la dècada dels vuitanta. Una revisió d'aquells fets la van fer Jaume Miralles i Xavier Amorós al número 13 de la revista Papers, pàgines 30-36. També en una entrevista publicada a alguns dels organitzadors dels aplecs al número 14 de Papers, pàgines 36-38. Per a una revisió exhaustiva i completa de la història del Casal Selvatà, veure Puig, 2001.

¹⁰ Dades de la Gran Geografia Comarcal de Catalunya, vol 7, corresponent al Camp de Tarragona. Gran Enciclopèdia Catalana, edició del 1982.

municipals havien de buscar indústria o, si més no, facilitar-ne la implantació, si volia mantenir una certa estabilitat demogràfica. La localitat veïna d'Alcover, un poble que de sempre havia tingut un pes demogràfic i econòmic similar al de la Selva, terreny abonat per les sempiternes rivalitats locals, tenia més activitat industrial que la Selva i això li suposava un major índex de creixement demogràfic; aquesta constatació era un estímul per a la recerca, tot i que força passiva, d'algun enclavament industrial al poble.

Cap al 1970 s'instal·la a la Selva una fàbrica de la branca tèxtil dedicada a la confecció de camises; a nivell local era coneguda com "la fabriqueta", un apel·latiu que feia referència a les seves reduïdes dimensions donat que la instal·lació industrial es va ubicar dins del poble, ocupant els baixos i l'entresol d'una casa gran, ca Mulet. Malgrat el diminutiu, "a les camises" hi treballaven més d'una trentena de dones a temps complet, moltes d'elles, la majoria, eren les filles o, menys sovint, les dones de les cases pageses¹¹, les quals aconseguien, amb la fabriqueta, una font d'ingressos complementària a la del treball agrari¹². La fàbrica de camises s'afegia a la fàbrica de ca Cabré, l'altra tèxtil que ja estava implantada al poble des de començaments de segle. Tant l'una com l'altra donaven feina a mà d'obra femenina, dins i fora de la fàbrica, perquè en els dos casos algunes parts del procés industrial era traslladat a l'espai de les cases on moltes dones s'ocupaven a plegar i encapsar cordons o a cosir botons de camises. Aquestes tèxtils ocupaven a les filles a la fàbrica i a les mares a casa; era un model industrial perfectament integrat en l'economia agrària perquè li era complementari en la mesura que li aportava recursos externs imprescindibles, en sintonia amb la pluralitat de bases econòmiques que ha caracteritzat durant segles la reproducció social de les famílies pageses. La fabriqueta va tancar l'any 1981 i l'economia de les famílies pageses se'n va ressentir, tot i que ben aviat algunes

¹¹ Al començament, la fàbrica va ocupar fonamentalment a les dones solteres del poble, moltes d'elles filles de cases pageses que no havien contret matrimoni i que van trobar a "les camises" una forma de guanyar-se la vida cosint, una feina per a la qual havien estat especialment entrenades, a casa i a l'escola. Durant els primers anys, la fàbrica funcionava a un ritme i un ambient més domèstic que fabril; una antiga treballadora m'explicava com algunes dones s'arribaven un moment a casa per tirar la pilota a l'olla. Més endavant, cap al 1975, s'hi van incorporar noies d'entre 14 i 16 anys i l'activitat a la fàbrica va prendre un caire més mesurat pel criteri de la productivitat i del rendiment industrial.

¹² A començaments dels setanta moltes noies del poble van posar-se a treballar a la MAI, una empresa dedicada a la construcció de circuits per l'automoció que es va instal·lar a Valls en aquesta època. La MAI va ocupar, i ocupa a encara, a molta població femenina dels pobles del territori proper a la capital de l'Alt Camp, la Selva entre ells. L'empresa es fa càrrec del trasllat dels treballadors/es amb un servei d'autobús i això va facilitar moltíssim la incorporació laboral d'aquestes dones.

famílies van trobar una altra forma de complementar ingressos econòmics. La fàbrica de cordons va dur a terme als anys vuitanta un pla de reconversió i de modernització de la maquinària que es va materialitzar amb una estratègia empresarial de desplaçament de la maquinària vella, menys productiva, des de la fàbrica cap a les cases particulars. Moltes cases particulars, especialment les de l'Eixample que tenien magatzems amb capacitat suficient a la planta baixa, es van convertir en petites factories tèxtils en les quals les dones manipulaven les màquines de ca Cabré; la fàbrica s'ocupava del manteniment, del subministrament dels materials tèxtils i de la retirada de la producció, mentre que corrien a càrrec de les treballadores, les despeses socials de l'activitat, les de l'energia i les dels locals. Com si de l'era protoindustrial es tractés (Kriedte i altres, 1986), l'empresari va aconseguir acabar d'amortitzar una maquinària quasi obsoleta¹³ fent repercutir les càrregues socials, d'energia i d'infraestructures en els particulars. Val a dir, però, que les necessitats financeres de l'empresa es combinaven perfectament amb les de les famílies pageses que van trobar en aquesta activitat un complement econòmic molt oportú.

A finals de la dècada s'instal·la a la Selva la primera indústria que no havia de tenir res a veure amb l'activitat pagesa i l'economia agrària dominant. Arriba al poble una indústria dedicada a la fabricació de sacs de plàstic, especialment destinats a l'envasat d'adobs. Es tracta d'una factoria que buscava una nova ubicació, des de la perifèria metropolitana de Barcelona, en un lloc pròxim al polígon petroquímic de Tarragona donada la relació empresarials amb algunes de les multinacionals del polígon, especialment Dow Chemical. Idasa, avui Macresac, es va decidir a instal·lar-se a la Selva l'any 1980; paradoxalment, aquesta implantació només va suposar dos llocs de treball per a la població local perquè tota la plantilla de treballadors, 80 homes joves recent casats amb les seves famílies, es va traslladar a la Selva. En tot cas, la nova indústria va dinamitzar la construcció, els comerços i els serveis locals perquè calia donar allotjament a prop de vuitanta noves famílies que venien a instal·lar-se al poble; amb aquesta finalitat es van construir els primers blocs

¹³ L'interès de l'empresa en tenir les màquines en funcionament va decaure un cop es va enllestir la reconversió; molts dies, les dones només podien treballar amb la meitat de les màquines o menys, perquè tot sovint s'espantaven i tardaven a ser arreglades. L'activitat tèxtil a les cases va anar continuant durant la dècada dels vuitanta i fins els noranta, tot i que va anar llanguint. Al 1998 es van desmantellar les últimes màquines instal·lades en cases particulars al poble; en alguns casos, l'activitat va continuar només per guanyar els diners suficients per cobrir les despeses del cupó de la seguretat social de règim agrari fins arribar a l'edat de jubilació.

de pisos de quatre plantes en sintonia amb el del Barri del Carme, que s'havia construït feia gairebé quinze anys. Aquesta actuació urbanística va fer avançar molt l'execució del projecte de l'Eixample i va canviar la fesomia del paisatge sociourbà local¹⁴. Les vuitanta famílies es van anar instal·lant al poble entre el 1981 i el 1982; el fet que arribessin en bloc i que la majoria es concentrassin en una mateixa zona urbana, els pisos de la zona de l'Eixample, va cohesionar el grup i els va dificultar la integració amb la resta de la població local que els identificava genèricament com "els dels plàstics"¹⁵. Encara avui, vint anys després, tot i la progressiva integració d'aquesta població en les xarxes de relació comunitàries, la població local continua utilitzant el referent genèric que els identifica al voltant del tipus d'indústria que els va portar al poble.

Aquesta és la segona aportació de població immigrada; la primera, a la dècada dels seixanta, responia al model de l'èxode rural i tenia com a activitat econòmica de referència l'agricultura. Aquesta segona microonada migratòria, a començaments de la dècada dels vuitanta, respon al model de l'atracció industrial. Encara hi ha una tercera arribada de població que respon a un model d'atracció més residencial que econòmica, després me n'ocuparé.

L'any 1979 van tenir lloc les primers eleccions municipals que van ser guanyades per la candidatura del CDS (Centro Democrático y Social), el partit liderat pel llavors president del Govern de l'Estat, Adolfo Suárez. L'arribada dels ajuntaments democràtics va suposar la dinamització i democratització de la gestió municipal, a la vegada que es va donar major relleu als equipaments socials i culturals. Les realitzacions més destacable són la construcció d'unes noves instal·lacions per acollir l'escola pública, la constitució del Jardí d'Infància Municipal i l'elaboració d'un

¹⁴ En el darrer apartat d'aquest capítol em referiré a la relació que s'estableix entre aquestes actuacions urbanístiques, en concret els models d'habitatge que promouen, i les relacions familiars. En la mesura en què s'abandona la coresidència intergeneracional i els nous matrimonis passen a residir en pisos aïllats, les relacions pares-fills surten de l'espai estrictament domèstic i es traslladen a un espai de tipus interresidencial.

¹⁵ La gent del poble tenia moltes dificultats per fer una identificació individualitzada d'aquestes famílies perquè no tenia cap punt de referència conegut. El lloc de treball, el carrer, la casa on es viu són factors emprats en els processos d'identificació que van funcionar a l'hora de conèixer i poder identificar els immigrants arribats a la dècada dels seixanta. Però, "els dels plàstics" vivien en una zona urbana nova, anònima, per a la població local i treballaven tots al mateix lloc. Poc a poc s'han anat construint altres formes d'identificació que tenen a veure amb els trets físics, amb alguna amistat, amb els fills, amb la participació laboral de les esposes... Però per arribar aquí han calgut anys.

projecte de construcció d'una bassa per emmagatzemar l'aigua del poble. Les eleccions del 1983 les va guanyar CIU que va obtenir el 52,97% dels vots, en no presentar-se la candidatura del CDS, CIU va cobrir totalment l'espai polític que al 1979 havia aclaparat circumstancialment i de forma transitòria aquella formació política. En el terreny dels equipaments i les infraestructures, el govern de CIU va reformar les instal·lacions de la Casa de la Vila, va construir les instal·lacions de la piscina municipal, va reformar la xarxa d'enllumenat públic i va urbanitzar el Parc Baix Camp i l'avinguda Puig i Ferrer, llavors l'accés principal del poble. En el terreny cultural, van prendre diverses iniciatives de dinamització de les festes locals i de l'activitat cultural local. Aquests dos governs, sobretot el de CIU, va haver de capejar els temporals provocats per tres situacions de crisi a les quals ara mateix em referiré, que no li van permetre desenvolupar en les condicions més adequades la seva tasca de gestió municipal. A més l'efectiva i dura tasca de desgast duta a terme pel grup del PSC, el principal grup de l'oposició, que va anar consolidant una teranyina social i una mena de govern a l'ombra van fer molt difícil el govern al consistori de CIU.

La dècada dels vuitanta va ser convulsa a la Selva. La crisi econòmica estructural que va afectar l'Espanya de la primera meitat dels vuitanta també va tocar de prop. Al 1982, després que la vuitantena de famílies de l'empresa Idasa s'hagués instal·lat al poble, just quan començaven a pagar la hipoteca del pis i les lletres del cotxe que necessitaven per desplaçar-se a la fàbrica, l'empresa els va comunicar que iniciava un expedient de regulació de plantilla per suprimir més de quaranta llocs de treball. La lluita va ser important, però finalment es va perdre i més de trenta treballadors se'n van haver de tornar a casa, a Esplugues de Llobregat¹⁶.

Les bones expectatives que ofería la construcció al poble, en plena expansió, havien animat a tres empresaris d'obres locals a unir-se, a finals de la dècada dels setanta, per assegurar amb més recursos la seva participació en el creixement urbanístic de la vila. En aquella època el poble va començar a créixer per la zona sud-est del vell casc urbà, una zona en la qual es va construir un barri residencial amb cases unifamiliars aparellades, que va ser ocupat fonamentalment per funcionaris i treballadors

¹⁶ Una síntesi del procés la va fer Teresa Fortuny, del sindicat CCOO en un article publicat a la revista local Papers, núm. 8, pàg. 22-27.

qualificats del sector serveis. A finals del 1983 l'empresa Selvatana d'Obres S.A. va fer una fallida espectacular i va deixar a l'atur a una quarantena de treballadors. Tots eren del poble i, a més l'empresa va deixar deutes impagats a la majoria d'empreses locals amb les quals treballaven i també a la Caixa Rural de la cooperativa agrícola, una de les entitats que finançava amb crèdits els projectes de l'empresa constructora. Tanmateix la fallida va significar una forta sotragada econòmica a la Selva i va comportar un clima de tensió i conflicte social importants.

Encara falta referir el tercer esdeveniment, el més transcendent dels que van convulsionar la societat selvatana dels anys vuitanta. L'any 1985 va desencadenar-se la fallida econòmica de la Cooperativa Agrícola de la Selva del Camp, una qüestió de la qual m'ocupo extensament en l'apartat 5.4 d'aquest mateix capítol. La crisi d'Idasa no va afectar a la població local i va tenir poc ressò a la comunitat; la fallida de Selvatana d'Obres va repercutir en l'economia d'un sector social, treballadors de la construcció i empresaris; la fallida de la Cooperativa va afectar a tothom; gairebé totes les famílies del poble tenien diners en dipòsit o crèdits a la Caixa Rural i això, juntament amb el caràcter simbòlic de la institució i amb la politització de l'afer, va crear una situació de lluita social i de crisi econòmica sense precedents al poble.

El primer quinqueni dels vuitanta van portar la crisi, durant el segon es va iniciar la recuperació d'un teixit social i econòmic que havia quedat molt malmès. La dècada va comportar un lleu augment demogràfic, dels 3.241 habitants del 1981 es va passar a 3.499 l'any 1991; aquest creixement era degut al saldo migratori positiu que va suposar la vinguda de les famílies d'Idasa, però el creixement estava estancat i l'economia local continuava sustentada en l'activitat agrària i en el conreu de l'avellana, una base molt precària perquè a partir del 1988 el preu de l'avellana va començar a desestabilitzar-se i a situar-se per sota dels costos de producció. Les famílies pageses cada cop veien amb menys esperança el futur de les seves explotacions i els seus fills van orientar, ara de forma massiva, el seu projecte professional fora de l'activitat agrària. L'arribada dels ajuts europeus al sector de la fruita seca a partir del 1989 han contribuït tan sols a pal·liar la crisi, però no han pogut animar a les noves generacions a fer de pagesos.

L'any 1987 es va produir un canvi de color polític al govern municipal¹⁷; va guanyar les eleccions la candidatura del PSC, amb el llavors diputat al Parlament de Madrid, Ignasi Carnicer al capdavant. L'arribada d'un polític professional a l'alcaldia va endegar un procés de professionalització i de tecnocratització de la gestió municipal que es va imposar com a fita la diversificació de les bases de l'economia local per tal de poder impulsar el creixement demogràfic i el de les infraestructures, els equipaments i serveis. En poques paraules, l'alcalde va apostar per la recerca d'inversions que generessin implantació industrial al terme municipal, amb dos objectius importants: primer, aconseguir una font d'ingressos sòlida per a les arques municipals i, segon, crear llocs de treball per una població que ja no es dedicava a l'activitat agrària i que havia de sortir del poble per anar a treballar. S'impulsava amb decisió un model de creixement demogràfic, econòmic i urbanístic que es sustentava en la indústria i que ometia tota referència a l'activitat agrària; de fet, era un model de creixement que es dissenyava al marge de l'agricultura i del món pagès¹⁸.

Immediatament després de fer-se càrrec del govern municipal, el nou consistori va posar-se mans a l'obra en el tema de les implantacions industrials. La primera actuació important havia d'assegurar l'aportació d'aigua, a principis del 1988 es va aprovar l'arribada de l'aigua de l'Ebre al poble per destinar-la a usos agraris i industrials i l'any 1990 es va implantar la primera indústria, una fàbrica de finestres i tancaments de PVC, Karpesa, que va donar feina a molts joves del poble, tot i que les esperances es van frustrar quan dos anys més tard va tancar. Al 1990, Texnovo SA dedicada a la fabricació de teixits no teixits s'implantava a la Selva i creava alguns llocs de treball per als joves del poble.

En poc més de deu anys s'ha produït una veritable revolució industrial local que ha suposat la vinguda de potents empreses estrangeres. Els primers en arribar van ser els

¹⁷ En l'apartat 5.4.2 faig una breu reflexió sobre les condicions de lluita social en què va tenir lloc aquest canvi en la representació municipal. L'any 1979 el PSC havia obtingut el 15,67% dels vots; al 1983 va guanyar les eleccions amb el 47,03%; a les eleccions de 1987 va revalidar el seu triomf amb el 57,82% dels vots, igual que al 1991 amb el 62,63%, el 1995, amb el 57,71% i el 1999, amb el 65,26%. L'any vinent farà vint anys que els socialistes governen el municipi i vint anys també que Ignasi Carnicer ocupa l'alcaldia. La seva història al capdavant del municipi resumeix dues dècades de transformacions profundes en el teixit social, en la dinàmica econòmica i en el paisatge urbà i agrari locals.

¹⁸ Per entendre aquesta omisió voluntària cal situar-se en el context socioideològic local. L'entorn pagès s'articulava majoritàriament al voltant de la Cooperativa agrícola, un escenari històric del poder local associat a l'oposició política al PSC (CDC, per les eleccions del 1979 i CIU per les del 1983).

americans; com si de *Bienvenido Mr. Marshall* es tractés, dues multinacionals americanes la Coca-cola (Cobega) i Nacanco, dedicada a la fabricació de llaunes d'alumini, van desembarcar a la Selva carregades de diners i disposades a comprar els terrenys agrícoles que havia d'ocupar el futur polígon Silva que havia d'ubicar les seves factories. En plena crisi de l'avellana tots els pagesos somniaven amb tenir un trosset de terra al "polígon" per rascar uns quants milions dels americans. Uns anys més tard (1999), van arribar els austríacs de l'empresa Pago Fruchtsäfte S.L. dedicada a l'elaboració de suc de fruita i, més recentment, el capital americà ha tornat a invertir als polígons locals en una altra empresa del sector de l'alumini. El fet és que, a la Selva, l'any 1989, el sol urbà ocupat per activitats industrials era d'uns 50.000 m² i que en aquests moments, l'any 2002, és de 996.000 m², més del 90% dels quals estan repartits en 7 polígons industrials, la resta correspon a zones disseminades¹⁹. El poble ha concentrat el 53,9% de la inversió industrial de la comarca en el període que va entre 1980 i 1996, més que Reus, amb un 35,43%, però aquesta inversió només va aconseguir generar el 10,14% dels llocs de treball creats a la demarcació de Tarragona en el mateix període²⁰ (Margalef, J. i Segarra, A., 1999).

Paral·lelament a la inversió industrial²¹, s'ha incrementat també la inversió en equipaments i en infraestructures, alhora que s'ha produït un procés de creixement urbanístic i demogràfic sense precedents. Dels 3.499 habitants del 1991 s'ha passat als 4.400 del 2002; en deu anys la població local ha augmentat més que en els altres 90 anys del segle XX. El dinamisme econòmic del poble i el seu creixement demogràfic han fet possible l'assoliment d'equipaments socials importants, com una Àrea Bàsica de Salut, un institut de secundària, l'ampliació de l'escola bressol i la construcció d'un pavelló polisportiu entre d'altres. Tot plegat ha contribuït a fer atractiu el poble a una població que busca àrees residencials abastables fora de les

¹⁹ Dades proporcionades per l'Ajuntament de la Selva del Camp.

²⁰ Es tracta de 207 llocs de treball, molts dels quals no han estat ocupats per gent del poble. La factoria de la multinacional Nacanco, en el moment d'instal·lar-se, només va donar feina a mitja dotzena d'homes del poble, cosa que va decebre enormement les expectatives que la població havia posat en la inversió dels americans a la Selva. Més endavant això s'ha anat resolent perquè altres indústries han demanat mà d'obra menys qualificada, la més afectada per les situacions d'atur. El fet que l'ajuntament obrís llistes de persones disposades a ocupar-se a les indústries locals ha estat vist amb suspicàcia per alguns sectors que hi han vist terreny abonat per a la pràctica del clientelisme polític.

²¹ L'assentament de Cobega i Nacanco van proporcionar a les arques municipals 150.000.000 de ptes en concepte d'impostos. En aquell moment es va decidir destinar aquests diners a fer inversió productiva (polígons industrials) en lloc d'inversió social, la qual es va retardar fins a veure l'obtenció

zones urbanes però pròximes a elles. Les àrees de recent creixement urbanístic, combinen zones de blocs de pisos amb altres de cases unifamiliars en filera o exemptes, i han estat ocupades per matrimonis joves, la major part dels quals són forasters procedents de ciutat, Reus principalment, que busquen a la Selva un habitatge assequible en una localitat no urbana que els proporciona serveis similars als que ofereixen les ciutats²².

Aquesta és la tercera fase d'arribada de població a la qual m'he referit més amunt. És una població que acut atreta pel factor de la residencialitat i de la qualitat de vida abans que pels llocs de treball que ha generat la indústria. La facilitat dels desplaçaments fa que viure en un lloc i treballar en un altre no sigui cap inconvenient, avui la Selva és a 5 minuts de Reus i a 15 de Tarragona o Valls. La construcció de noves infraestructures viàries com la que uneix el poble amb Vilaplana i Alforja que d'aquí a un any acabarà connectant directament amb la ciutat de Tarragona sense necessitat de passar per Reus, acaba de proporcionar a la Selva les condicions idònies per a un creixement demogràfic, urbanístic i industrial encara més gran.

En aquest context d'expansió, l'únic sector en recés és l'agrari. De com ha anat gestant-se aquesta recessió me n'ocupo amb més detalls en el pròxims apartats d'aquest capítol i per aquesta raó donaré aquí només algunes dades. Entre el 1991 i el 1996 la població ocupada en el sector primari va passar del 20,13% al 13,7%, una dada força significativa sobre una davallada que s'acabarà de confirmar quan disposem les dades del cens del 2001. El 1991, els índex d'especialització de la població ocupada per sectors econòmics eren a la Selva, respecte al total provincial, del 226,0 per l'agricultura, un índex encara elevat, però el vuitè més baix de la comarca; del 128,6 pel sector industrial, el cinquè més alt de la comarca. Malgrat la importància que l'any 1991 encara tenia l'activitat agrícola entre la població local,

dels fruits de la inversió productiva, a partir del 1998. (La Selva, Municipal de gener del 2000, pàg. 5).

²² La Selva compta amb dues escoles, la pública i una altra de privada concertada, disposa de centre de secundària fins al nivell d'ESO, una escola bressol municipal, escola de música, una Àrea Bàsica de Salut, una llar d'avis i un projecte de construcció d'una residència assistida i diverses instal·lacions esportives. El poble té també un teixit associatiu molt dinàmic compost per prop d'una cinquantena d'entitats i associacions de caire divers.

els índex d'activitat industrial estan molt per sobre dels comarcals i els de Reus, un ciutat marcadament especialitzada en el sector dels serveis.

Quadre 5.1. Índex d'especialització per sectors d'activitat. Ocupació 1991

Municipi/Territo	Agricultu.	Indústria	Construcció	Terciari	Administra.
La Selva del Camp	226,0	128,6	96,3	59,0	44,9
Reus	32,6	99,2	93,4	119,0	116,8
Baix Camp	74,9	93,6	104,1	112,4	102,8
Tarragona	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Font: Margalef, J. i Segarra, A. 1998, pàg. 166

L'evolució de l'estructura ocupacional al Baix Camp i a la Selva mostra una clara tendència a la terciarització, més que no pas a un augment dels ocupats en el sector secundari, malgrat el creixement de la implantació industrial al poble. L'any 1991, a la Selva, un 34,8% de la població es dedicava al sector terciari i el 30,7% a la indústria; l'any 1996 els serveis ocupaven el 44,3% de la població mentre que l'ocupació industrial era del 30,7%. Així doncs, l'ocupació agrària perd terreny i afavoreix l'increment de la població ocupada en els serveis. En els pròxims apartats explicaré que aquesta situació no implica un abandonament de l'activitat agrària sinó la seva redefinició. El cens agrari del 1999 dóna dades al respecte perquè el 50% de les explotacions agrícoles del Baix Camp tenen menys de 2 hectàrees i el 76,5% tenen una extensió inferior a les 5 hes. Aquestes superfícies haurien estat més que suficients per garantir la subsistència d'una família pagesa fa cinquanta anys, però en aquests moments, donada la baixa rendibilitat de les explotacions és un extensió insuficient i dóna informació respecte a l'actual procés de desplaçament de l'activitat agrària a un plànol secundari. De la resistència a l'abandonament total de les explotacions i de les estratègies i implicacions de l'agricultura a temps parcial me n'ocupo en el darrer apartat d'aquest capítol.

5.2. LA IMPOSICIÓ D'UN MODEL HEGEMÒNIC DE COOPERACIÓ AGRÀRIA: LA COOPERATIVA ÚNICA

L'associacionisme agrari fa la seva aparició en el camp català al tombant de segle i ho fa expressant la pluralitat de la societat de l'època. En el cas de la Selva del Camp

queda ben palesa la diversitat social, econòmica i ideològica que s'amaga darrera de les societats i dels sindicats agraris que entre l'any 1900 i el 1916 van apareixent en el panorama local. La diversitat és expressió de riquesa social i també de llibertat, tot i que aquesta darrera era retallada sovint, segons la situació concreta d'un context polític molt canviant que va des de la Restauració Monàrquica, amb Dictadura de Primo de Rivera inclosa, fins a la República. Però la diversitat associativa en el terreny agrari i, en general en el terreny de les associacions amb finalitats econòmiques o reivindicatives, pot debilitar la capacitat de les entitats per assolir els seus objectius socials o econòmics; la dispersió pot generar afebliment i aquest és l'efecte pervers de la diversitat de l'associacionisme agrari.

L'associacionisme agrari ha tendit a unir-se ja pràcticament des de la seva aparició; els processos de fusió d'antigues societats, com el que es va produir a la Selva l'any 1920 entre la Societat dels Pagesos i l'Agrícola eren habituals. En les fusions la societat dominant pràcticament sempre era el sindicat o la societat formada pels propietaris perquè aquest grup social tenia liquidesa suficient per fer front als crèdits que capitalitzaven empreses importants com la construcció de cellers o de molins d'oli, entre d'altres. Però la convergència d'esforços cooperatius en origen diversos no sempre ha tingut lloc tan lliurement com acabo de descriure. Lamentablement, la unió de l'associacionisme agrari va associada, en la major part dels casos, a la retallada de les llibertats individuals i associatives; a Catalunya la unitat sindical agrària es produeix en el context de la guerra civil i té continuïtat durant el franquisme. En ambdues situacions es dona sortida a decrets que imposen el caràcter únic dels sindicats agraris locals, per la qual cosa es produeix la fusió forçada de les diferents entitats agrícoles .

Durant la Guerra Civil, la Generalitat de Catalunya va decretar la fusió dels sindicats agrícoles dels municipis, alhora que es feia obligatòria la creació d'un sindicat agrari a cada poble. Els sindicats, durant la guerra, van ocupar-se de la comercialització de les produccions agrícoles i eren també responsables dels proveïments a la població local, juntament amb l'ajuntament. Per primer cop hi havia un sol sindicat agrari als municipis, que representava a tothom i que, a més, tenia un paper destacat en la vida local en temps de guerra. La gent va haver de començar a tenir com a referent un

sindicat únic, una figura nova que a partir d'ara ja esdevindria habitual perquè va tenir quaranta anys de continuïtat amb el franquisme.

Després de la Guerra, el context sociopolític va ser radicalment hostil al pluralisme i el pensament únic franquista va reconduir l'associacionisme agrari cap a un camí radicalment diferent al que havia pres fins llavors. La diversitat es transforma en unitat, l'horitzontalitat i l'autonomia que havia promogut la Llei de Sindicats Agrícoles de la Generalitat de l'any 1934, es transforma en verticalitat i dependència dels sindicats, ara cooperatives, respecte a l'*Obra Sindical de Cooperación*, un organisme del *movimiento*. Però, com veurem, aquest panorama desolador en la vessant democràtica, amb els anys, i quan el context social, polític i econòmic del segon franquisme ho fa possible, acaba donant com a resultat la formació de cooperatives agràries més o menys potents, amb voluntat de projecció cap a la major part de la població local i que acaben esdevenint símbols de la prosperitat i del progrés municipal. En aquest moment sorgeix un discurs cooperativista i localista que assimila el poble a l'entitat agrària i a l'inrevés. És en aquest punt, a finals de la dècada dels cinquanta, quan la cooperativa comença a tenir major presència en l'economia de les famílies pageses, en paral·lel a l'assoliment de major projecció local.

En aquest apartat em referiré a situacions d'unitat i d'uniformitat de l'associacionisme agrari. Es perd la diversitat i apareix un concepte nou de cooperativa en la mesura que aquesta es fa forçosament representativa de la comunitat local. La unitat és la característica més important del cooperativisme durant l'etapa franquista, com ho és també, sobretot fins a meitats de la dècada dels cinquanta, l'estricta control a què el règim sotmetia a les cooperatives agràries. A la Selva, quan el control s'afluixa una mica, coincidint amb l'accés a la presidència de l'entitat d'un líder dinàmic, "desinteressat i progressista"²³, l'entitat reneix al voltant de l'empenta d'un projecte comú, la construcció d'un celler, empresa que representa

²³ Aquests són els qualificatius utilitzats per Oriol Amat (1991) per caracteritzar el tipus de persones que es van posar al capdavant dels primers sindicats agrícoles. La figura de Rendé, president i fundador del Sindicat Agrícola de l'Espluga de Francolí i impulsor de la Federació Agrícola de la Conca de Barberà, inspira aquest perfil. El mateix autor es fa ressò de la desaparició d'aquests líders dels sindicats agraris durant els anys del franquisme.

el punt de partida del model de gran cooperativa local que poc a poc es va implantant.

5.2.1. La unitat sindical durant la guerra civil

La legislació agrària en època de guerra va variar molt, tot i que només feia dos anys que havien estat promulgades per la Generalitat de Catalunya, lleis tan importants com la de Cooperatives, Sindicats i la de Contractes de Conreu. El 29 de juliol del 1936 un decret constituïa la Federació de Sindicats Agrícoles de Catalunya (FESAC), la qual s'encarregava de subministrar productes agrícoles i ramaders als pagesos i de la comercialització de les collites; es va imposar, per tant, una situació d'integració comercial. Un any més tard, es constituïa la Caixa Central de Crèdit Agrícola, que controlava les seccions de crèdit dels sindicats exercint la funció d'integració financera (Amat, 1991:35). El 27 d'agost, un altre decret manava que es constituïssin sindicats agrícoles a tots els pobles de Catalunya i que, si n'hi havia més de dos es fusionessin. Aquesta darrera mesura devia ser la que es va executar a la Selva que, recordem-ho, llavors tenia tres sindicats, el de Sant Andreu, el de Sant Isidre i el Sindicat Acció Obrers del Camp, al qual em referiré una mica més endavant²⁴.

A la Selva està documentada la creació de diverses col·lectivitats agrícoles en finques de propietaris importants de la vila que havien estat confiscades pel Comitè Antifeixista local²⁵. Quan el Comitè Antifeixista local es dissol a finals de l'any 1936, fa entrega de les propietats que havia confiscat a l'Ajuntament de la vila. Altres organitzacions polítiques que van confiscar béns particulars, rústecs o urbans, a la Selva van ser el Front Popular, el PSUC i el POUM.

Durant la guerra, el Front Popular va confiscar les propietats del Sindicat de Sant Isidre, conservador i de dretes, el de Sant Andreu estava inactiu des del mes de març

²⁴ El 24 d'octubre de l'any 1936 es va donar sortida al Decret de Col·lectivitzacions, pel qual els pagesos van veure suprimida la renda de les parcel·les i els arrendaments (Gavaldà, 1989:79). Les col·lectivitats eren explotacions col·lectives constituïdes per pagesos que s'organitzaven per treballar les finques de propietaris expropiats o que les havien abandonat en esclatar el conflicte.

²⁵ A l'Arxiu Històric Municipal es conserva documentació de les confiscacions del Mas de Mestret, de la Rasa de Ferrater, del Molí de Saforcada i de la finca del xalet de Baldomer Girona, entre d'altres de més petites. Ha estat molt ben treballada per Aguadé, E., Cogul, R, i Vallverdú, M., 1997.

del 1936 i no consta la seva confiscació. En tot cas, aquests dos sindicats van veure suspeses les seves activitats i van deixar d'existir com a tals durant el període de guerra. El sindicat que va prendre el protagonisme entre el 1936 i el 1939 va ser el Sindicat Agrícola Acció Obrers del Camp, creat el 1932 i ubicat políticament a la Unió de Rabassaires; era el sindicat ubicat més a l'esquerra de tot el moviment associatiu agrari local, els seus socis eren defensors de la màxima revolucionària: “la terra per a qui la treballa” i van protagonitzar la major part de les col·lectivitzacions de terres a què m'he referit més amunt.

- **El Sindicat Acció Obrers del Camp**

L'octubre de l'any 1932 va ser legalitzada pel govern civil de Tarragona el sindicat agrícola Acció Obrers del Camp,²⁶. Es defineix en els estatuts com a sindicat adherit a la “Unió de Rabassaires i Altres Cultivadors del Camp de Catalunya”, una organització agrària que havia nascut l'any 1922 com a sindicat de viticultors i que va intentar fer convergir els interessos de rabassaires, parcers i arrendataris. La Unió de Rabassaires, que quasi va deixar d'existir durant la dictadura de Primo de Rivera, va prendre un nou impuls amb la República, durant la qual, inicialment, es va vincular a Esquerra Republicana, i que posteriorment va radicalitzar les seves posicions (Gavaldà, 1989:67). Pels volts del 1931 i 1932 es van constituir societats de rabassaires per diferents pobles del Camp de Tarragona, Vilallonga, Cabra, Bràfim, l'Espluga i Alcover (Cavallé i Cavallé, 1995:77; Duch, 1994:32-34)

Acció Obrers del Camp era un sindicat de parcers i jornalers que es constituïa per a “reunir els rabassaires, parcers, arrendataris, masovers, jornalers i demás treballadors del camp, veïns d'aquesta població al objecte de millorar, pels mitjans legals, la seva condició econòmica, social i cultural”. Era doncs un sindicat de pagesos sense terra, com ho havia estat la Societat d'Obrers Agricultors, un altre sindicat fundada l'any 1912 a la qual m'he referit al capítol 4; malgrat que hi ha una distància de 20 anys entre una i altra fundació, es constata la presència d'alguns socis de l'anterior societat en el Sindicat Acció Obrers del Camp. A nivell local, el sindicat era conegut

²⁶ Aquest sindicat no devia ser del tot una entitat autònoma perquè hi ha referències que aquesta associació va sorgir com una secció de la Defensa Agrària. El dia 3 d'octubre del 1933 la revista local Brum publicava la notícia que “A la societat ‘La Defensa Agrària’ s’ha constituït una nova secció anomenada ‘Acció Obrers del Camp’. La seva finalitat serà la defensa dels interessos dels que treballen la terra”. De fet, la seva seu social era en els locals de la Defensa Agrària.

per la gent com “els Rabassaires”, en clara al·lusió al moviment sindicalista de referència en el qual militaven els fundadors.

A partir de l'any 1932 conviuen dos sindicats sota el sostre de la Defensa Agrària, el Sindicat de Sant Andreu i Acció Obrers del Camp; el primer agrupava principalment petits propietaris, amb algunes excepcions de patrimonis més grans el segon s'havia constituït per defensar els interessos dels pagesos sense terra. Tots dos sindicats simpatitzaven amb posicions polítiques catalanistes, que Acció Obrers del Camp va portar cap a l'esquerra.

Quan, amb el decret del mes d'agost del 1936, la Generalitat va obligar a la fusió de tots els sindicats agrícoles locals, a la Selva ja només quedava en funcionament el sindicat dels rabassaires, l'entitat més jove i també la més esquerrana i radical. Aquest sindicat va servir de fonament en el qual bastir el nou sindicat que havia de fer les funcions d'abastiment de la població i de comercialització de les collites dels propietaris locals durant el període de guerra.

- **La confiscació del Sindicat de Sant Isidre i la sindicació obligatòria**

El dia 9 d'agost de l'any 1936, una comissió del Front Popular local va confiscar els béns del Sindicat Agrícola de Sant Isidre. Se'n conserva l'acta amb l'inventari detallat de tots els béns apropiats que descriu amb precisió els equipaments i els productes existents a les diferents dependències del sindicat: premsa, magatzem, botiga, cafè i secretaria. Un cop feta la confiscació i el corresponent inventari, la botiga va tornar a obrir-se amb els mateixos empleats i comercialitzant els mateixos productes, principalment, arròs, bacallà, oli, vi, espadenyas, sucre... El magatzem de la botiga era a l'església parroquial. El 4 de novembre de l'any 1936 la Secció de Compra Venda del Sindicat Agrícola Acció Obrers del Camp, va sol·licitar a l'Ajuntament de la vila la cessió dels locals de l'església parroquial i de Santa Llúcia per utilitzar-los com a magatzem dels productes del sindicat. Amb el decret de Sindicació Obligatòria, tots els pagesos del poble havien de formar part obligadament del sindicat agrari local per poder tenir accés al proveïment de matèries per a la fertilització i el tractament de les collites. Els pagesos jornalers havien

d'estar també registrats al sindicat per poder treballar fins al punt que el sindicat fixava el preu dels jornals i els períodes de temps en què s'havien d'enllestir les feines agrícoles. El mateix passava amb els obrers i menestrals; a la Selva es va constituir durant la guerra un Sindicat d'Oficis Varis que agrupava tots els obrers del poble els quals havien d'estar afiliats a la CNT o a la UGT.

Com que tots els pagesos estaven obligats a portar les seves collites al Sindicat, des d'on eren comercialitzades, la Secció més important era la de compravenda perquè s'ocupava de gestionar la comercialització o, millor dit, l'intercanvi dels fruits produïts a la Selva amb altres productes provinents de zones més o menys llunyanes, principalment de l'Aragó i, fins i tot, de l'estranger. Els aliments aconseguits amb els intercanvis acostumaven a entregar-se a la Secció Municipal de Proveïments de l'ajuntament (Masdéu, J. i Vernet, J.M., 1984) per tal d'atendre a l'abastament de productes bàsics a la població a través de les cartilles de racionament; però les relacions entre l'ajuntament i els directius del sindicat no eren del tot fluïdes. Les dificultats de relació provenien de la falta d'acord en la forma com havien de ser distribuïts els aliments, el sindicat mantenia que tots els socis del sindicat havien de rebre els subministraments, mentre que des de l'ajuntament se'n volia excloure algunes famílies per motius ideològics. Finalment, la direcció del sindicat sembla que va mantenir en tot moment el control sobre els proveïments aconseguits amb la comercialització de les collites dels socis²⁷.

• **La participació dels Rabassaires al govern municipal**

Quan va esclatar la guerra, el 18 de juliol del 1936, feia només uns mesos que s'havien retornat els càrrecs als regidors de l'ajuntament cessats pels fets d'octubre del 1934. Uns dies després del cop d'estat es constituí el un nou ajuntament, a instàncies del Comitè Antifeixista; es va escollir com a alcalde, Jacint Felip Cogul, el Cinto Boter d'ERC i dos dels regidors eren Andreu Gondolbeu Ferré, l'Andreu

²⁷ La comercialització de les avellanes va ser una tasca difícil perquè no era un producte de primera necessitat que es pogués canviar directament per un altre. Els directius del sindicat se les van enginyar per aconseguir treure les avellanes del poble ja trencades i portar-les en un camió fins a la frontera francesa on un comerciant d'origen selvatà s'ocupava de trobar comprador. Amb aquests diners, es comprava bàsicament farina per proveir de pa a la població local. El fill d'un dels membres de la junta del sindicat durant la guerra m'explicava que el camió va ser assaltat en més d'una ocasió però només una vegada van perdre la càrrega que havia de ser defensada fusell en mà.

Nofre, i Joan Miró Domingo, tots dos de la Unió de Rabassaires i dirigents del sindicat Acció Obrers del Camp (Masdéu, J, i Vernet, J.M., 1984)

A l'agost, el Comitè va destituir les persones que ocupaven els càrrecs municipals i va assumir l'autoritat municipal fins al 29 de setembre en què es va constituir un nou ajuntament encapçalat per Antoni Gatell Llaveria, del PSUC; al novembre del 1937, Anton Casamitjana Salvadó, de la CNT va substituir Gatell a l'alcaldia i a partir de l'abril del 1938 va tornar a ser alcalde Anton Gatell. En els consistoris dels dos primers anys de guerra, fins al mes de desembre del 37, sempre hi va haver regidors que representaven la Unió de Rabassaires i que eren a la vegada directius del Sindicat Agrícola.

5.2.2. El primer franquisme i la unificació de les entitats agràries locals

Els nacionals van entrar a la Selva el dia 14 de gener de l'any 1939. Per la vida local l'acabament de la guerra va significar el retorn a un sistema de govern municipal tancat i en mans de pocs, però, aquesta vegada, a diferència de la situació dels anys 20, les institucions locals estaven molt més controlades des de l'Estat.

El control polític dels organismes del Movimiento arribava arreu, també als sindicats locals. Al poble hi havia dos delegats sindicals que actuaven com a veritables gestors i executors de l'activitat del sindicat. No cal dir que assistien a les reunions de junta i a les assemblees i van gestionar el Sindicat sota la supervisió del Sindicato Provincial de Agricultores de la Central Nacional Sindicalista, que era l'organisme, d'àmbit provincial que centralitzava els proveïments de matèries i llavors i també la comercialització de les collites. Els delegats van conduir oficialment el sindicat fins l'any 1940 moment en què traspassen formalment aquesta responsabilitat al president de l'entitat; fins llavors, la junta del Sindicat no va tenir cap capacitat executora.

En aquesta etapa, principalment durant els primers anys, el control polític sobre el Sindicat era absolut. La presència dels delegats sindicals i de l'alcalde era constant a les reunions i a les assemblees, però també era evident la presència simbòlica del sistema a través de la imposició de la necessitat de demanar permisos als organismes

governamentals, normalment, provincials, per dur a terme qualsevol activitat. Tot, absolutament tot, era objecte de control, el període d'obertura de les premses, les quantitats de verema i d'olives premsades, la quantitat de patates sembrades, els adobs consumits, i sobretot, no cal dir-ho, la vigilància exercida sobre les assemblees, per a les quals calia demanar permís al Governador Civil. Es tractava d'un veritable procés d'immersió del poder polític en l'activitat dels sindicats, els quals es converteixen en una mena de panòptics de la vida de la comunitat.

La primera actuació de les autoritats va ser la promulgació de la Llei de Unidad Sindical del 26 de gener del 1940, per la qual s'obligava a la unificació dels sindicats locals. L'activitat del sindicat es va reprendre el mes de març del 1939. A l'abril va tenir lloc una reunió de junta on el president, Andreu Fortuny, va informar del contingut d'una trobada amb la junta del Sindicat de Sant Andreu en els locals de la "FET y de las JONS". En aquesta reunió el Sindicat de Sant Andreu va oferir el seu local i la maquinària, també es van canviar impressions sobre la situació dels dos sindicats; uns mesos més tard es va decidir tractar la qüestió de la fusió amb el Sindicat de Sant Andreu "de conformidad con las consignas de la CNS".

El dia 3 de novembre de l'any 1940 es va celebrar una assemblea extraordinària de socis del Sindicat de Sant Isidre per tal de debatre els termes en què havia de produir-se la fusió amb el Sindicat de Sant Andreu. Els socis dels dos sindicats van aprovar les bases que havien de regir la fusió, que en realitat va ser una absorció, perquè tant els socis com els béns del Sindicat de Sant Andreu van passar al de Sant Isidre. Per als socis del Sindicat de Sant Andreu una tal fusió devia tenir connotacions d'humiliació tenint en compte els antecedents de les relacions entre les dues entitats, juntament amb un cert sentiment de derrota, doncs el Sindicat de Sant Andreu era ubicat a l'entorn del bàndol dels perdedors de la guerra. Les condicions de la fusió, transmeten, si més no, aquesta sensació perquè donen continuïtat al Sindicat de Sant Isidre i liquiden el de Sant Andreu.

- **El model de cooperativa agrària del franquisme**

El 2 de gener del 1942 es va aprovar la llei de Cooperació i al 1943 el reglament que regulava el funcionament dels antics sindicats agraris²⁸. A partir de llavors van ser rebatejats com a cooperatives agrícoles que havien d'adherir-se a les UTECO, la "Unión Territorial de Cooperativas del Campo", que tenien caràcter provincial i que, en el cas de la província de Tarragona, estava ubicada a Reus. Al capdavant de les UTECO hi havia un Delegat Provincial de Sindicats que donava el vist-i-plau, entre d'altres coses a la composició de les juntes rectores que prèviament havien estat elegides per les assemblees respectives. La "Unión Nacional de Cooperativas del Campo" (UNACO) agrupava totes les UTECO i tot plegat depenia de l'anomenada Obra Nacional de Cooperació. Un sistema d'integració vertical pensat per tenir un control minuciós de l'activitat agrària i, per extensió, municipal. Els sindicats es van trobar també controlats per las Hermandes de Labradores, a les quals havien d'estar afiliats tots els pagesos i que, com en el cas de la Selva, compartien locals i personal laboral amb el sindicat.

En una assemblea celebrada el 25 de febrer de l'any 1945, els socis de l'antic Sindicat de Sant Isidre són informats de l'obligatorietat d'inscriure el Sindicat al registre de Cooperatives del Ministeri de Treball, també la necessitat de modificar el reglament de l'entitat per passar a ser una cooperativa agrícola tal i com disposava la llei; el 14 de maig de l'any 1946, naixia la *Cooperativa Agrícola de la Selva del Campo*, regida per un nous estatuts que creaven la figura del Consell de Vigilància, l'òrgan de control del règim, a través de l'Obra Sindical, sobre les actuacions de las Junta.

Els estatuts del 1946 delimitaven tres seccions diferents a la Cooperativa; la Sección Almazara, la Sección Bodega i la Sección Caja Rural totes regides per la Junta Rectora Tots els socis de la cooperativa pertanyien automàticament a les seccions i quedaven obligats a portar tota la collita a les premses cooperatives. La Cooperativa quedava obligada a formar part de Unión de Cooperativas del Campo de la Provincia de Tarragona, a la qual "a igualdad o ventaja de precios, calidad y condiciones,

²⁸ La llei va desmantellar el to dinàmic i plural que el cooperativisme català havia anat adquirint i consolidant en els seus anys de trajectòria (Mayayo, 1995: 183-185).

adquirirá en ella de preferencia los productos que necesite para el consumo y podrá cederle los que destine a la venta”.

- **La gestió de l'activitat cooperativa: control i estraperlo**

Aquesta etapa es caracteritza pel que es podria denominar com una situació d'immobilitat que té la seva projecció en l'activitat comercial i transformadora i que es reflecteix molt clarament en la comptabilitat de la Cooperativa. Hi ha una gairebé nul·la capacitat d'inversió i això es tradueix en una capitalització econòmica molt limitada. L'endeutament era també molt limitat, tant com la seva capacitat de gestió. La finalitat dels crèdits era sempre fer front al pagament de les olives aportades pels socis a la premsa de la Cooperativa. Tot plegat dibuixa un panorama de pobresa. La gestió econòmica de tot el període passa només, pràcticament pels diners que es movien al voltant de les premses d'oli i de verema, aquesta darrera d'una forma molt marginal, i al voltant de l'activitat comercial del magatzem. Totes dues seccions generaven uns recursos molt precaris, les premses perquè els socis feien poc ús del recurs cooperatiu i continuaven portant els fruits als comerciants locals, i el magatzem per dos motius: primer per l'escassetat de matèries i productes i, segon, per la poca capacitat adquisitiva dels socis a la que cal afegir la falta de costum en l'ús de fertilitzants i altres productes químics.

Durant el primer any, les premses van funcionar pel sistema que cada propietari portava les seves olives i la seva verema i es feia “el peu”, que era la forma en què havia funcionat tradicionalment. Més endavant el procediment va canviar i els socis venien les olives a la cooperativa la qual s'ocupava de comercialitzar l'oli produït després d'entregar al colliter el *cupo* que li corresponia. La pràctica de l'estraperlo era habitual perquè sovint era l'única manera d'aconseguir productes alimentaris i matèries primeres. Els productes elaborats a la cooperativa no s'escapaven de la pràctica estraperlista, els particulars intentaven aconseguir més producte del que els corresponia en el *cupo* per poder consumir-ne més o per treure'n uns diners en el mercat negre. La farina, l'oli, l'arròs i el sucre eren productes essencials en la dieta de la població i per tant molt cobejats i cotitzats en el mercat negre²⁹. Amb aquesta conjuntura era fàcil que la cooperativa trampegés les dades de la producció oliera i

²⁹ L'any 1945 l'oli es pagava a un preu 8 vegades superior al del mercat oficial, (de Riquer, 1989: 128).

que, un cop entregats els cupos als productors, es mercadegés amb l'oli que s'havia ocultat. Els rumors al voltant d'aquestes pràctiques estraperlistes sempre planejaven sobre la integritat dels membres de les juntes directives i, tot plegat creava un clima de desconfiança en el sistema cooperatiu que mantenia als socis allunyats de l'activitat cooperativa.

L'estraperlo era conseqüència de l'escassetat provocada per l'autarquia econòmica que va imposar el règim de Franco. El racionament de productes bàsics que afectava la població també es feia extensiu a la circulació de matèries d'ús agrícola que havien de distribuir els sindicats. Les UTECO provincials controlaven la distribució dels productes que arribaven al sindicat i als socis³⁰, i a partir de l'any 1944 es comencen a trobar les primeres referències a l'organisme Unión de Cooperativas del Campo, amb seu a Reus, com a entitat subministradora dels *cupos* oficials de les matèries d'adob.

A més de fer-se palès el major dinamisme econòmic, l'estudi del moviment de la secció comercial a la dècada dels cinquanta permet observar també la introducció de nous productes per al tractament dels conreus i les seves plagues. Aquesta progressió és inequívoca i mostra la tecnificació dels conreus que comportarà també una major inversió i una dependència cada vegada més gran dels pagesos respecte a la indústria química.

- **Les obres socials i la projecció local de la cooperativa**

Segons la Llei de Cooperació del gener del 1942, les cooperatives agràries havien de destinar un 30% dels seus beneficis a l'anomenat Fons de Reserva i Obres Socials que revertia en activitats socials que habitualment eren d'abast local. Va ser així que la Cooperativa va disposar d'uns diners que anava invertint en col·laborar en iniciatives de caràcter social. Les diferents aportacions econòmiques que va fer la cooperativa a càrrec d'aquest fons permeten fer un seguiment de les activitats socials o comunitàries que es van dur a terme aquells anys, les quals, significativament, i

³⁰ El sindicat anava rebent "cupos" de matèries per l'adob: amoníac, superfosfat, potassa, nitrat potàssic, guano i llana; també rebia sofre i sulfat de coure per al tractament de la vinya i del recapte; per la ramaderia es rebia palla, polpa i alfals. El repartiment als socis d'aquests productes es feia en funció de les quantitats demandades amb anticipació.

d'acord amb el context polític i ideològic de l'època, tenien gairebé sempre a veure amb la religió. Durant els primers anys de postguerra, els anys de la represa, els diners es van destinar a la rehabilitació dels edificis d'interès malmesos durant la guerra: l'església parroquial i l'església del Convent de Sant Agustí. El Fons de Reserva va contribuir a què la cooperativa adquirís un cert prestigi entre la població i a donar a l'entitat una dimensió comunitària.

- **La cooperativa en el segon franquisme. L'empenta del 1955**

A la dècada dels cinquanta es produeix l'obertura del règim del general Franco. L'inici d'aquesta expansió acostuma a situar-se simbòlicament el 4 de novembre del 1950, quan l'ONU reconeix el règim polític franquista. Aquesta decisió, juntament amb l'establiment de relacions diplomàtiques amb els EEUU permet que Espanya entri a formar part dels principals organismes internacionals³¹. Tot això significava a la pràctica l'alineament d'Espanya en el bloc occidental i havia de comportar canvis en la política econòmica del govern; fet i fet va comportar, després d'algunes resistències l'abandonament de l'autarquia econòmica i l'inici de la segona gran etapa del franquisme. La nova política econòmica es va veure afavorida per tres factors interrelacionats: l'ajut americà, la demanda de productes espanyols a Europa i l'augment de la demanda interna (Culla, 1989: 189-191). En aquest context es va produir una conjuntura favorable al creixement econòmic que es va notar en totes les activitats, també en la cooperativa.

La tasca de gestió de la cooperativa augmenta i a partir de l'any 1955 comença a prendre forma el que serà la futura línia d'actuacions transformadores i comercials de l'entitat; la Cooperativa comença a poder, o voler, funcionar com a tal³². Durant aquest any, per exemple, la Cooperativa veu regularitzada administrativament la seva situació per emprendre seriosament la comercialització de l'avellana, una activitat que havia començat a dur a terme tímidament dos anys abans, el 1953. L'accés a la compravenda d'avellanes era clau si tenim en compte que l'avellaner era el conreu més important a la Selva des de finals dels segle XIX. L'any 1946 al terme hi havia

³¹ Quasi tres anys més tard, el 1953, es va signar el Concordat amb la Santa Seu i aquesta va ser la benedicció definitiva que va permetre l'acceptació internacional del franquisme.

³² Mayayo (1995: 185) es fa ressò que, "malgrat el franquisme, el cooperativisme va surar", sobretot a les comarques meridionals on, entre el 1943 i el 1976 es van obrir 71 nous cellers, 64 molins d'oli i 3 d'arròs.

1.735 hes. dedicades al conreu de l'avellaner, 816 d'olivers i 325 hes. dedicades a la vinya. És més que evident que el pastís comercial més important era el de l'avellana, però devia ser també el terreny en què la competència del sector privat era més gran i on costava més guanyar-se la confiança dels socis³³.

El veritable revulsiu de l'activitat cooperativa va ser la materialització d'un projecte del qual s'havia començat a parlar l'any 1951 i que pren forma definitiva el mes de desembre de l'any 1955, moment en què la junta informa als socis que la Cooperativa compta amb capital suficient per comprar el terreny del futur celler. La vinya era un conreu minoritari a la Selva, l'any 1946 ocupava només un 11% de la superfície conreada, i la premsa del vi de la cooperativa funcionava molt marginalment. Fonts orals han confirmat que el desencadenant de l'empresa del celler va ser el fet que els comerciants, durant els primers anys de la dècada dels cinquanta, només compraven verema d'una determinada graduació; a ran d'aquesta exigència, els productors es veien obligats a llençar la verema que no hi arribava; la Cooperativa va prendre la iniciativa de construir el celler per resoldre aquesta situació³⁴.

L'existència d'un objectiu cooperatiu important, com ho era el celler, va actuar com un aglutinador d'esforços i, a la vegada, dóna arguments als socis per començar a creure veritablement i per primera vegada, després de la creació de les primeres societats i sindicats, en la cooperativa com una empresa comuna que podia recolzar d'una forma important les economies agràries.

5.3. EL NAIXEMENT DEL SENTIMENT COOPERATIU. COOPERATIVISME I SELVATANISME

A finals de la dècada dels 50 va tenir lloc un canvi radical a l'estructura i sistema de funcionament de la Cooperativa que va significar un revulsiu important a nivell local

³³ L'any 1954, la cooperativa va comercialitzar a través d'Unió 63.289 kgs. d'avellana, una quantitat insignificant si es pensa en les 17.000 tones que aproximadament produïa el terme municipal (dades del 1946).

tant econòmic com social. Fins llavors la Cooperativa havia tingut un pes relativament poc important en la dinàmica del poble, sobre tot de la guerra ençà, però a la segona meitat de la dècada dels cinquanta aquesta situació va quedar enrere pels efectes que va causar l'existència d'una empresa comuna important i difícil per les limitacions econòmiques i institucionals de l'època, la construcció d'un celler. Es va produir una situació d'eufòria cooperativista que s'havia donat en sindicats de la Conca de Barberà, de l'Alt Camp o de la Ribera d'Ebre cinquanta anys abans.

Aquesta etapa de vint anys (1956-1977) queda delimitada entre les presidències de Gabriel Xammar i de Josep Masdéu Vives. Durant la primera d'aquestes presidències, l'activitat cooperativa va girar a l'entorn del Celler, la verema i la vinya, conreu que havia anat adquirint importància al llarg dels anys 50 degut a un període perllongat de secades que van fer poc rendible el de l'avellaner. Però la Selva és, des del segle XIX, terra d'avellana i passada la conjuntura favorable a la vinya, els pagesos locals van tornar a conrear avellaners i aquesta collita va anar esdevenint gairebé l'única del terme. La presidència de Xammar va durar cinc anys, la de Josep Masdéu Vives, que va començar el seu mandat quan tenia només tenia 34 anys, es va allargar fins a tretze. En aquest període, Masdéu Vives va anar consolidant el paper de la Cooperativa en la comercialització de l'avellana i va ser l'introduïdor de la mecanització del procés de selecció, neteja i emmagatzematge. Si els anys seixanta van ser els anys del Celler, no hi ha cap dubte que els setanta van ser els primers que la cooperativa va dedicar a vetllar per l'avellana i a aconseguir prendre el protagonisme que els comerciants privats tenien en la comercialització d'aquest producte.

Una altra peça clau del cooperativisme local que també va veure la llum en aquest període és la Caixa Rural. Creada l'any 1961 era percebuda pels equips directius com la "columna vertebral de la Cooperativa", l'estructura que havia de suportar l'activitat de les diferents seccions en tant que proporcionava fons propis per al funcionament de l'entitat i evitava la dependència de tercers. Durant tot el període, la

³⁴ La qualitat dels vins locals era molt bona i, en conseqüència el vi de la Selva era molt ben valorat en el mercat comarcal de la llotja de Reus. Aquesta consideració va ser també tinguda en compte per la junta i per alguns socis de la cooperativa a l'hora de defensar el projecte del Celler.

Secció de Crèdit va anar creixent amb un ritme constant i va anar esdevenint el símbol de l'entitat.

En aquesta etapa de construcció del sentiment cooperatiu, la cooperativa comença ser veritablement present en les economies pageses; l'entitat comença a dirigir l'activitat productiva dels socis en la mesura que decideix impulsar la transformació i comercialització d'un o altre producte. Així, durant la dècada dels 60 els productors locals s'aboquen de nou al conreu de la vinya en vista dels bons resultats econòmics del celler cooperatiu; en canvi, a la dècada dels setanta, quan la cooperativa arracona l'activitat del celler cap a un segon pla per centrar-se en l'avellana, els pagesos locals segueixen també aquesta direcció i tornen a plantar avellaners. El mercat i els preus dels productes agrícoles és el que fa determinar la línia a seguir per la cooperativa i aquesta, a la vegada, incideix en la presa de decisions productives dels seus associats; la cooperativa va actuant cada cop més com un mediador indispensable entre les condicions que imposa el mercat de productes agraris i les actuacions de les famílies pageses. Això no obstant, la major part dels socis es continuen mostrant reticents a la pèrdua de la llibertat decisòria en tot allò que feia referència a la comercialització de tota o d'una part de les seves collites a la cooperativa. En la mesura que adquiria compromisos econòmics per capitalitzar les inversions, la cooperativa es veia en la necessitat de fer obligatòria la comercialització de les collites dels socis a través de l'entitat, però els socis en feien un cas relatiu i continuaven portant part de les seves collites al comerç privat. El progrés, en aquest sentit va ser molt lent.

5.3.1. Cooperativa i identitat local

Als anys cinquanta, el teixit social es va anar dinamitzant en la mesura que la població sortia de la misèria econòmica, social i cultural de les dures condicions que havia imposat la postguerra; és el que J. B. Culla denomina, com “una societat canviant i un règim immòbil” (1989: 259), en clara al·lusió a l'actitud absolutament immobiliària de l'estructura política del règim. A la Selva, la reactivació del teixit social va materialitzar-se en la vessant socioeconòmica, amb l'empresa cooperativa del celler, i en la vessant sociocultural, en la creació d'un centre parroquial, el Casal Selvatà (Puig, 2001). El Casal Selvatà va constituir-se l'any 1954, poc abans que es comencés a parlar seriosament de com tirar endavant el celler cooperatiu. Era un

centre recreatiu promogut des de la parròquia que tenia com a funció la dinamització de la societat local, especialment dels joves, seguint el model de l'església catalana del moment³⁵. El Casal oferia ball, teatre, cinema, sardanes i va estimular la presència i la participació dels joves a partir de la formació de diferents seccions³⁶. El Casal va ocupar l'antic edifici de la Defensa Agrària, que havia estat confiscat pel Sindicat Vertical Agrícola, just acabada la guerra, i això va fer renéixer l'antic conflicte entre la Defensa Agrària i el Casino. En la seva nova expressió, el conflicte enfrontava al Casal, la societat de l'església i del seu entorn social, amb el Casino, la societat conservadora, però sempre distant respecte a la moral catòlica³⁷. El Casal Selvatà, dirigit pel rector de la vila, va combinar catolicisme i sentiment catalanista i va aglutinar força social suficient per constituir-se en un dels motors de la societat civil durant el segon franquisme.

Una altra associació que va sorgir a la Selva dels cinquanta és l'Agrupació de Selvatans Residents Fora Vila que, amb les sigles ADESEL van titular una circular que es va publicar i distribuir als socis entre l'any 1953 l'any 1964. Malgrat que la publicació era en castellà, des de la primera circular, datada el mes de març del 1953, el grup va utilitzar el català en algun dels textos, especialment els literaris i els d'història local. Adesel va interpretar el paper d'agent sensible a la recuperació i la conservació de la història i de la tradició locals, els seus impulsors eren persones

³⁵ L'església catalana durant el franquisme va seguir de bastant a prop, tot i que amb un cert i progressiu distanciament, el model del nacionalcatolicisme de l'església espanyola. La imposició de bisbes no catalans, juntament amb la tradició anticlerical de la societat catalana, van influir en la implantació d'un rígid control catòlic sobre la política, la cultura i la societat catalanes (de Riquer, 1989: 248-253). Jordi Roca (1996) explica els àmbits i les condicions de producció i de gestió del discurs moral catòlic que va construir el model de dona durant el franquisme; l'existència d'un model socialitzador clar i rígid, juntament amb les innombrables instàncies de difusió controlades pels estaments religiosos van fer de l'església catòlica el millor agent del franquisme.

³⁶ En fundar-se el Casal es va constituir també en el mateix local una escola parroquial per a nens que suplia el buit deixat per l'escola que els pares del Cor de Maria tenien a l'antic convent de Sant Agustí, la qual ja no va reprendre la seva activitat després de la guerra. Amb la creació d'aquesta escola masculina, que es sumava a la tasca d'ensenyament femení que duïen a terme les monges paüles des del Convent de Sant Rafel, es cobrien les necessitats de donar una educació catòlica a tota la canalla del poble.

³⁷ Un dels escenaris més importants d'aquest conflicte era la programació cinematogràfica i, per extensió, dels espectacles de les dues societats. La programació del Casal era feta amb criteris moralitzants i, evidentment, no s'hi passaven pel·lícules que fossin considerades com a poc apropiades per la censura i pels estaments religiosos. En canvi, al Casino, dintre de les limitacions que imposava la censura de l'època, s'hi podia veure tot tipus de cinema i el seu públic gaudia amb les pel·lícules de més èxit de les cartelleres, especialment les que contenien turmentoses històries sentimentals que el mateix rector s'havia ocupat d'estigmatitzar des de la trona; Hilda, en seria l'exemple emblemàtic. La història de les relacions entre les dues entitats és plena de negociacions sota

d'origen local que residien fora vila, majoritàriament a Barcelona, i que gaudien d'un cert prestigi per la seva posició social o per la seva activitat intel·lectual³⁸. El cas és que la seva opinió era tinguda en consideració tant per part de les autoritats locals, com de la població en general. Adesel va liderar campanyes de sensibilització i de recollida de fons destinats a la recuperació i conservació del patrimoni arquitectònic i festiu local i van tenir èxit, tan social com polític, segurament mercès al fet que el patrimoni reivindicat gairebé sempre estava relacionat amb la tradició religiosa i aquesta era una tasca encomiable des del punt de vista de les autoritats de l'època³⁹.

L'associació Adesel va contribuir a la construcció d'un discurs d'exaltació local, el selvatanisme, molt pertinent als anys cinquanta perquè molt probablement era l'única manifestació d'identitat diferencial permesa pel règim. El localisme va sorgir en aquesta època com a substitut de l'expressió catalanista, estigmatitzada i prohibida a l'època, tot i que poc a poc, en la mesura que el context polític ho va anar permetent, aquest patriotisme local es va complementar amb formes més netament catalanistes que tenien un àmbit de projecció extralocal⁴⁰. El selvatanisme forma part també de les formes de resistència ideològica que la societat catalana va anar construint davant la forta pressió homogeneïtzadora del franquisme; Adesel en va configurar les premisses més importants, va actuar com a entitat creadora i difusora del model d'exaltació de la identitat local i va anar transmetent la gestió d'aquest model a

la taula i de picaresques amb els empresaris de cinema per intentar aconseguir l'exclusiva en el passí d'alguna pel·lícula d'èxit.

³⁸ Una de les persones que va anar al davant de l'Agrupació va ser Eufemià Fort i Cogul, erudit i historiador local, resident a Barcelona. Des de finals de la dècada dels 40, Eufemià Fort editava una col·lecció de llibres d'història local, l'Analecta Selvatana. En els monogràfics de l'Analecta, Fort va treballar temes inèdits i també va reprendre i continuar l'obra d'un altre historiador local, Mn. Pié. Eufemià Fort ha estat un gran divulgador de la història de la Selva, dins i fora del context selvatà, i ha fet també una tasca pedagògica important per aconseguir la revalorització de la cultura local.

Una altra de les persones que estaven molt implicades amb Adesel era Ramon Blasi i Rabassa, poeta d'origen local, també resident a Barcelona que va trobar en la Selva un dels seus temes d'inspiració poètica més importants. Els seus poemes eren publicats a Adesel i també van quedar recollits en diversos volums, entre els quals, per la temàtica local, destaca, *Selvatanies*. La poesia de Blasi i Rabassa és, juntament amb la producció historiogràfica de Fort, el referent intel·lectual i literari del selvatanisme.

³⁹ El nucli aglutinador de l'associació va ser la tasca de revitalització de la celebració de la Setmana Santa. L'agrupació va contribuir econòmicament a la recuperació de la imatgeria que acompanyava les processons i que havia estat destruïda durant la guerra; concretament, l'any 1953, l'Agrupació va estrenar el pas de la Flagel·lació, conegut localment com "dels jueus" i alguns dels seus socis van començar a participar en les processons del Divendres Sant utilitzant simbologia pròpia, diferent a la de la resta de participants. Més endavant Adesel va liderar campanyes de rehabilitació d'elements importants de l'arquitectura local, com són les creus de terme, les ermites o les fonts urbanes.

⁴⁰ Els aplecs de Paret Delgada dels anys 60 es van fer famosos a tota Catalunya pel seu tarannà reivindicatiu, m'hi he referit en parlar del context local.

d'altres organismes socials entre els quals, un dels més importants, la Cooperativa Agrícola. La pagesia formava part essencial de la identitat local, i la seva prosperitat era una peça important de la revitalització social, econòmica i cultural del poble; la cooperativa era l'entitat que podia liderar aquesta dinamització i ho va fer.

- **La renovació cooperativista**

L'any 1956 el president continuava essent Lluís Cristià Pàmies, persona que va saber aguantar les dures condicions amb què es va haver de gestionar una pobra activitat cooperativa durant tot el període de la postguerra. Lluís Cristià era representant del model de societat i de sindicat agrícola de començaments de segle; l'any 1914 havia estat elegit secretari de la Societat dels Pagesos, la primera entitat agrària local, càrrec que va ocupar ininterrompudament⁴¹ des d'aquesta data fins l'any 1940 en què va ser elegit president del sindicat⁴². Va ser membre de la junta directiva durant 45 anys i la seva trajectòria va construir-se seguint els tres models d'associacionisme agrari: el model de societat, el de sindicat i, en darrer terme, el de la cooperativa; Lluís Cristià fa evident la relació de continuïtat que és possible establir entre tres models que són diversos però que formen part d'un mateix itinerari de desenvolupament de la sociabilitat agrària a Catalunya.

Malgrat pertànyer a un model associatiu superat, Lluís Cristià, al final de la seva trajectòria directiva, va deixar pas a la renovació de l'entitat i va permetre que agents més dinàmics intervinguessin en el disseny del nou model cooperatiu i en la materialització de les primeres actuacions que havien de fer possible la seva implantació a la Selva. A partir del 1957, es dona un fenomen pel qual el Celler pren el protagonisme a la Cooperativa i, en conseqüència, paral·lelament, la Junta de Vendes⁴³ personificada en Gabriel Xammar, eclipsa el paper directiu de la Junta Rectora. El fet és que l'activitat de la cooperativa cada vegada requeria més esforços

⁴¹ Després de la fusió de la Societat dels Pagesos amb l'Agrícola, Lluís Cristià va continuar ocupant el càrrec de secretari.

⁴² Lluís Cristià va ocupar la presidència del sindicat quan la van deixar els propietaris locals, el grup social del que van sorgir tots els presidents del sindicat des de la seva fundació fins a la guerra; de fet, Cristià va ser president amb el vist-i-plau dels propietaris i segurament això, juntament amb el context eixut de la postguerra va contribuir a l'immobilisme que caracteritza el període de la seva presidència. Malgrat l'escassa capacitat de maniobra, Cristià va saber mantenir una certa independència de la cooperativa respecte a la Hermandad de Labradores, l'òrgan local del Sindicat Vertical d'Agricultura, que sens dubte contribuïa de forma important a anul·lar l'activitat cooperativa.

⁴³ La Junta de Vendes era l'òrgan directiu de la secció del Cellar.

i més dedicació, aquesta evidència devia influir en la decisió de Lluís Cristià, que en aquell moment ja tenia 70 anys, de no presentar-se a la reelecció. En l'assemblea celebrada el mes de gener de l'any 1959, Gabriel Xammar va ser elegit com a nou president de l'entitat i ho va ser fins l'any 1964 en què deixà el càrrec voluntàriament⁴⁴.

- **Cooperativisme i selvatanisme**

L'any 1956 comença un període de puixança per la Cooperativa de la Selva, no només pel que fa a qüestions estrictament econòmiques, sinó també perquè l'entitat comença a tenir un paper transcendent en la dinàmica socioeconòmica local. Durant aquest període augmenta progressivament el nombre de socis i creix també la seva confiança en les possibilitats comercials i transformadores del “sindicat”, tal i com és anomenada encara popularment l'entitat.

Gabriel Xammar va ser portador d'un discurs cooperativista, d'unitat de les persones dedicades a l'activitat agrària. En aquest missatge s'identificava cooperativisme, agricultura i progrés local; aquests eren els tres elements més importants d'una forma de veure la cooperativa que va permetre dinamitzar, en certa forma fer renéixer, l'economia i també la sociabilitat local després dels anys més durs i grisos de la postguerra. El mateix Xammar, l'octubre del 1956 glossava així la seva defensa del nou projecte cooperatiu convertit gairebé en un nou projecte de poble:

“A la nostra vila s'ha produït suara un extraordinari renaixement del cooperativisme local. Després d'uns anys de letargia, actualment i en ajut de l'impuls que l'actual Junta de la Cooperativa ha volgut donar a les activitats que li són encomanades, tot el poble s'ha sentit identificat en aquest renaixement que ha de fer de la nostra entitat un model de cooperatives, no solament en el Camp, sinó en tot el nostre país. (...) Des del punt de vista social, fer cooperativisme és fer selvatanisme. Aquesta és també, la premissa essencial d'ADESEL. Cal destacar aquesta coincidència i no defallir en la tasca empresa, la fita immediata de la qual ha de ser Unitat dels Selvatans.” Adesel, 23.

⁴⁴ Pel que sembla, la ideologia política de Xammar, soci i col·laborador actiu d'Adesel, afí als plantejaments catalanistes de l'època, va ser un obstacle donada la mentalitat destacadament conservadora del llavors alcalde Josep Cogul Sendra. Aquesta distància ideològica dificultava les relacions entre el govern municipal i la directiva de la Cooperativa i davant d'aquesta situació Gabriel Xammar va decidir plegar del càrrec per no obstaculitzar el creixement i el desenvolupament de l'entitat.

Hi ha una identificació clara entre cooperativisme i selvatanisme, entre entitat agrària i poble. La Cooperativa va liderar l'impuls social i econòmic de la Selva dels anys 60, en un context en què els ajuntaments petits no tenien dotació econòmica que els permetés liderar res, essent únicament instruments de control social i polític dirigits des del govern de l'Estat. És aquest el moment en què una entitat agrícola com la Cooperativa, en un medi econòmic absolutament centrat en l'agricultura, pren protagonisme i passa a exercir funcions socioeconòmiques d'abast local i es converteix en una peça clau de la construcció simbòlica i real de la comunitat. En els mateixos termes s'expressava la junta en l'informe elaborat per a la memòria econòmica i d'activitats de l'entitat presentada als socis en l'exercici 1959-60:

“Habran podido ver que cuando mencionamos la Selva y la Cooperativa vinculamos ambos conceptos. Nos creemos autorizados a poderlo hacer ya que hoy podemos decir a boca llena que todos los selvatanes son de la Cooperativa y que la Cooperativa es de toda la Villa. Nuestro fichero de asociados nos permite manifestarnos así. Es tan pequeña la minoría de convilatanes, se entiende agricultores, que no estan en nuestras listas que se pueden contar con los dedos de una mano, por tanto, tenemos el orgullo de poder ostentar esta representación por voluntad unánime.”

La reivindicació de la representativitat és important perquè situa a la cooperativa en el mateix nivell que el municipi, la posada en marxa del celler ho havia fet possible. El selvatanisme es trobava perfectament expressat en el cooperativisme perquè l'entitat agrària podia actuar justificadament en representació de tota la comunitat. El discurs cooperativista es va anar elaborant cada cop més i l'encíclica de Joan XXIII *Mater et Magistra* (1961) va servir a Gabriel Xammar en un article publicat a Adesel l'any 1964 per legitimar la seva insistència:

*“La nostra ofrena⁴⁵ és un símbol pel que representa la col·laboració dels pagesos cooperativistes en honorar el pagès Roncalli. Però és que Joan XXIII ens ha deixat una encíclica “Mater et Magistra”, en què estudia i proposa solucions als problemes socials de l'hora actual, sense oblidar –com és lògic en un home del camp– els que afecten l'agricultura. (...) Heus ací la gran clarividència del pontífex desaparegut. Els problemes que planteja i les solucions que suggereix són els nostres problemes i les nostres solucions”.*⁴⁶

⁴⁵ Fa referència a la donació, per part de la Cooperativa, de les pedres de la premsa vella per aixecar un monument d'homenatge a la figura de Joan XXIII al pati de l'ermita de Paret Delgada.

⁴⁶ Adesel, número 71, setembre del 1964, pàgina 28.

- **La construcció del Celler**

L'acord per a la construcció del Celler es va prendre a l'assemblea del dia 22 de juliol del 1951. Al mes de setembre encara no s'havia fet cap gestió i no es tornà a parlar del tema fins el 18 desembre de l'any 1955 en què s'informà als socis que la Cooperativa comptava amb capital suficient per a comprar el terreny del celler. Aquell mateix any es va fer efectiva la compra i es van enllestir les gestions per tirar endavant l'elaboració del projecte tècnic i per aconseguir un crèdit de l'Instituto Nacional de Colonización amb què finançar el projecte⁴⁷. Les obres es van donar per finalitzades el setembre de l'any 1959, tres anys després d'haver estat iniciades.

La Secció del Celler funcionava de forma autònoma, amb un òrgan gestor que era la Junta de Vendes. Aquesta junta es reunia un cop per setmana conjuntament amb la Junta Rectora. La necessitat de renovació de les persones que ocupaven els càrrecs va ser reclamada en repetides ocasions per Gabriel Xammar, qui defensava la importància que tots els socis del celler anessin passant per la Junta per tal de veure el funcionament de l'entitat.

Des del 1958 les campanyes es finançaven amb crèdits concedits per la "Comisión de Compras de Excedentes de Vino", un organisme oficial que immobilitzava una part del vi a canvi del crèdits que anaven essent retornats en la mesura que s'anava comercialitzant la producció de vi. Aquesta sistema va funcionar fins l'any 1961, en què es va constituir la Caixa Rural. La cooperativa comercialitzava directament el seu vi a través del sistema de subhasta i també amb la venda al detall al poble. En alguna ocasió es va parlar comercialitzar vi envasat, però finalment l'any 1962 la Junta va decidir entrar a formar part una planta envasadora de vi que havia muntat Unió; en aquest moment s'acaba la independència en la comercialització dels vins locals i comença una dependència respecte a l'entitat reusenca que des del vi s'expedirà cap

⁴⁷ El sistema previst per al finançament del Celler va ser el de crear títols d'amortització per un valor de 500 ptes que van ser repartits als socis a l'agost del 1958, distribució que s'anava repetint cada any. Els títols s'atorgaven a raó de 0,25 ptes per quilo de verema entregada; el saldo total era igual al total de capital immobilitzat en les instal·lacions del celler. El retorn es feia pel sistema de capital rotatiu, això implicava que els diners obtinguts anualment en concepte de bons servien per liquidar els bons més endarrerits. No hi ha dubte que aquest sistema va involucrar molt a les persones en el projecte i va forçar la construcció d'un cert sentiment de lleialtat del soci cap a la cooperativa. Tot i així, els socis continuaven mostrant-se reticents a adquirir compromisos amb l'entitat perquè al començament, tots els socis de la Cooperativa productors de verema estaven obligats a portar-la al Celler, però sembla que l'obligatorietat va ser malvinguda pels socis i l'any 1957 es va modificar l'article i es va fer opcional la pertinença a la secció.

a les avellanes i la resta de productes. Aquesta relació de dependència era posada en qüestió per alguns socis i, de fet, en un cicle llarg es va demostrar que va perjudicar els interessos de la cooperativa local.

L'any 1956, el primer any de funcionament del Celler, la cooperativa va premsar un milió de quilos de verema; l'any 1956 va ser l'any de màxima producció perquè el preu del vi era favorable i els socis, enduts per l'eufòria del bon funcionament del Celler, van substituir el conreu de l'avellaner pel de la vinya. L'any 1965 es van premsar a la cooperativa quasi dos milions i mig de quilos de verema, és l'any en què s'assoleix la producció màxima perquè a finals de la dècada dels seixanta es produeix una forta baixada del preu del vi i el Celler va reduint la seva producció en la mesura que els pagesos tornen a substituir els conreus, aquest cop es planten avellaners i s'arrenca la vinya. L'any 1977 la Secció del Celler va deixar de ser autònoma i és absorbida dins la Cooperativa.

- **La columna vertebral de la Cooperativa. La creació de la Caixa Rural**

El projecte del celler cooperatiu va mobilitzar i dinamitzar tota l'estructura de la cooperativa. La constitució d'una Caixa Rural ja havia estat en el punt de mira dels antics sindicats i només el de Sant Andreu havia arribat a materialitzar la idea. Comptar amb una caixa rural significava assolir una major capacitat econòmica i, sobre tot, guanyar en autonomia financera. La Caixa Rural havia de permetre finançar, a través de crèdits personals concedits als socis, la modernització i capitalització de la Cooperativa, però també de les explotacions agrícoles locals que aviat començarien a fer una aposta important per la conversió dels secans en regadius a partir de la perforació cada cop més generalitzada de pous. Però malgrat aquest impuls inicial, la constitució definitiva de la Caixa Rural encara es va fer esperar fins l'any 1960. A la memòria econòmica i d'activitats de l'exercici 1963-64, la Junta expressava amb aquestes paraules el seu convenciment que la Caixa Rural era la peça clau de la Cooperativa i de l'economia local:

“Es muy alentador para todos comprobar el pleno convencimiento de nuestros asociados en lo que se refiere a la Caja Rural, tenemos que procurar que continúe más aún, se tiene que superar, tenemos que comprender que nuestra CAJA es la columna vertebral de la Cooperativa y por lo tanto el eje de nuestra economía local.”

5.3.2. La cooperativa com a peça clau per al progrés i per a la reproducció de la comunitat

L'any 1964 Gabriel Xammar va abandonar la presidència de la Cooperativa. L'entitat, tal i com ell havia pretès, cada cop era més representativa de la comunitat perquè amb el projecte del celler cooperatiu s'havia aconseguit engrescar als pagesos del poble i, molts per primer cop, havien dipositat un mínim de confiança en l'entitat. Però, malgrat que certament s'havia aconseguit projecció local i que tothom reconeixia la labor duta a terme pel president, no tothom simpatitzava amb la ideologia i amb el sector social en què s'havia arreglerat Xammar. A començaments dels seixanta, a la Selva, ja s'havia consolidat un sector social molt dinàmic al voltant de les diferents seccions del Casal Selvatà, també al voltant d'Adesel, persones alineades amb una església catòlica que cada cop anava adquirint més compromís cívic i que incorporava alguns mecanismes de resistència cultural i fins i tot social⁴⁸. La resistència cultural es canalitzava a través de la reivindicació nacionalista i l'església fa de recer d'activitats incòmodes al règim. Gabriel Xammar s'havia posicionat a l'entorn més o menys pròxim d'aquest sector social, bàsicament com a soci i col·laborador d'Adesel i aquesta ubicació resultava antipàtica i inacceptable a alguns sectors socials, entre ells, l'autoritat municipal. Xammar, en lògica correspondència amb el seu model d'unitat cooperativa, va abandonar el càrrec quan es va començar a fer evident la falta de consens dels socis en el seu lideratge.

El relleu el va prendre un home jove, Josep Masdéu Vives qui, igual que Xammar, creia en la necessitat de potenciar un model de cooperativa unida que funcionés com el motor més important del progrés econòmic i social de la Selva. El nou president trobava una cooperativa renaixent i li calia conduir-la cap a la consolidació. A finals de la dècada dels 60, el mercat del vi ja no provocava l'eufòria dels pagesos, al contrari, els preus baixaven cada cop més i es va tornar a plantejar la sempiterna

⁴⁸ Als pobles la resistència era més cultural que altra cosa, però als barris de les perifèries urbanes que anaven formant-se aquells anys, els joves capellans obrers van adquirir compromisos importants amb la reivindicació social de les comunitats que tenien sota la seva tutela religiosa. El Concili Vaticà II i les encíclics de Joan XXIII *Mater et Magistra* (1961) i *Pacem in Terris* (1963), van ser força difoses pel sector més progressista de l'església catalana i van contribuir notablement a l'adquisició del compromís cívic a què m'he referit (Culla, 1989: 308-312).

reconversió de les explotacions; l'avellana es va anar definint com el producte amb què calia confiar per tirar endavant les explotacions familiars⁴⁹

Des de la Cooperativa es va reforçar l'actitud de confiança del pagès amb l'avellana; la presidència de Masdéu Vives té com a denominador comú la defensa convençuda d'aquest producte i de la necessitat de tecnificació del seu conreu. Aquest període de la trajectòria cooperativa es caracteritza per les fortes inversions amb què els pagesos han d'afrontar la modernització (regadiu, plantades joves...), així com també per la generalització de l'estratègia de combinar la pràctica agrícola amb la ramadera. Als anys 60 es construeixen nombroses granges avícoles i porcines explotades en règim d'integració, sobre les quals es sustenta molt sovint la capacitat de reproducció econòmica de les famílies pageses, alguns cops molt hipotecada per les inversions que requereixen les seves explotacions.

La diversificació de l'activitat productiva dels pagesos locals va repercutir en el sorgiment de noves seccions en el sí de la cooperativa, com és el cas de la Secció Avícola, i en la potenciació d'unes altres, la Caixa Rural. La Secció de Crèdit va créixer de forma exponencial mercès a les imposicions i també al crèdit que s'oferia als socis i, com que l'entitat no comptava amb capital social propi, la Caixa Rural es va convertir en l'eix que sustentava el finançament de tota l'activitat cooperativa.

A la dècada dels 70 les condicions del mercat internacional van començar a ser desfavorables al preu de l'avellana del Camp de Tarragona i es va anar definint el "perill turc" en referència al principal país productor d'avellana destinada als mercats europeus. El discurs de la tecnificació es va anar traslladant des de la producció cap a la recollida, la conservació i la transformació de l'avellana; durant els 13 anys que va durar la presidència de Masdéu Vives, la Cooperativa va iniciar la mecanització d'aquests processos i va marcar les línies bàsiques de per on havia d'anar el futur de la cooperativa.

⁴⁹ A la revista Adesel d'aquests anys sovintegen els articles fets per especialistes que auguren un bon futur per l'avellana al Camp de Tarragona, alhora que ofereixen informació precisa de com cal replantejar el seu conreu per fer-lo veritablement rendible; el regadiu, l'adob, els tractaments i la selecció de les varietats a plantar eren les condicions bàsiques per assegurar-ne l'èxit.

En aquesta època s'acaba d'afermar la projecció local de l'entitat. Amb el Fons d'Obres Socials, la Cooperativa va subvencionar, des del anys seixanta pràcticament totes, per no dir totes, les iniciatives que emprenia la societat civil selvatana. En una època en què el finançament públic per les activitats socials i culturals era gairebé nul, aquestes col·laboracions, tot i que modestes, podien representar la diferència entre l'existència o la desaparició de les iniciatives que es volien tirar endavant. Amb l'obra social, la Cooperativa arribava a tots, pagesos i menestrals, i arrodonia la idea que la Cooperativa era tot el poble i que des de l'àmbit de protecció dels interessos agraris, representava a tota la comunitat.

- **Comença la comercialització de l'avellana. La Secció de Fruits Secs**

Al mes de desembre de l'any 1955, es va celebrar una assemblea extraordinària per fer avinent als socis que la Cooperativa havia estat nomenada "Almacenista de Entrada" de la Agrupación de Almacenistas y Descascaradores de Almendras y Avellanas. A partir d'aquest moment la Cooperativa s'introdueix de pèl en la comercialització de l'avellana, producte que havia començat a treballar tímidament l'any 1953. Les avellanes eren comercialitzades a través d'Unió, però a les assemblees els socis demanaven la possibilitat que fos la cooperativa qui hi fes directament i a la campanya del 1956, la junta va decidir comprar directament les avellanes dels socis, una gestió que no va ser pas una activitat exitosa perquè durant les dècades dels 50 i 60, els socis encara confiaven molt poc en la cooperativa a l'hora de vendre aquest producte. La producció local era venuda a través del comerç privat amb el qual, sovint, els socis aconseguien un preu més alt que el que s'havia ajustat al Sindicat. Hi havia casos en què els socis ajustaven el preu de les avellanes a la Cooperativa i més tard, si aquest preu o els rendiments no els convenia, les venien al comerç. Aquestes actituds eren tímidament sancionades per part de la Junta, però pràcticament mai s'arribava a l'expulsió perquè es fingia credibilitat davant les excuses aportades per l'infractor.

El mes de febrer del 1967 la Cooperativa rep la credencial del Ministeri de Comerç que li permetrà comercialitzar productes directament a mercats estrangers. Només un mes més tard es constituïa una Agrupació de Comercialització de Fruits Secs

integrada per les cooperatives de la Selva, Valls, Riudecols, Unió de Cooperatives del Camp i Unió Agrària Cooperativa. Un any més tard, el grup va passar a denominar-se Uncota i la Cooperativa de la Selva decideix integrar-s'hi i cedeix així protagonisme a Unió Agrària, l'encarregada de centralitzar la comercialització dels productes agraris procedents de les cooperatives locals.

- **Les màquines i “l'enemic turc”. La comercialització de l'avellana a partir de la dècada dels 70.**

A la dècada dels 70 el celler perd protagonisme i la collita de l'avellana esdevindrà el producte que generarà més moviment econòmic a la Cooperativa. A partir d'aquests anys, la preocupació de la junta i molt especialment la del president, Josep Masdéu Vives, es va desplaçar des del Celler cap a la millora de les instal·lacions destinades a les avellanes i, sobretot, cap a la mecanització del procés de recollida i neteja. La mecanització era entesa com una condició indispensable per a la consecució de la rendibilitat econòmica d'un conreu que, amb el sistema de recollida tradicional, generava una despesa econòmica i de mà d'obra que en aquell moment es començava a endevinar insostenible.

La Cooperativa va organitzar i oferir als socis la primera demostració del funcionament d'una màquina de recollida d'avellanes l'estiu del 1970. Havia començat en ferm la modernització de la recollida i de l'emmagatzematge de les avellanes. La junta, el president principalment, situava l'avellana en el centre de l'activitat cooperativa i en el centre de la producció agrícola i, per tant, de l'economia local. Els dos problemes d'aquest conreu eren, d'una banda l'alt cost de la recol·lecció que fins llavors era una feina totalment manual⁵⁰, el segon problema era la millora de les condicions d'emmagatzematge per evitar la pèrdua de producte o de qualitat. Tots dos problemes afectaven al rendiment del producte i repercutien negativament en el marge de beneficis de les explotacions pageses.

⁵⁰ L'avellana és un fruit sec que a l'agost comença a caure de l'arbre; la recol·lecció, fins a la dècada dels setanta era completament manual i consistia en la recollida, una per una, de les avellanes que s'havien anat dipositant a sota dels avellaners. Els pobles del Camp, al setembre s'omplien de colles de plegadors i plegadores d'avellanes, temporers del camp, que acudien a les feines de recollida. Als anys 60 i 70 les colles de plegadors provenien del sud de la península però abans venien des dels pobles de les comarques de Lleida, també del sud de Tarragona o de les Terres de l'Ebre. La major dificultat per trobar mà d'obra temporera, el seu cost econòmic i el problema de donar-los allotjament

La Cooperativa es va proposar de liderar aquest procés de mecanització del conreu de l'avellana i adquireix una màquina de netejar avellanes per posar-la al servei dels socis. El president va viatjar als dos països productors d'avellana més importants, Itàlia i Turquia durant els primers anys de la dècada dels 70; aquests viatges van servir per acabar de fer evident la necessitat de tecnificar la producció per tal de poder competir amb la producció avellanera d'aquests dos països⁵¹. Al llarg d'aquests anys es comença a construir el mite del perill de l'avellana turca que, a sobre de tenir uns baixos costos de producció, tenia tractats preferents amb el Mercat Comú Europeu. Les Cooperatives del Camp de Tarragona van començar a pressionar els organismes governamentals per aconseguir algun tipus de protecció econòmica per a la producció avellanera catalana que es veia incapaç de competir amb "l'enemic turc".

La percepció d'aquest perill va servir per fer evident la situació de baixa competitivitat de l'avellana del Camp de Tarragona respecte als mercats internacionals. Va fer-se necessària la implantació d'alguna mesura proteccionista; l'any 1971 l'Estat va subvencionar tímidament l'avellana de producció estatal. En aquest sentit, les cooperatives de la zona del Camp de Tarragona, van iniciar contactes i reunions, juntament amb les Germandats de pagesos locals per intentar pressionar els organismes públics. El president d'Unió, Sr. Mestre es reunia amb el ministre d'Agricultura i assistia a reunions del FORPA i en iniciar-se la collita del 1973 el Ministeri va concedir una nova subvenció a l'exportació d'avellana, la qual havia de pal·liar la falta de moviment del mercat intern, provocada per la importació d'avellana turca per part d'algunes indústries alimentàries. Les ajudes del FORPA es van anar negociant i concedint al llarg de la dècada dels 70, l'única solució que es veia per l'amenaça que suposaven els baixos preus de l'avellana turca.

digne va obligar a prendre's seriosament la possibilitat, que llavors als pagesos els semblava remota, de mecanitzar el procés.

⁵¹ Itàlia ja havia mecanitzat els camps d'avellaners; Turquia, no comptava amb cap mitjà tècnic, però no li calia perquè el cost de la mà d'obra era tan baix que es podia permetre el luxe de fer la recollida manual. En aquella època, pel poble corria la informació que "...a Turquia les dones i els nenes trien les avellanes i no cobren res, només els hi donen un rosegó de pa i ja en tenen prou. Ves com podem competir amb això, a ells no els hi costa res, els hi fan la fonya de franc!".

- **L'aviram i l'oli. La diversificació econòmica de les explotacions**

L'economia de les petites explotacions agrícoles locals estava centrada en el policonreu de vinyes, avellaners i olivers. Ja he explicat com a la dècada dels 50 comença a imposar-se el conreu de la vinya com a conseqüència d'una llarga secada que reduïa fins al mínim la productivitat dels avellaners, majoritàriament de secà. La proliferació de vinyes va impulsar la posada en marxa del projecte del celler cooperatiu i, de retruc, va dinamitzar l'activitat cooperativa i va impulsar l'emergència de la ideologia cooperativista. Quan el preu del vi comença a baixar, a finals de la dècada dels 60, els pagesos tornen a plantar avellaners i aquest cop ho fan incorporant massivament el regadiu als seus camps; la tecnificació assegura el manteniment dels conreus i de la seva productivitat en anys de sequera, però suposa un esforç d'inversió econòmica que havia de ser finançat d'alguna manera. El crèdit agrari, al qual més endavant em referiré té un paper important en l'afrontament d'aquesta necessitat financera, però també va ser un recurs eficient la instal·lació de granges de gallines per a la producció d'ous i, més endavant per a l'engreixat de pollastres i també de porcs⁵². En definitiva, es va recórrer al recurs tradicional de la diversificació de l'activitat econòmica per salvar la situació.

L'oli és també un producte important en les economies pageses; sempre ha funcionat com un conreu complementari a la vinya i l'avellaner, considerats els conreus principals⁵³. La producció d'oli va destinada a cobrir les necessitats d'autoconsum, tot i que el sobrant pot proporcionar uns ingressos afegits. La cooperativa també va posar-se mans a l'obra en la producció oliera i va modernitzar les instal·lacions fent-les més capaces d'absorbir la producció dels socis que cada cop s'anaven acostumant més a utilitzar les infraestructures cooperatives. En l'oli, com en l'avellana, hi havia problemes de baixa de preus per culpa del prestigi que estaven adquirint en el mercat els olis de soja i de girasol; el discurs mèdic era aquells anys, favorable a la presència d'aquests olis en la dieta alimentària, i, en canvi, es considerava que l'oli d'oliva

⁵² Per recolzar l'activitat ramadera dels socis, es va constituir a l'interior de la cooperativa una Secció Avícola que proporcionava assessorament i pinsos als socis, així com també la comercialització d'ous i la supervisió dels contractes d'integració dels socis amb Unió.

⁵³ A la Selva, dels camps plantats d'olivers en diuen "antares". Sembla que aquest terme procedeix del vocable andana, i que fa referència al caràcter delimitador que tenen els olivers plantats al llarg del perímetre dels camps de conreu. Els olivers defineixen els límits dels trossos i ocupen físicament un espai marginal i essencial alhora. De la mateixa manera, la seva presència a les economies pageses ha estat durant segles, igualment essencial i marginal.

tenia efectes perversos sobre la salut de les persones⁵⁴. D'aquesta manera, davant d'aquest enemic interior l'estratègia va passar per potenciar l'exportació de l'oli d'oliva i per intentar prestigiar-ne la qualitat sol·licitant al Ministeri d'Agricultura la concessió de la denominació d'origen Siurana per l'oli arbequí produït al Camp de Tarragona, concessió que es va fer efectiva l'any 1977.

- **La Caixa Rural**

Durant tota la dècada dels 70, la Caixa Rural va tenir un protagonisme absolut entre les entitats bancàries locals. Els socis aconseguien préstecs⁵⁵ amb rèdits més baixos i interessos més alts per als seus dipòsits. La Caixa Rural va convertir la Cooperativa en un centre econòmic i de poder local extraordinari; la Junta Directiva controlava la concessió dels crèdits i les condicions en què havien de ser retornats. Les pràctica paternalista va anar esdevenint l'estratègia dominant i el president i, per extensió, la directiva gaudien d'un prestigi social equiparable o superior al de l'alcalde i els regidors que governaven el municipi. La Cooperativa era el centre més important de la política local tot i que aquesta realitat no era acceptada pels seus protagonistes. Amb la democràcia, els directius de la Cooperativa s'afanyaven a difondre un discurs apolític i a situar a l'entitat en el terreny estricte de l'economia i de l'agricultura locals.

- **Cooperativa i poder local**

Cap a finals de la dècada dels cinquanta i començaments de la dels seixanta, la cooperativa anava adquirint una veritable projecció comunitària a través de la construcció d'un discurs ideològic que identificava el poble amb l'entitat i viceversa. Aquest discurs es va consolidar i difondre paral·lelament a la consecució d'un projecte comú, el celler, que, de bon començament, els socis i el poble veien amb reticències, però que, finalment, van acabar per acceptar i fins i tot recolzar amb un

⁵⁴ Els únics que no es van fer seu el discurs mèdic hegemònic van ser els pagesos que van continuar consumint l'oli d'oliva verge. El temps els ha donat la raó i el discurs mèdic ha hagut de fer un gir de 180 graus i reconèixer que la van espifiar. Avui tot són llaors en honor de l'oli d'oliva com a element central de la dieta mediterrània. Parafraçant al meu amic Baltasar Ballester (1997: 151): *Que en poden ser, de pageses, les elits intel·lectuals!* Passa sovint que la intuïció va més enllà que l'erudició; l'estratègia etnocientífica desenvolupada per l'antropologia ens n'ha donat més d'una mostra.

⁵⁵ Al mes de febrer del 1965, l'assemblea de socis de la Cooperativa va aprovar un canvi de denominació de l'entitat que venia dictaminat per noves disposicions del Ministeri d'Hisenda, en relació al relleu que anaven prenent les caixes rurals; a partir d'aquell moment el nom social de

cert entusiasme. L'associacionisme agrari ja havia engrescat els selvatans de començaments de segle, però mai, fins ara, ho havia fet de forma unitària perquè, per definició el moviment associatiu és divers; és el context repressiu i de falta de llibertats del franquisme el que permet l'emergència d'un projecte cooperatiu d'abast local. Fa un moment he utilitzat l'expressió unitari i és un terme perillós en el context de la falta absoluta de llibertat d'expressió de la dictadura franquista. És clar que el projecte no n'era d'unitari, en tot cas era col·lectiu i d'abast i projecció locals, però segur que hi havia escèptics i fins i tot crítics amb el projecte.

L'entorn polític de la dictadura és el que permet donar a la cooperativa aquesta dimensió comunitària; la cooperativa agrícola pot ser el poble en la mesura en què no és possible que la pluralitat ideològica, latent i silenciada, acabi materialitzant-se en un moviment cooperatiu plural que la representi. El context repressiu crea les condicions ideals per fer gran la cooperativa i en la mesura que aquesta creix també adquireix poder a la comunitat. L'ajuntament, la cooperativa i la parròquia són, a l'època, els tres centres de poder local més significatius; tots tres organismes estan entrellaçats, les condicions que imposa el règim facilita aquesta vinculació de les tres esferes i queda particularment palesa en el fet que són pràcticament les mateixes persones les que van ocupant els càrrecs municipals i els càrrecs de la junta directiva de la Cooperativa.

L'arribada de la democràcia va fer canviar l'escenari social en què s'havia desenvolupat el model de la cooperativa unitària i va posar al descobert la pluralitat ideològica, que fins llavors s'havia hagut de conformar amb expressar-se de forma més latent que manifesta. La configuració cada cop més clara d'un sector minoritari de socis que era crític amb la gestió de l'entitat va anar convertint la cooperativa en escenari de representació de la rivalitat política local. La cooperativa, des de la seva fundació com a sindicat, havia estat una de les principals plataformes del poder local, fins a la guerra va haver d'assumir la presència de contrincants en l'escena política, però des del 1939, durant quasi 40 anys, la cooperativa havia nedat en una bassa d'oli. A partir de l'any 1976 la pluralitat torna a fer acte de presència i acabarà convertint la cooperativa en instrument essencial de la lluita política municipal.

l'entitat va passar a ser "Cooperativa Agrícola y Caja Rural de la Selva del Campo" i ja podia fer préstecs als socis.

- **L'arribada de la democràcia: activitat reivindicativa i apartidisme polític**

Coincidint amb la decadència de Franco, al desembre del 1974 es promulga la Ley General de Cooperativas que intentava flexibilitzar el funcionament de les cooperatives. Aquesta llei suprimeix la major part dels instruments de control que, amb paraules de Mayayo “haviem tallat les ales al moviment cooperatiu” (1995: 186). Cap a l'any 1975 comença a deixar-se veure una certa activitat reivindicativa per part de les cooperatives agrícoles. Amb la mort del general Franco, la cultura de la reivindicació va fer-se més expressa i les cooperatives inicien campanyes crítiques i de protesta contra la política agrària governamental.

Però el veritable protagonista de les reivindicacions agràries va ser, des del 1977, el Sindicat Unió de Pagesos. Al mes de febrer d'aquell any va tenir lloc la Primera Jornada de Reivindicació Agrària organitzada a Tarragona per la Unió de Pagesos⁵⁶. Els membres de la Junta s'adherien a les reivindicacions però, a la vegada es distanciaven de la seva significació política: “...sin pretender en ningún momento y bajo cualquier circunstancia ser un movimiento político sino de reivindicación al momento actual de abandono en que se encuentra el campo español”. D'aquella època han quedat en la memòria col·lectiva les massives concentracions de tractors a les carreteres.

La voluntat apartidista pot explicar-se per la por o la inseguretat de la gent davant del panorama social i polític nou que plantejava la democràcia, més encara la de les persones que tenien càrrecs de representació amb projecció local com els de la junta de la Cooperativa. Després de quaranta anys de manca de participació política i d'imposició d'una forta cultura de l'apoliticisme, la junta volia evitar qualsevol manifestació o actuació que pogués despertar sospites de partidisme polític. Josep Masdéu Vives va ser una de les persones que més fortament va defensar i impulsar aquesta idea que la Cooperativa, com a entitat que havia de servir els interessos de tota la comunitat havia de ser totalment aliena a l'activitat política local; l'esperit cooperativista havia de ser necessàriament apolític. Així ho va manifestar el 10 de

⁵⁶ Per a una revisió del sindicalisme agrari de la democràcia ençà veure Mayayo, 1995: 197-227).

maig de l'any 1977, en l'última assemblea que va presidir, en la qual va ser elegit Felicià Cochs i Cogul com a nou president de l'entitat:

“(...) Y com a última recomanació demana a l’Assemblea que mai la Cooperativa ni la Caixa Rural es vegin enmentallades en la política, ja que no és finalitat de l’entitat i per l’únic que serviria fora per dividir-la i ensorrar-la, i ensorrar la Cooperativa i la Caixa Rural seria ensorrar l’economia dels socis i l’economia local; per això, política no!

Després de deixar la Cooperativa, Josep Masdéu Vives es va presentar com a cap de llista de la UCD a les primeres eleccions municipals de la democràcia, celebrades l'any 1979; va ser alcalde de la Selva fins l'any 1983.

- **A manera de síntesi**

L'economia local, gràcies a l'activitat de la cooperativa agrícola, es fa ressò, a finals de la dècada dels cinquanta de l'impuls oberturista que va rebre l'economia espanyola de l'època. En aquest context de creixement econòmic, la cooperativa lidera l'impuls agrari necessari per afrontar les noves condicions de modernització i de progressiva tecnificació de les explotacions de les famílies pageses. En aquesta etapa es consolida l'entitat i l'agricultura local comença a entrar en la segona gran fase del procés de mercantilització de les economies pageses, una fase en la qual es fa cada cop més evident la dependència respecte a les condicions del mercat mundial. Durant els anys 60 i bona part dels 70, la producció mercantil simple, apuntalada pels recursos cooperatius va anar donant bons resultats i va garantir la reproducció de les famílies pageses; això no obstant, cap a meitats dels setanta, amb l'especialització de l'agricultura local en el conreu de l'avellana es va fent evident que el Camp de Tarragona esdevé un petit enclau mundial d'aquest conreu, el mercat del qual està fortament dominat per la producció d'avellana turca, essent Turquia el país productor més important del món.

En aquesta etapa de la història de la cooperativa, l'entitat s'implica, com mai abans ho havia fet des de la seva fundació, en l'activitat econòmica, productiva i comercial, dels socis. Lidera les transformacions, gestiona i acosta nous recursos i mitjans productius als socis i, en definitiva, va generant situacions de dependència dels pagesos i de la seva activitat respecte als recursos financers, administratius, comercials i instrumentals que ofereix la cooperativa. La reproducció de les famílies

pageses ja no s'entén al marge de la cooperativa perquè l'organització i l'estructura familiar de les explotacions pageses pot ser mantinguda gràcies a l'existència de les entitats cooperatives nascudes a començaments de segle per fer front, precisament, a les noves condicions de l'economia de mercat. Cal anar encara més enllà, perquè en aquesta època es van creant les condicions d'existència d'una nova situació de dependència de les economies pageses i de les cooperatives agràries respecte als ajuts de la Comunitat Europea, me n'ocupo en el pròxim apartat.

5.4. DE LA COOPERATIVA A L'EMPRESA. L'ADOPCIÓ DEL MODEL EMPRESARIAL DE GESTIÓ

5.4.1. La construcció de la gran cooperativa

A finals de la dècada dels setanta es produeix un canvi en la presidència de l'entitat. Comença llavors una etapa molt ben delimitada entre l'any 1977, el moment del canvi de presidència, i el 1985, l'any en què es produeix una greu crisi financera i social a l'entitat. És un període en què el model de gestió presidencialista s'imposa fins a l'extrem i en què es produeix un creixement ràpid i espectacular de l'activitat cooperativa. Aquest desenvolupament es materialitza en l'increment del volum patrimonial, dels equipaments de l'entitat, de l'activitat de la Secció de Fruits Secs i del moviment de dipòsits i préstecs de la Caixa Rural. Tota aquesta activitat estava gestionada amb unes estructures cooperatives poc professionalitzades, sense un sistema organitzatiu d'empresa i amb una falta absoluta de capital social que recolzés el creixement.

Aquest període coincideix amb el context polític de la Transició i amb la construcció del discurs i de l'orientació política amb què les administracions, en especial la Generalitat, tractarà el tema de les cooperatives agrícoles. L'any 1978 la Generalitat crea el Consell Assessor de Cooperació, el 1979 la Direcció General de Cooperatives. L'any 1981 es constitueix la Federació de Cooperatives Agràries de Catalunya i, dos anys després, la Generalitat publica la Llei de Cooperatives de Catalunya, el nou marc legal en matèria de cooperatives.

La Secció de Crèdit, seguint amb la tendència marcada a l'etapa anterior, va anar adoptant un rol excessivament protagonista i autònom respecte a la Cooperativa. La Caixa Rural també es va preocupar massa per ser la primera entitat d'estalvi de la Selva, "la caixa Selvatana", i això es va aconseguir, en bona mesura, aplicant una política generosa i clientelista en la concessió i renovació de crèdits, alguns dels quals era molt difícil que fossin retornats.

Tots aquests factors, combinats amb una determinada conjuntura de les forces socials i polítiques locals, amb un marc jurídic canviant i no consolidat, i amb una època de mals encerts en la gestió d'Unió, van conduir a la crisi més important de la història recent de la Selva.

- **L'avellana mecànica: el punt de partida del creixement**

Durant l'etapa anterior es van assentar les bases del futur creixement amb l'aposta decidida de Josep Masdéu Vives, llavors president de l'entitat per situar l'avellana en el centre de l'activitat cooperativa. Ja he explicat que una de les seves grans preocupacions era la mecanització del procés de recollida i d'emmagatzematge del producte. Des 1974, la junta anava plantejant als socis la idoneïtat de tirar endavant la construcció d'un magatzem d'entrada mecanitzada d'avellana però topava amb l'oposició d'un grup d'associats, fins que l'any 1976 es va aconseguir desencallar el tema i tirar endavant el projecte. La construcció d'aquest magatzem va ser el punt de partida i la base del futur creixement, espectacular i alhora feble, de la cooperativa.

El nou magatzem va entrar en funcionament a la campanya del 1979 i va crear-se la Secció d'entrada Mecanitzada d'Avellana. Els socis que voluntàriament en formaven part estaven obligats a portar tota la seva producció d'avellana a la cooperativa, una mesura que va generar malestar i que finalment es va deixar córrer. El sistema de venda de les avellanes, oferia als socis la possibilitat de vendre a resultes o de forma immediata⁵⁷. La comercialització a través d'Unió començava a ser posada en dubte i

⁵⁷ De sempre, les avellanes es venien el mateix dia que eren portades al magatzem del comprador, fos un comerciant privat o fos la cooperativa. Un cop s'acordava el preu, el venedor portava les avellanes i el comprador feia efectiu el pagament. Però amb els nous sistemes de recollida i d'entrada mecanitzats, el pagès deixa les seves avellanes al futur comprador abans de vendre-les, perquè han de seguir el procés de neteja i assecat mecànic. El pagès ha hagut d'acostumar-se a aquesta nova situació,

la Cooperativa de la Selva va començar a prescindir del suport comercial d'Unió, cosa que va comportar tensió en les seves relacions.

Arran de la modernització de les instal·lacions dedicades a l'emmagatzematge i neteja de les avellanes, la cooperativa va incrementar notablement el seu nombre d'associats de fora vila. L'entitat anava prenent projecció comarcal i empenia una nova etapa caracteritzada per la voluntat decidida de consolidar la Caixa Rural, de diversificar els serveis que oferia a socis i, fins i tot, de funcionar com una empresa i ofertar alguns dels serveis a persones o organismes no vinculats. La Cooperativa Agrícola de la Selva començava a anar més enllà dels socis, més enllà del poble i més enllà de l'activitat agrària.

- **L'augment de l'activitat a la resta de seccions**

El procés de mecanització de l'avellana va comportar fortes inversions en equipaments i calia afrontar-les buscant nous socis, diversificant les activitats i incrementant el volum de gestió de la Secció de Crèdit sobre la qual descansava tota l'estructura cooperativa. El creixement de la Secció de Crèdit, en aquest període va ser important, tot i que no tan espectacular com en l'anterior etapa presidencial⁵⁸. També en aquesta etapa es va donar continuïtat a la política creditícia, en una època en què el preu de l'avellana era bo i els pagesos s'animaven a fer inversions en els sistemes de rec de les explotacions agràries. També cal destacar la concessió de crèdits a l'activitat ramadera i empresarial local. Molts d'aquests crèdits s'anaven ampliant i renovant en la mesura que els prestataris no podien fer front a la seva amortització. L'existència d'una abundant cartera de morosos va ser un dels

fet com estava al sistema de guardar les avellanes a casa com un petit tresor; ara les avellanes van directament del tros a la cooperativa on es netegen, s'eixuguen, es trenquen, es transformen amb processos industrials i s'envasen. El pagès perd el contacte amb la collita el mateix dia que la recull de sota els avellaners i això que a hores d'ara ja sembla normal, a finals dels anys 70 era una realitat estranya que provocava desconfiança. Una altra implicació important del nou sistema és el mecanisme pel qual el pagès ven unes avellanes que materialment ja no són en el seu poder. Les possibilitats eren : primera, que el pagès decidís el moment de vendre i que aquell mateix dia la cooperativa li pagués tots els diners de la transacció comercial; la segona possibilitat era vendre les avellanes a resultes, és a dir, vendre-les a final de campanya amb el preu calculat a partir del promig dels preus de tota la campanya. En aquest darrer cas, la cooperativa feia bestretes a compte de la venda definitiva perquè el pagès tingués líquidesa. Aquest darrer sistema era el que menys agradava a les economies pageses que volien mantenir la seva independència i una certa sensació de control sobre la presa de decisions en aquesta matèria, això no obstant, el sistema que poc a poc es va anar imposant és el de les resultes perquè era més eficient en el context d'una economia industrial i d'una estructura d'empresa com la que s'acabarà imposant en el context cooperatiu.

desencadenants de la crisi. Molts d'aquests crèdits no van ser resolts fins ben entrada la dècada dels 90.

La directiva va buscar també alguna activitat paral·lela que diversifiqués les fonts d'obtenció de recursos de la cooperativa. L'any 1977 l'entitat va crear el magatzem de tubs i va començar a oferir un servei d'instal·lacions de sistemes de rec per rajolí i goteig, així com de construcció de basses impermeabilitzades amb PVC. Els socis van començar a instal·lar massivament "el rajolí", tal i com era conegut popularment el sistema, per l'estalvi d'aigua, feina i energia que suposava. En aquest cas la cooperativa va estimular als socis a incorporar una novetat tècnica que havia de canviar i millorar de forma substantiva la feina del pagès. Aviat s'ofereixen els serveis d'aquesta secció a particulars i empreses externes a la cooperativa i s'aconsegueix un prestigi i un volum d'activitat importants.

- **La promoció local i comarcal. La "grandeur" de la cooperativa**

En aquest context de creixement, a finals de la dècada dels setanta i fins l'any 1984, la cooperativa va intensificar la seva campanya de projecció local i comarcal. Respecte a la promoció en l'àmbit de la Selva, l'entitat va continuar subvencionant totes aquelles activitats locals per a les quals es requeria el seu finançament; d'altra banda, en el terreny de la promoció més estrictament econòmica, la Caixa Rural va incrementar l'oferta d'obsequis i de sortejos entre els seus impositors. La projecció fora del poble es va fer a través de la participació en les principals fires del Camp de Tarragona: Reus, Valls, Riudoms i la Selva. La cooperativa va entrar una línia de proclamació del seu prestigi i la seva solidesa tot mostrant una imatge d'entitat rica i esplèndida. Seguint aquesta tendència, l'any 1980 es van remodelar amb luxe les oficines de l'entitat i es va finançar la construcció d'un templet en el parc municipal, dedicat als avis del poble. La cooperativa buscava projecció comarcal i per merèixer la confiança dels nous socis havia de donar una imatge de poder, de prestigi i de solidesa social i econòmica.

⁵⁸ Entre 1965 i 1976 l'actiu de la secció va multiplicar-se per 11 i durant el període 1977-1981 l'actiu va multiplicar-se per 3, a partir del 1982 va començar a baixar.

5.4.2. El final del cooperativisme ingenu

- **L'oposició a la gestió de la Cooperativa i la lluita política local**

Era habitual que cada any, en arribar el mes de març o abril, la junta convoqués assemblea general de socis per fer públic el balanç de la comptabilitat i també per elegir les persones que havien d'ocupar els càrrecs de la junta que cessaven aquell any. Les actes de les assemblees permeten resseguir les opinions des socis, principalment quan aquestes eren crítiques respecte les actuacions i les decisions preses per la rectora. Habitualment les opinions divergents dels socis es manifestaven individualment però, en alguna ocasió es fa evident que hi va haver algun grup d'oposició més o menys organitzat. A l'assemblea del 9 d'abril del 1976, un grup de socis va presentar una candidatura alternativa, però quan es va procedir a la votació secreta, la candidatura es va retirar al·legant un desconeixement del procediment electoral⁵⁹. De les intervencions que van fer els socis opositors se'n dedueix un descontentament general en la forma de gestionar l'entitat i, principalment, una oposició oberta a la construcció del magatzem d'entrada mecanitzada d'avellana.

A l'assemblea del 1978 es van tornar a presentar dues candidatures; aquest cop es va procedir a la votació, però la candidatura no oficialista va aconseguir tan sols el 15% dels vots escrutats. El fet és que hi havia un grup de socis crític amb el perfil de les persones que dirigien la cooperativa i que mostraven el seu desacord amb el model de gestió de l'entitat. La direcció de la cooperativa havia anat esdevenint presidencialista, ho havia estat en l'època Xammar, també en l'època Masdéu Vives i ara ho era més que mai amb el nou president Felicià Cochs. Aquest presidencialisme, evidentment, comptava amb la complaença de la immensa majoria de socis que estaven satisfets amb el rumb expansionista que portava la cooperativa. Però hi havia un grup reduït de crítics que anava essent successivament marginat de la presa de decisions⁶⁰. Eren els anys de la transició democràtica, quan pràcticament tot va

⁵⁹ El grup de socis pensaven que quan des de l'assemblea es presentava una candidatura, es desestimava la candidatura suggerida per la directiva. Era tan poc habitual l'oposició que, fins i tot, se'n desconeixien els mecanismes per vehicular-la institucionalment. De fet, aquesta és l'argumentació donada pels llibres d'actes també hi cap la possibilitat, més que probable, que es pressionés el grup opositor per deixar-ho córrer.

⁶⁰ Aquest anys va començar a prendre forma la demanda de constitució d'una cooperativa de consum, va quedar clar que aquest projecte no tenia el recolzament de la junta que rebia moltes pressions dels

passar a tenir una dimensió i una lectura polítiques, va ser molt fàcil que el grup opositor a la cooperativa i el grup opositor municipal es busquessin mútuament i, és clar, es van trobar. La cooperativa es va convertir en escenari de la lluita política local.

Les crítiques canalitzades a l'interior de la cooperativa no van ser les úniques que van incomodar la gestió del president de l'entitat agrària. L'any 1979, van distribuir-se pel poble uns escrits anònims que l'acusaven d'apropriar-se de diners de l'entitat, alhora que el qualificaven de cacic local. Aquests documents deixen constància escrita de l'ambient en què a nivell local es vivia la transició democràtica i l'arribada d'unes llibertats a les que no se'ls acabava de trobar el to. Pels partits d'esquerra la cooperativa era un entitat poderosa sorgida durant els anys del franquisme i que, per tant, arrossegava una forta càrrega simbòlica i real del model de funcionament del règim anterior. La cooperativa significava, a nivell local, la continuïtat de les estructures de l'època franquista i una plataforma de poder des de la qual es falcava el lideratge polític dels partits conservadors en el municipi.

Les primeres eleccions municipals, les del 1979, les va guanyar el CDS, el partit d'Adolfo Suárez, van col·laborar en la formació del govern municipal CDC, el PSUC i un grup d'independents local. El cap de llista pel CDS era Josep Masdéu Vives que havia estat durant 13 anys president de la Cooperativa, càrrec que havia deixat només un any abans de presentar-se com a candidat a l'alcaldia. La candidatura del CDS s'havia format a instàncies dels pagesos "cooperativistes", la cooperativa va servir com a nucli aglutinador de les forces socials conservadores que volien frenar el pas a l'alcaldia dels partits d'esquerra i catalanistes, vistos en aquell moment com a perillosos i desestabilitzadors⁶¹. En aquest episodi es fa evident la utilització de la Cooperativa com a plataforma per a la participació a la política municipal.

socis que tenien establiments comercials al poble. La directiva ho va resoldre simulant endegar alguna gestió al respecte fins que al cap i a la fi l'assumpte va quedar definitivament aparcat. Aquesta és un exemple de la poca voluntat d'incorporació de les propostes que provenien del sector crític de l'entitat

⁶¹ No era estrany que fos així després de quaranta anys d'un discurs franquista que havia posat èmfasi en la naturalesa demoníaca dels partits polítics, els d'esquerra, los "rojos" d'una forma especial. Jo mateixa, en el meu primer llibre escolar titulat "Enciclopedia práctica", editat per Salvatella l'any 1964, hi estudiava: "*Para liberar a España de los malvados que querían hacerla un país comunista, el 18 de julio de 1936, se inició el Glorioso Alzamiento. Después de tres años de Guerra heroica la Patria quedó libre y salvada la civilización cristiana*". Recordo que en alguna de les primeres eleccions quan els recomptes locals donaven força vots al PSUC, es sentien comentaris entre la gent gran sobre els perills que guanyés un partir revolucionari com aquell. La idea era que els comunistes

Les eleccions municipals del 1983 les va guanyar el grup de CIU i llavors ja va quedar perfilat un esquema bipartit format per un equip de govern i un d'opositor representat pel grup municipal del PSC. La lluita política local ja anava polaritzant-se en dos grups que es trobaven representats en els dos escenaris principals de la contesa política local; la cooperativa i l'ajuntament.

L'aparició de punts de vista discordants respecte al rumb que portava la Cooperativa fetes des de fora i, sobre tot, projectades a la comunitat, va iniciar-se amb la publicació el mes d'agost del 1984, d'uns comentaris sobre la Cooperativa apareguts al número 14 de la revista de difusió local Papers, una revista promoguda des del PSC, el principal partit de l'oposició al govern municipal⁶². L'article, titulat "*Eleccions apàtiques a la Cooperativa*" comentava la darrera assemblea de socis de la Cooperativa i es feia ressò dels rumors sobre les suposades dificultats financeres de l'entitat i de la necessitat d'afrontar la situació de crisi comptant amb "*...l'esforç i l'ajuda de sectors que fins ara han estat deliberadament marginats de l'entitat*". Aquest és el primer episodi visible d'un conflicte que acabaria provocant una fractura social local molt important i que situava a la cooperativa en l'escenari i l'instrument principal de la lluita pel poder municipal.

- **La llei de Cooperatives del 1983. Auditoria i capitalització**

Amb la Llei de Cooperatives del 1983, la Generalitat recomanava a les cooperatives la seva capitalització, a través d'aportacions obligatòries fetes pels socis i de la realització d'auditories comptables per tal de deixar clara la situació de les entitats

ens prendrien les propietats que tantes suors havien costat a les famílies del poble. Gairebé es sentia la pudor de sofre!

⁶² La revista Papers va ser directament promoguda per Ignasi Carnicer Barrufet, llavors cap de llista pel PSC a les eleccions municipals del 1979. Ignasi Carnicer va tirar endavant la revista amb un grup de joves del poble entre els quals hi havia un nucli fidel al partit i d'altres, majoritàriament universitaris, que es situaven en una òrbita política menys definida i més distant. El número 0 va sortir l'any 1982 i aquell mateix any Ignasi Carnicer va sortir elegit diputat al Parlament de Madrid, raó per la qual, oficialment, va deixar de formar part del consell de redacció de la revista, limitant la seva participació a les col·laboracions puntuals. Això no obstant, la revista va anar construint la lectura crítica de les actuacions municipals i va anar preparant el terreny per les eleccions municipals del 1983 en les quals el PSC va treure 5 regidors, front als 6 de CIU. El PSC va rebutjar les quatre regidories ofertes per CIU i va adreçar la seva feina a fer d'oposició al govern municipal, la revista Papers en va ser un instrument important. A partir del 1983 la revista augmenta l'extensió i situa molt més el seu contingut en el terreny de la política municipal. L'últim número de la revista va aparèixer l'any 1987 just abans que la candidatura del PSC guanyés les eleccions municipals i que Ignasi

cooperatives. En aquest sentit, la junta, a l'estiu del 1983 es feia ressò de les nombroses despeses que tenia l'entitat i de la necessitat de pujar la quota als associats i de demanar aportacions obligatòries als nous socis. Aquestes mesures van tenir molts resistències entre els associats a les cooperatives catalanes. Molts dels socis ja no vivien de la terra i es mostraven particularment reacis a invertir en la capitalització. A la Selva no va ser diferent.

En una assemblea celebrada el mes de juny del 1983 la junta va demanar als socis la seva aprovació per tirar endavant l'execució d'una auditoria cada any, també d'augmentar la quota, des de 300 fins a 4.000 ptes i imposar als socis nous una entrada de 15.000 ptes en concepte d'aportació a capital. Va ser una assemblea llarga i amb moltes veus crítiques, malgrat les quals, les mesures van ser aprovades. En aquella reunió es va evidenciar de nou l'existència d'un sector de socis que desaprovaven la gestió de la Junta i es va arribar a demanar l'elecció d'una junta que supervisés les actuacions de la rectora. Dos mesos més tard, van tenir lloc eleccions per a la renovació de la junta, entre els càrrecs cessants hi havia el de president. No es va presentar cap candidatura alternativa i, malgrat tot es va procedir a l'elecció, Felicià Cochs va ser reelegit per 276 vots a favor i cap en contra.

- **El “crack”**

El dia 29 de gener de l'any 1985, el diari El Periódico va publicar un article en portada en el qual el periodista Ferran Gerhard afirmava que la Cooperativa tenia un forat econòmic de 200 milions de pessetes. La junta es va reunir aquell mateix dia per comentar l'impacte de la notícia sobre la imatge i el prestigi de l'entitat i per endegar accions judicials contra el periodista per un presumpte delictes d'injúries. Així mateix es va emetre un comunicat a la premsa, publicat el dia 30 de gener al *Diario Español* de Tarragona, en el qual es negaven les acusacions, i va ser convocada una assemblea extraordinària per desmentir les afirmacions de l'article i informar els socis de les accions que s'endegaven. Les juntes d'Unió i de la Caixa Rural de Reus, així com els presidents de diferents cooperatives de la província es van manifestar solidaris amb la Cooperativa de la Selva davant d'aquest intent

Carnicer fos elegit com a nou alcalde del poble. La funció instrumental que la revista va tenir en la política local és ben clara.

“...d’enderrocar el cooperativisme tarragoní a través d’una de les cooperatives punteres de la província”.

Des del moment de l’aparició de la notícia al poble es va crear un clima de desconfiança respecte a la solidesa de la cooperativa i molts impositors van començar a retirar els dipòsits. Des de la cooperativa es va interpretar que el PSC local era el veritable divulgador de la informació apareguda a la premsa, una informació que va funcionar com un mecanisme d’activació de la crisi social, econòmica i política que durant tot l’any 1985 es va viure a la Selva.

El 18 d’abril del 1985 va tenir lloc una assemblea a la qual van assistir 610 socis, la reunió va arribar al punt màxim de crispació quan la junta va reconèixer que no hi havia cap entitat bancària que garantís de manera ferma els dipòsits dels socis. L’assemblea es va dissoldre sense acords i es va reprendre sis dies més tard⁶³. Mentres tant, la retirada de dipòsits ja havia estat massiva i el president Felicià Cochs va posar tots els càrrecs de la Junta a disposició dels socis.

El dia 2 de maig va tenir lloc una altra assemblea amb la presència de tres representants de les institucions: el cap del Servei Territorial de la Conselleria de Treball, el cap del Servei Territorial d’Agricultura i el president de la Federació de Cooperatives Agràries de Catalunya i de la Confederació de Cooperatives de Catalunya. Tots tres van demanar calma als socis i també van anunciar que calia tancar tots els serveis de la Cooperativa, Caixa Rural inclosa, per tal de tirar endavant un estudi econòmic i un pla de viabilitat que permetés refloatar l’empresa. A partir d’aquell moment l’activitat de la Cooperativa va quedar totalment aturada durant una setmana, passada la qual es va reprendre l’activitat dels magatzems, quedant tancada només la Secció de Crèdit. Com durant la guerra i la postguerra, l’administració va haver d’intervenir en la presa de decisions respecte al rumb que havia de prendre l’entitat que necessàriament havia de passar per una capitalització de l’entitat.

⁶³ L’únic acord que es va prendre va ser el de nomenar a tres persones externes a la junta directiva que valoressin la situació de l’entitat. A partir d’aquest moment entren en joc persones que estaven arrengrades, més o menys el sector crític tradicionalment marginat de la gestió de l’entitat. Josep Tàrrach, Josep M. Vives i Pere Taberna van fer un informe valoratiu de l’estat econòmic de l’entitat; es van fer ressò de les pèrdues de les seccions de fruits secs i del magatzem de tubs i de l’augment excessiu del capital immobilitzat. Van qualificar de delicada la situació de la Caixa Rural i es

Des del mes de maig, es va començar a treballar en la recerca d'un model de gestió que permetés sortir de la crisi. Les solucions es van tornar a polaritzar en dos blocs: el primer era el que aglutinava els representants de la Generalitat, l'alcalde i els socis més pròxims al sistema de gestió anterior; el segon era liderat pel cap de l'oposició municipal Ignasi Carnicer i socis que havien format part del grup crític amb la gestió anterior de la cooperativa. Els primers volien reflatar la cooperativa capitalitzant-la, però els calia trobar una entitat bancària que en garantís els dipòsits; els segons volien que la Secció de Crèdit pel Banc de Crèdit Agrícola absorbís la secció de crèdit de la cooperativa, volien liquidar la cooperativa actual i crear-ne una de nova. Aquesta segona opció intranquil·litzava als socis impositors perquè perdien part dels seus dipòsits i, evidentment, no agradava als socis "oficialistes" perquè significava la liquidació del seu projecte cooperatiu⁶⁴. Finalment, el 25 de juny la Generalitat va comunicar que la Caixa de Pensions estava disposada a col·laborar en el reflatament de l'entitat.

El dia 10 de juliol va tenir lloc l'assemblea més llarga de la història de la Cooperativa de la Selva; es va començar a les deu de la nit i va finalitzar a les set del matí. Els tècnics de la Generalitat van explicar que la Cooperativa havia arribat a aquella situació per haver-se excedit en les inversions, des de l'any 1979, sense disposar de recursos propis, és a dir, sense tenir capital social que recolzés financerament les operacions endegades. Finalment, els socis assistents a l'assemblea van demanar que, en contra del que hi havia previst en l'ordre del dia, es procedís a votar per decidir l'opció que s'havia d'adoptar: la capitalització o la dissolució i creació d'una cooperativa nova. El resultat de la votació va ser de 202 vots a favor de la dissolució, 271 vots a favor de la capitalització. En la història de la cooperativa, el grup opositor mai havia tingut tanta força, però, tot i així, va sortir derrotat.

La nova junta va prendre possessió dels seus càrrecs tres dies després, Felicià Cochs manifestava, en despedir-se com a President que "*...som al final d'una època i*

mostraven partidaris de fer un pla de viabilitat que retornés la gestió de l'entitat a les condicions d'austeritat que requeria.

⁶⁴ L'orientació liquidadora de l'opció que defensava el grup de l'oposició és important perquè significava la cancel·lació definitiva del model de cooperativa que els desagradava perquè els

manera d'entendre la Cooperativa i espera que sigui un exemple per les demés cooperatives tarragonines, algunes o la majoria, amb la mateixa descapitalització que la nostra, la solució que aquí s'utilitzi".

L'època d'eufòria econòmica i cooperativista s'havia acabat, començava ara una etapa de vida cooperativa abocada a la dura realitat de les dificultats econòmiques i socials. Feia temps que la Cooperativa havia deixat de representar tota la comunitat i ara es materialitzava la ruptura; a partir d'aquest moment el naixement d'una altra cooperativa, "L'Avellanera", va posar en evidència sobre l'escenari local, una escissió social, amb projecció política, que s'havia anat conformant des dels anys setanta i que s'havia anat alimentant amb l'arribada de la transició i la posterior consolidació de la democràcia. El "crack de la cooperativa", que és la forma com s'ha anomenat popularment aquesta crisi, va significar un veritable daltabaix econòmic, social i polític per la Selva que ha costat molt de superar.

En l'escenari municipal, el grup de CIU, que havia recolzat l'opció que donava continuïtat a la cooperativa, va quedar molt tocat per la crisi i va perdre les eleccions municipals del 1987. El crack de la cooperativa, projectat al poble, va reforçar el suport social que rebia el grup socialista i va afeblir la posició de CIU en la política local. A partir d'aquest moment es produeix un ràpid procés de despolítització de les relacions entre l'ajuntament i la cooperativa alhora que totes dues institucions inicien en paral·lel una trajectòria d'especialització i de professionalització de la gestió en els àmbits que els són propis: la gestió municipal i la producció agrícola.

L'ajuntament, des del 1987 ha professionalitzat extraordinàriament la gestió municipal i ha portat a terme la implementació i consolidació d'un model de creixement urbanístic i d'atracció industrial en el que l'alcalde, Ignasi Carnicer, anomena un procés necessari de diversificació de l'economia local. A partir del 1987 el poble va començar a deixar de tenir la seva economia centrada en l'activitat agrària, una conseqüència tant del model d'impuls industrialitzador de l'equip de govern municipal, com de la conjuntura de preus absolutament desfavorable que ha patit l'avellana. Els dos escenaris s'han complementat: la poca rendibilitat de les

resultava aliè. Hi ha un component de destrucció simbòlica que em sembla important de tenir en compte.

explotacions agrícoles locals ha allunyat els joves de l'activitat agrària i la presència d'indústries al poble els ha donat un lloc de treball alternatiu, i a vegades complementari, a l'activitat pagesa familiar. El cert és que, al marge de les conjuntures, l'alcaldia ha viscut durant anys deliberadament al marge del sector agrari; hi ha hagut una mena de renúncia voluntària als referents agraris locals; d'alguna forma, l'ajuntament ha deixat en mans de la cooperativa de la Unió de Pagesos tot allò que té a veure amb la protecció de la producció agrícola local.

La cooperativa, pel seu cantó va centrar-se en l'activitat que li era pròpia, l'agricultura i va deixar d'interessar-se per la demostració del seu prestigi i del seu poder a la comunitat. Per sortir de la crisi va ser necessari perdre representativitat social al poble i iniciar una política d'austeritat absolutament contrària a la línia seguida fins l'any 1985. La cooperativa va centrar els seus interessos en portar a la pràctica la transformació industrial de l'avellana i, sobretot, després de l'experiència de la crisi, en la professionalització de la gestió econòmica, comercial i industrial. De la gran cooperativa local es passava al model de l'empresa cooperativa centrada en la transformació i comercialització de productes agraris, un procés que es pot generalitzar al cooperativisme agrari català tal i com constata Mayayo: *“s'esgota el cooperativisme de concepció benéfico-paternalista d'arrel catòlica. El cooperativisme que s'imposa té una concepció empresarial, és a dir, aquell que pretén ser competitiu i generador de beneficis”* (1995: 193).

5.4.3. Cooperativa i empresa

La implementació del pla de viabilitat i el reflatament de la cooperativa són els objectius que donen sentit a aquesta etapa. Un cop assolits, cap a l'any 1991, l'objectiu es dirigeix cap a la consolidació d'una cooperativa centrada en el processament industrial de l'avellana i la seva comercialització, i estructurada segons models de gestió empresarials.

Aquest model de cooperativa-empresa s'ubica en un context local cada cop menys pagès i més industrial. L'arribada del grup socialista al govern municipal l'any 1987 va comportar una reorientació de la política municipal que es va abocar fortament a la consecució d'un canvi socioeconòmic local important, consistent en la creació de

zones industrials per a l'atracció d'indústries dins el terme municipal. Avui la Selva ja no depèn de l'agricultura i la Cooperativa ja ha deixat de dependre exclusivament de la producció local d'avellana. La nova Cooperativa cal emmarcar-la en un context agrari industrialitzat i amb una població dedicada cada cop d'una forma més parcial a l'activitat pagesa.

La Cooperativa d'aquesta època ha fet possible també l'establiment de la connexió entre el pagès productor i els ajuts econòmics a l'activitat pagesa, actuant com a organisme gestor dels ajuts. Durant aquesta etapa ha tingut lloc una crisi molt greu del preu de l'avellana que ha pogut ser trampejada, en part, gràcies als ajuts de les institucions, principalment de la Comunitat Europea.

L'existència d'una segona cooperativa és també un element a destacar en aquesta etapa. L'Avellanera es va constituir immediatament després de d'aprovar-se el Pla de Viabilitat i va materialitzar i simbolitzar la ruptura social que s'havia produït a nivell local entre els socis que van quedar-se a la Cooperativa capitalitzant-la i els que en van marxar, alguns dels quals van associar-se a la cooperativa de nova creació. El que en aquell moment va semblar una situació de fractura insalvable, amb el temps, i gràcies, en part, al model empresarial adoptat, la dualitat cooperativa ja està normalitzada, a més de justificada en el context de la lliure competència.

En els darrers anys, després de perdre més de 1.000 socis l'any 1985, la Cooperativa ha anat recuperant, en part, nombre d'associats i en aquests moments compta amb 858 socis, la major part dels quals són colliters. La Secció de Crèdit, avui Caixa Agrària, ha pogut tornar a donar resposta a les necessitats financeres d'una Cooperativa que, assentada a la Selva, ja fa temps que ha traspassat els límits del seu context local.

- **La sortida de la crisi: el pla de viabilitat**

El pla de viabilitat va ser elaborat pel Sr. Ramon Poch Torres, del Gabinet Tècnic d'Auditoria de Barcelona, per encàrrec de la Generalitat. El pla preveia que els socis havien de capitalitzar la Cooperativa aportant 150 milions de ptes; que calia ampliar el cicle de comercialització de l'avellana, afegint processos de transformació del fruit; que s'havia de gestionar la Cooperativa amb un equip gerencial competent; que

calia vendre els actius improductius; i, finalment, que era imprescindible reestructurar la Secció de Crèdit i adequant-la a les possibilitats i necessitats reals de la Cooperativa i dels socis.

La posada en marxa del pla va implicar una pèrdua de més del 60% de socis de la cooperativa, els quals no van confiar en el pla de viabilitat o bé no van voler fer front a la despesa de la capitalització. La situació poc a poc es va anar normalitzant fins al punt que al novembre els impositors van poder anar recuperant els seus dipòsits amb pagaments progressius fins el 1987 en què els saldos van quedar completament alliberats. L'any 1991 es va considerar que la Secció de Crèdit ja tornava a ser rendible i ja permetia finançar les campanyes colliteres amb fons propis.

- **L'estructura gerencial**

El paper de la Junta va ser reforçat per la presència d'un gerent professional recomanat per la Direcció General de Cooperació i la Federació de Cooperatives Agràries de Catalunya. La incorporació del gerent intentava professionalitzar l'entitat i, en conseqüència posar distància entre aquest nou model gerencial i l'anterior model presidencialista. Poc a poc el gerent va anar prenent funcions diverses fins a ser nomenat director general de la secció de crèdit de l'entitat. A partir d'aquest moment, el discurs cooperativista es va transformant progressivament en un discurs empresarial⁶⁵.

A més de la incorporació d'un gerent professional, la Cooperativa anava implementant recursos per aconseguir donar un gir complet a la gestió cooperativa professionalitzant-la. En aquest sentit, la Junta va assistir a un curs de gestió i es van contractar els serveis d'un gabinet especialitzat en la planificació del sistema comptable per tal de tenir un control minuciós i mensual de la gestió.

⁶⁵ El gerent lloava l'any 1991, quan es va donar per fet l'èxit del reflotament de la cooperativa, les excel·lències i la solidesa del nou model empresarial adoptat per la cooperativa després de la crisi: *"Per últim fer una reflexió sobre l'encert d'iniciar aquesta nova etapa de la Cooperativa en l'Assemblea del dia 10-7-85, en què s'havia d'acordar liquidar o capitalitzar l'Entitat. Avui ho demostra el balanç i comte d'explotació presentats. S'ha d'agrair en bona part a aquella Junta que va tenir el valor de tirar-ho endavant, i la resta als socis que van confiar-hi i que des del primer moment mai han deixat de fer pinya, gràcies a tot el qual avui tenim una Empresa ben estructurada i capaç d'afrontar el repte de la lliure competència de mercat"*. De fet, en aquest discurs es fonen els dos models, el de l'empresa i el de la cooperativa perquè s'entén que és la pinya dels socis el que ha fet possible el sorgiment de l'estructura d'empresa.

El gerent era responsable de la gestió diària de la Cooperativa, de l'adequada implementació de les mesures del Pla de Viabilitat i de l'activació d'un departament comercial encarregat de buscar clients per als nous productes d'avellana transformada. En aquesta línia, la Junta va decidir crear, a finals del 1987 el càrrec de cap del Departament Comercial. Amb aquesta mesura la junta, de fet, preparava el terreny per prescindir de la presència del gerent professional que, a banda que tenia un cost econòmic molt elevat, no acabava d'encertar la política a seguir en matèria de comercialització d'avellanes. La junta va pensar en incorporar una altra persona que fos bona coneixedora del producte i de la cooperativa. L'estructura gerencial era vàlida perquè calia crear distància entre la junta i la gestió, però, per altra banda també es veia la necessitat d'escurçar la distància amb la figura d'una persona pròxima a la casa. L'any 1988 va ser contractat com a nou gerent Josep Masdéu Vives, que havia estat president de l'entitat durant 13 anys; va ser el gerent fins l'any 1994 en què es va jubilar, moment en què es va contractar un altre home de la casa, Pere Ferré Masdéu que des del 1991 ocupava el càrrec de cap del Departament Comercial. Amb aquest canvi de gerència, es va procedir a la reestructuració de l'organització de l'empresa, vertebrant-se a partir de tres departaments, el d'Administració, el Comercial i el de Producció i Serveis.

- **La presència de la cooperativa en el mercat mundial.**

El pla de viabilitat preveia que la Cooperativa havia de millorar la seva introducció en els circuits comercials de l'avellana tot entrant en els processos industrials de trencar i, posteriorment, transformar les avellanes dels socis; només així s'aconseguiria millorar els preus obtinguts en la comercialització de les collites. L'activitat comercialitzadora començava a esdevenir important perquè en aquesta etapa, la Cooperativa prescindia dels serveis comercials d'Unió i, a més, havia d'introduir-se en la comercialització d'avellana trencada i transformada. Des del 1991, la Cooperativa utilitza el nom comercial COSELVA i s'associa a l'Agrupació d'Exportadors d'Avellana i Ametlla. A partir d'aquest moment s'inicien els viatges comercials a l'estranger per trobar nous mercats als productes de Coselva. La dècada dels noranta es caracteritza per l'accés directe de la cooperativa de la Selva en els mercats mundials i en els processos de transformació industrial dels productes agraris de producció local, primer l'avellana i més tard l'oli. Progressivament l'entitat va

anar modificant els sistemes d'adquisició de les collites dels socis per aconseguir la correcta amortització de la maquinària adquirida. És així que es va entrar en un model industrial en el qual es van salaritzar els ingressos dels pagesos que van passar a cobrar les collites amb un sistema de pagaments mensuals a compte de la liquidació final.

Aquest model empresarial i industrial ha implicat que la Cooperativa adquireixi avellanes a tercers per poder mantenir les instal·lacions a ple rendiment. Als anys setanta la cooperativa havia abanderat el moviment destinat a frenar l'entrada d'avellana estrangera, als anys noranta és la mateixa cooperativa qui importa avellana per garantir la rendibilitat dels seus processos industrials i, en conseqüència, per afavorir els ingressos econòmics dels socis. La internacionalització de les economies pageses locals assoleix més visibilitat que mai.

- **Les OPA i l'arribada de diners d'Europa**

Els nous marcs legislatius agraris obligaven les cooperatives a constituir-se en Organitzacions de Productors Agraris (OPA). La Junta va anar tirant endavant les gestions per constituir-se en OPA d'avellanes, però per fer-ho havia d'ampliar el nombre de productors associats. Poc a poc es va aconseguir incorporar nous socis procedents d'altres localitats productores d'avellana a Girona, a la Ribera d'Ebre i poblacions veïnes del Camp de Tarragona. La lògica empresarial imposa una política de concentració que, en aquest cas, transcorre cap a fora de la comunitat local.

Un cop constituïda l'OPA, la cooperativa va estar en situació de rebre la subvenció del Pla de Millora a la Qualitat i Comercialització de Fruits Secs de la CEE. Aquest ajut de la Comunitat era vital pels pagesos de cara a aguantar les explotacions en un moment en què el preu de l'avellana es situava molt per sota dels costos de producció⁶⁶. Les OPA van ser la via d'entrada del finançament europeu a l'avellana local; el nou escenari de les reivindicacions pageses es situava a Estrasburg.

⁶⁶ Quan el govern de Felipe González va pactar l'entrada d'Espanya a la CEE no va tenir en compte l'assoliment de condicions especials pels productors de fruita seca i especialment els d'avellana. L'avellana que produeix l'estat espanyol surt gairebé tota de la zona del Camp de Tarragona, és un conreu minoritari en el context de l'estat i no va ser tingut en compte en el procés negociador. A aquesta feblesa cal afegir-hi el fet que la CEE ja tenia tractats preferents amb el govern turc per a la importació de la seva avellana. A finals de la dècada dels vuitanta el preu va baixar estrepitosament passant de 250 a menys de 100 ptes la lliura de gra en un any. La crisi de preu va començar l'any 1988

- **Noves formes de dependència per a l'activitat agrària**

Aquesta etapa de la història cooperativa, ubicada cronològicament en els darrers vint anys del segle XX mostren l'endinsament de l'agricultura en una nova etapa del procés de mercantilització, una fase que ja s'havia començat a fer present des de l'obertura dels anys seixanta. En l'apartat 5.3 he fet referència a la situació de dependència que s'havia generat entre les economies de les famílies pageses i els recursos de tot tipus que els oferia la cooperativa; en aquesta etapa és la mateixa cooperativa, juntament amb els propietaris de les explotacions, que es fa dependent respecte als ajuts financers i les decisions en matèria de polítiques agràries procedents del nou marc econòmic i polític europeu.

En el context local la crisi de la cooperativa marca la frontera entre una pràctica cooperativa basada un model de gestió presidencialista i localista, i una altra pràctica basada en un nou model de tipus empresarial. D'una forma més circumstancial, aquesta crisi també delimita la transició definitiva de les economies pageses cap a unes economies familiars que mantenen una certa activitat agrícola però que ja no poden ser considerades pageses perquè ja no són unitats productives que basen la part més important de la seva subsistència en el treball agrari. Abans he fet referència als ajuts europeus com un factors del qual depenen les pràctiques agrícoles de la zona, la diversificació de les fonts d'ingressos n'és una altra; al llarg de tota la tesi he defensat la necessitat constant de les economies pageses de diversificar les seves bases econòmiques, era una necessitat al segle XVIII, ho he exposat en el segon capítol, i ho continua essent al segle XXI. Però una cosa ha canviat, avui l'activitat agrícola ocupa una posició secundària i alguns cops fins i tot marginal respecte a altres ocupacions que gaudeixen de més consideració i de més prestigi a la societat actual i que fins i tot són essencials per a la mateixa reproducció de les explotacions agrícoles.

i es va mantenir molt dura fins el 1994 en què el preu va començar a estabilitzar-se. Els ajuts europeus i van contribuir a pal·liar una mica els efectes de la crisi des del 1989 fins avui; però van tenir també l'efecte pervers de crear una situació de dependència de l'agricultura de la zona respecte al finançament públic, una subjecció que en el millor dels casos hauria de ser permanent perquè les condicions estructurals del mercat mundial i del tipus d'explotacions del Camp de Tarragona no deixa lloc a cap possibilitat que la producció d'avellana local pugui competir amb la turca.

La situació de dependència en què es troba immersa la reproducció de l'activitat agrària familiar és la garantia de la seva subsistència en un context d'economia de mercat globalitzat.

5.5. LA COOPERATIVA I LES FAMÍLIES AMB ACTIVITAT AGRÍCOLA

5.5.1. La progressiva incorporació de la cooperativa en l'organització de la producció i de la reproducció de les famílies

He dedicat una part del capítol 4 a tractar la qüestió de com es produeix l'articulació entre la família i les entitats agràries durant el primer quart de segle XX, en el moment en què les societats i els sindicats agraris comencen a ser presents en la comunitat. En origen, aquestes entitats han de facilitar la incorporació de la classe pagesa a les noves condicions que imposa el sistema de mercat i també han de subministrar els referents bàsics de la nova agricultura. Lentament i amb reticències, les famílies pageses van ampliant el seu model de gestió de la producció i de la reproducció i hi van incorporant elements externs a l'estructura familiar que tradicionalment les havia sustentades. És així com el cicle econòmic productiu del pagès es comença a segmentar entre dues esferes: la del treball domèstic i la del treball cooperatiu.

La incorporació progressiva de l'esfera cooperativa en el cicle productiu es va produir més ràpidament en aquelles zones agrícoles productores de vi, precisament perquè el producte agrari havia de ser elaborat en origen; el pagès deixa a mans de la societat o del sindicat el procés de transformació dels productes de les seves collites⁶⁷. El mateix passa en el cas dels sindicats de les zones olieres, aquest producte també necessita d'una ràpida transformació en origen i, per tant, les entitats agràries hi van tenir un paper més decidit i les famílies pageses es van mostrar poc reticents a incorporar el treball cooperatiu en la part més complexa del procés de producció, la que necessitava més infraestructura, i la que estava més directament vinculada a la comercialització i, per tant, al preu final del producte.

⁶⁷ Dolores Juliano (1988 i 1994) explica aquesta segmentació del cicle econòmic del pagès en el cas de la Societat de Barberà de la Conca. En aquest cas, en ser una societat agrària sorgida en un context vitícola, el model d'incorporació del treball cooperatiu per al procés d'elaboració del vi, és molt clar.

A la Selva, en canvi, el vi i l'oli eren productes procedents de collites considerades, en molts casos, complementàries; l'avellana era la collita més important, en segon lloc venia la verema i en tercer i quart lloc, per aquest ordre, les olives i la garrofa. L'oli, la verema i la garrofa tenien un caràcter merament de subsistència, totes les famílies pageses procuraven tenir una vinya, uns quants olivers i garrofers per garantir la demanda domèstica d'aquests productes, només els propietaris més importants podien fer collita suficient per comercialitzar-la⁶⁸. Tots els grans propietaris tenien premses a les quals havien acudit tradicionalment els pagesos per elaborar el vi i l'oli que un cop obtingut s'emportaven per emmagatzemar-lo als cups i als cellers de casa seva. En tot cas, el vi i l'oli eren, a finals de segle i fins a la dècada del 1950, productes destinats a l'autoconsum, les economies de les famílies pageses depenien molt més directament de l'avellaner, el conreu més estès per tot el terme ja des de la crisi vitícola de la segona meitat del segle XIX.

L'avellana és un producte que, a diferència de la verema i les olives, no requereix de cap transformació ni de cap tractament immediat per a la seva conservació, poden ser emmagatzemades durant temps amb mínimes alteracions de la qualitat. L'avellana local havia estat exportada d'antic cap als mercats europeus que l'utilitzaven per als elaborats de xocolata més que no pas per al consum directe⁶⁹; el pagès havia deixat sempre a mans del comerciant o del comprador definitiu el procés d'elaboració de l'avellana: el trencat, la torrefacció o la molta, segons el tipus de consum a què anés destinada⁷⁰.

⁶⁸ La gent del poble utilitza l'expressió de: *"sols fer l'oli i el vi pel gasto"*, en referència a la importància que es donava a aquests productes quan, paradoxalment, no eren reconeguts en termes comercials.

⁶⁹ El consum directe d'avellanes és només propi de les zones productores. Tradicionalment, l'avellana crua o torrada només era consumida en l'entorn domèstic i era un producte que, en tot cas, s'oferia com a regal a parents o amics de zones no productores. Les avellanes torrades eren els postres habituals durant l'hivern; en les èpoques d'escassetesa alimentària, com la guerra i la postguerra, l'avellana crua es va convertir en una aportació energètica essencial en la dieta alimentària. El pagès productor d'avellana ha estat tradicionalment un gran desconexedor del procés d'elaboració d'aquest producte, simplement en coneixia vagament l'objectiu final: *"diu que les posen a la xocolata"*, sense ser gaire conscient del que això implicava. Per al pagès, la feina de les avellanes s'acabava quan les tenia al sac i les portava a vendre. No li calia saber-ne res més.

⁷⁰ També cal valorar les possibilitats de mecanització del procés de transformació de l'avellana, que no estava tan desenvolupat com en el cas de la verema i les olives que comptaven ja amb sistemes de premsat mecànic. Cap a la dècada dels anys 30 un comerciant de fruits de la Selva, Bartomeu Bové Boqué va instal·lar la primera màquina de trencar avellanes elèctrica, a partir de llavors el producte es comercialitzava cap a Europa ja trencat, deixant-se a mans del comprador final la resta del procés de transformació. En aquest punt val a dir que l'avellana trencada, per tant a meitat del procés de

Les característiques del producte agrícola s'han de tenir molt en compte a l'hora valorar el desenvolupament del cooperativisme pagès; la vinya i l'olivera estimulen el cooperativisme per la immediatesa amb què ha de tenir lloc l'elaboració del producte final. En canvi, el fruit sec, fàcil d'emmagatzemar directament, sense mediar cap procés d'elaboració, més aviat frena la incorporació del treball cooperatiu.

Al marge de les condicions de l'entorn local, econòmic, social i ideològic, a les quals ja m'he referit extensament en el capítol 4, l'especialització local en la producció d'avellana contribueix a explicar la precarietat amb què les estructures cooperatives van començar a intervenir en les pràctiques agrícoles dels pagesos locals, tant que, de fet, no podem parlar d'una activitat cooperativa veritablement implicada en el procés de transformació i comercialització de les collites dels socis, fins a finals de la dècada del 1950. Durant 50 anys, les entitats agràries locals van fer bàsicament de subministradores de productes i, en algunes ocasions, de crèdit, als pagesos.

Aquest fracàs relatiu de les expectatives cooperativistes ha estat posat en evidència per Martínez López (1996) en analitzar els començaments del moviment cooperatiu gallec, d'arrel bàsicament catòlica. Salvant la distància que diferencia el cas gallec i el català⁷¹, coincideixo amb la interpretació que aquest autor fa sobre els motius del poc reeiximent de les iniciatives de cooperació agrària, que són, per una banda, la fragmentació local de les cooperatives; en segon lloc, el domini que els grans propietaris tenien sobre algunes de les cooperatives agràries locals i, sobretot, en l'àmbit de les federacions agràries; la poca participació dels socis, els quals buscaven bàsicament que se'ls facilités l'obtenció d'adobs i productes fitosanitaris; en quart lloc, el fet que les cooperatives es convertissin en instruments de control social amb l'establiment i manteniment de xarxes de clientelisme polític; i, finalment, el

transformació, es conserva poc temps perquè és un producte amb molta matèria grassa i s'enrancia de seguida. Essent així, al pagès li era més segur guardar el producte amb closca encara que això significués renunciar a augmentar-ne el rendiment econòmic.

⁷¹ Els contextos econòmics i socials són molt diferents. Galícia ha resolt els excedents demogràfics de l'agricultura amb l'emigració, mentre que Catalunya ha reabsorbit aquests excedents en l'activitat industrial. La societat agrària catalana ha vist néixer i proliferar un model cooperativista absolutament plural i representatiu de tots els sectors socioeconòmics del camp; en canvi, en el cas gallec, el cooperativisme va ser de signe molt conservador i es va desenvolupar, bàsicament, al voltant del catoliscisme social.

moviment no va ser un èxit perquè el gruix del sindicalisme era de signe conservador i, malgrat que van existir a Catalunya nombroses excepcions, el sindicalisme conservador era dominant i es va resistir a les mesures de reforma agrària. La constatació d'aquest fracàs relatiu no em porta a negar l'evidència de l'èxit del moviment cooperatiu en la mesura que ha proporcionat al pagès els recursos per enfrontar-se a les condicions de l'economia de mercat permetent l'accés a nous coneixements en l'ús d'adobs i en la mecanització i fent possible el manteniment de les explotacions familiars davant les condicions cada cop més dures de l'expansió mercantil⁷².

- **La imposició i la desconfiança. La guerra, els *cupos* i l'estraperlo**

Els tres anys de guerra són una excepció. Durant la guerra va començar a funcionar la cooperativa única i la sindicació era obligatòria, no només per als pagesos sinó per a tots els treballadors. Durant tres anys la cooperativa va ser l'única responsable de transformar i comercialitzar totes les collites dels seus socis que, llavors, eren tots els pagesos del poble, alhora que va ser també responsable dels proveïments de la major part de productes que alimentaven a la població civil. La situació excepcional provocada pel context bèl·lic va portar als pagesos locals a experimentar per primer cop, i obligatòriament, la intervenció absoluta de la cooperativa en la presa de decisions i en la gestió de les seves collites.

Durant la guerra es va fer evident la dificultat de comercialitzar un producte com l'avellana, que no era considerat essencial per la dieta alimentària, a diferència del blat, l'oli i el vi. Els dirigents de la cooperativa van haver d'enginyar-se-les per poder exportar la collita més important de la Selva, de la qual, en aquell moment, no només en depenien les economies de les famílies pageses sinó que en depenia també la supervivència física de la població; sense trobar un circuit comercial per les avellanes no s'haurien pogut aconseguir els productes alimentaris més necessaris, el

⁷² La compilació de Barrull, J., Busqueta J.J.; Vicedo, E. (1998) recull les comunicacions presentades a les II Jornades sobre "Sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans celebrades a Alguaire l'any 1997 i que van estar dedicades a l'estudi del sindicalisme i el cooperativisme pagès. Els autors es fan ressò que el petit camperol i les organitzacions pageses van acabar sota el control dels terratinents benestants, però, encara així, el moviment va aportar beneficis evidents a les petites explotacions pageses i que van contribuir a la millora del funcionament de l'agricultura. Sembla que hi ha un cert acord entre els autors en considerar que, en conjunt, el cooperativisme espanyol va mostrar escassa capacitat per consolidar-se i realitzar una activitat continuada.

blat, principalment. Al llarg del període bèl·lic, les famílies pageses van haver de deixar intervenir el sindicat agrícola en les seves economies; les condicions excepcionals ho requerien, en un moment en què els circuits comercials estaven en bona part interromputs o bé intervinguts pel govern de la república.

Aquesta situació d'excepcionalitat va continuar un cop acabada la guerra. Durant els anys d'autarquia de la dècada dels quaranta, l'economia estava absolutament intervinguda i les cooperatives servien d'instàncies de control de les produccions locals. En les noves condicions, les famílies pageses podien comercialitzar les seves collites a la cooperativa o al comerç privat, però sempre sota l'estrict control del règim, de forma que els productors no podien disposar lliurement dels seus productes. L'assignació dels *cupos* i les cartilles de racionament són elements simbòlics de l'autarquia, però no menys emblemàtics que l'estraperlo. La circulació de productes pel mercat negre va ser molt important, va ser la vàlvula d'escapament d'una economia empresonada i una de les garanties de subsistència de la població. L'estraperlo, a l'engròs, va permetre la formació de modestes i grans fortunes, però a petita escala, va ser l'empara d'una població pagesa que garantia la seva reproducció mercès a esgarrapar petites quantitats d'oli, de vi, o d'avellanes del *cupo*, amb les quals mercadejaven amb altres pagesos, amb la gent de ciutat o amb els estraperlistes professionals per aconseguir farina, sucre, arròs o alguna peça de roba⁷³.

Les dones de la casa, tradicionalment encarregades d'assegurar la subsistència dels membres de la família, durant la guerra i la postguerra van haver d'actuar en una esfera més pública de l'habitual. Assegurar els proveïments de la família implicava sortir de casa i sovint fer uns quants quilòmetres per poder adquirir els productes necessaris per a l'alimentació i l'assistència de la família. Era habitual que la petita pràctica de l'estraperlo corregués a càrrec de les dones que viatjaven fins al Montsià buscant arròs o a la Conca de Barberà o l'Urgell per adquirir farina. Durant aquests anys, les dones van haver de donar visibilitat a la seva feina reproductiva tot prenent part activa en la picaresca econòmica de l'època.

⁷³ Un informant m'explicava: "*Mira, l'A. B. agafava l'oli que la seva dona li posava al cistell i el tirava amb una ampolla i quan la tenia plena la venia al bar del C. Fixa't tu, se n'estava de l'oli per poguer tenir algun caleró per gasta's, perquè la dona no n'hi devia donar prous*". Una altra afegia: "*La C. Alguna vegada venia a la botiga i deia: ai, deu-me alguna cosa per dinar, ara no sé què faré*."

Durant la postguerra el pagès es va mostrar absolutament desconfiat amb els models d'intervenció de l'estat i la cooperativa era una peça important en l'engranatge del sistema de control estatal. És l'època de la institucionalització del trampeig i de la desconfiança, en la qual les relacions pagès-cooperativa s'estableixen sobre la base del que es considerava absolutament necessari i imprescindible, com l'obtenció de llavors i de productes fitosanitaris. “Del perdut treu-ne el que puguis” era la màxima més perseguida i, en aquest context, els pagesos tenien tants o més dubtes sobre l'honorabilitat dels comerciants privats com sobre la dels gestors de la cooperativa⁷⁴; els rumors sobre la pràctica estraperlista associada a la cooperativa eren habituals, simplement perquè tothom, a una escala proporcional a les seves possibilitats o necessitats, participava d'aquest trampeig. La desconfiança en la cooperativa va arrelar i durant els anys 40 i 50 les famílies pageses van participar molt poc d'un model cooperatiu que estava absolutament encallat i immòbil.

- **El renaixement del sentiment cooperatiu: el celler**

A finals de la dècada dels 40 es va succeir uns anys de secada que van perjudicar molt el conreu de l'avellaner, reduint el volum de les collites i, fins i tot, destruint les plantades. A la penúria econòmica de la postguerra s'hi sumava la falta de rendibilitat de les explotacions i, en aquest context, els pagesos van començar a plantar vinya, un conreu que des de feia 70 o 80 anys havia esdevingut absolutament secundari en el terme municipal. Les vinyes van tornar a ocupar una part de les terres en secà, tant del pla com de la muntanya i els pagesos van tornar a confiar en el preu del vi per assegurar la seva reproducció econòmica. Però la rendibilitat no va ser l'esperada perquè els comerciants particulars, que elaboraven i comercialitzaven la major part de la producció local, feien una selecció abusiva de la verema i només adquirien el raïm que assolia la graduació mínima establerta pels circuits

Havia fet una cassoleta de ganyils i l'hai venuda!”. Les picaresques eren molt variades i l'abast del negoci, sovint era molt limitat.

⁷⁴ Un dels informants, fill d'un membre de la junta de després de la guerra, m'explicava que a casa seva mai no hi va faltar l'oli, en clara al·lusió a què els gestors de l'època feien, com a mínim, petites manipulacions amb els *cupos* que s'havien d'assignar als socis. Altres rumors feien referència a la possibilitat que alguns membres de junta comercialitzessin oli que prèviament s'havia ocultat als organismes oficials.

comercials⁷⁵. Alguns anys, els pagesos van haver de llençar la verema i aquesta situació va crear una forta animadversió del pagès contra el comerç, hostilitat que va acabar per ser canalitzada cap a la dinamització de la cooperativa entesa ara com a alternativa als abusos del comerç privat.

Ve't aquí que, una mica circumstancialment, es produeix un canvi important en el discurs reproductiu del pagès local. En pocs anys es passa de la desconfiança absoluta en la gestió cooperativa, forjada durant l'època de l'estraperlo, a una situació de recel i malfiança respecte al comerç privat que afavorirà un cert renaixement del sentiment de defensa col·lectiva dels interessos agraris. A la Selva dels anys 50 es reproduïen les condicions que havien provocat l'eufòria cooperativista en les societats i els sindicats agrícoles de les zones vitícoles de la Conca de Barberà, l'Alt Camp, el Priorat i la Ribera d'Ebre a començaments de segle. Els factors combinats són: en primer lloc, la major dependència del pagès respecte a un producte que ha de ser immediatament transformat i comercialitzat; i, en segon lloc, la presència d'un tracte abusiu per part dels agents que controlen l'elaboració i la comercialització del producte. Ha variat el context històric, però les circumstàncies són les mateixes i la reacció dels pagesos segueix el model que ja funcionava, de feia anys a les zones de tradició vitivinícola.

Curiosament, també, coincideix que el projecte del Celler, com he explicat en l'apartat corresponent, va ser liderat per una persona que tenia les qualitats amb què, alguns especialistes del cooperativisme agrari català, han definit el perfil dels líders de les primeres societats i sindicats agrícoles. Persones dinàmiques que treballaven desinteressadament i que creïen fervorosament en els projectes que encapçalaven, unes qualitats que, com reconeixen els erudits, són poc freqüents entre les persones encarregades de gestionar les cooperatives agràries del franquisme. El cert és que Gabriel Xammar va durar poc al capdavant de la cooperativa, aviat va rebre pressions polítiques per abandonar el lideratge d'una institució que ell mateix havia desvetllat i que ara, un cop renovada i revitalitzada, semblava molt capaç de ser l'agent econòmic i social del poble.

⁷⁵ Malgrat tot, sembla que en el mercat vitícola, els vins de la Selva eren especialment preuats, especialment els de les zones de muntanya amb una presència important de *recurell*, terme amb què a la Selva es coneix la terra de licorella, tan característica de les vinyes del Priorat.

Durant la dècada dels 60, la confiança que els pagesos havien dipositat en la cooperativa no s'estenia massa més enllà del celler, de la verema i el vi. L'avellana que continuava essent el conreu principal, malgrat que havia cedit lloc a la vinya, era encara un producte comercialitzat majoritàriament a través del comerç privat. El discurs cooperativista es va anar estenent poc a poc i l'avellana va ser l'últim producte que s'hi va afegir; els mecanismes de comercialització eren precaris i semblaven estar supeditats a la intervenció d'Unió, la cooperativa de Reus, una situació que no agradava als pagesos de la Selva perquè consideraven que la intervenció d'un segon organisme els perjudicava econòmicament⁷⁶.

Inicialment, el pagès portava les olives i/o la verema a la cooperativa i les avellanes al comerç; era un model de comercialització diversificat que li permetia estar en bona relació amb tothom, amb la cooperativa, però també amb els corredors, amb qui, de sempre, havia mantingut relacions personals i comercials⁷⁷; en definitiva, l'estratègia comercial vinculava el pagès amb la comunitat, o amb persones representatives de la comunitat. L'obertura de la secció de crèdit de la cooperativa, l'any 1964, va significar un pas endavant molt important i l'entitat es va anar fent més present en la vida dels socis, sobretot quan aquesta va començar a gestionar l'arribada de crèdits oficials, específics per a la modernització de les explotacions agrícoles. La figura del comerciant que resolvia amb la seva intervenció comercial els problemes econòmics del pagès va anar essent substituïda per l'entitat cooperativa⁷⁸; és així que el pagès va abandonar la pràctica de portar les avellanes al comerciant i va confiar, cada cop amb menys recels, la seva economia a la cooperativa agrícola.

⁷⁶ Un dels factors de l'èxit i de la bona acollida que va tenir el celler va ser precisament que la comercialització dels vins locals es va fer directament a través del sistema de subhasta. A finals de la dècada dels seixanta aquest sistema es va deixar córrer i es va començar a vendre el vi a través d'Unió i de la seva planta envasadora. Aquest canvi va ser interpretat pels pagesos locals com un dels factors implicats en la baixa rendibilitat econòmica de les vinyes locals.

⁷⁷ Les relacions eren sovint de tipus clientelar, mentre no es va generalitzar l'ús del sistema bancari, els comerciants de fruits eren una mena d'institució bancària a la qual el pagès acudia per demanar diners a compte o per oferir la venda d'una determinada quantitat d'avellanes que el permetés sortir del malpàs.

⁷⁸ El model cooperativista va molt vinculat a l'extensió d'un altre discurs que demonitza la figura del comerciant privat. Un dels informants, usuari del comerç privat, em comentava que *"Els van fotre tots a la misèria. El cas és que els corredors van anar tots a rodar, no en va quedar cap. Un dia el P.V. m'ho deia, diu, és que per ells som los dolents, a nantros s'han dixat com si fossim lladres, igual!"*.

És justament aquí on es pot començar a parlar d'un model de cooperativa que intervé en les economies pageses. Els bons preus obtinguts en les subhastes del vi motiven a molts pagesos a arrencar avellaners per plantar vinya, la cooperativa lidera les actuacions productives dels seus socis i comença a ser present en la reproducció social de les famílies pageses locals. Aquesta situació es recrea també en l'activitat ramadera dels socis, recolzada per una secció avícola que la facilita i la promou i, més tard, es torna a fer evident quan, després de la caiguda del preu del vi, la cooperativa referma i apunta l'opció de tornar al conreu de l'avellana i modernitzar-lo, facilitant crèdit als socis i proporcionant-los suport logístic. A partir de la dècada dels 60 i 70 la cooperativa serà progressivament present en les actuacions productives i en la realitat reproductiva dels seus socis; l'entitat agrària va esdevenint una estratègia reproductiva cada cop més imprescindible.

- **La intervenció màxima: especialització i salarització del treball pagès**

A la dècada dels setanta la Selva torna a ser un poble productor d'avellanes. La temptativa de tornar a fer de la vinya un conreu majoritari es va endevinar inviable i a començaments dels setanta els pagesos van tornar a dipositar la seva confiança en el conreu que els havia permès superar la crisi de finals de segle XIX; la cooperativa va determinar-se a capitanejar aquesta estratègia i, juntament amb altres entitats agràries de la zona es va posar a treballar en el procés de tecnificació de les explotacions, condició necessària per fer-les rendibles davant d'un mercat mundial de l'avellana cada cop més controlat pel producte turc. La cooperativa, a través de la Caixa Rural, tant amb fons propis com amb fons oficials, va oferir capital per adquirir terra i per renovar la infraestructura de les explotacions. Les novetats en el conreu de l'avellana van ser: la difusió dels tractaments químics, l'adquisició de maquinària, la perforació de pous i la instal·lació de sistemes de rec per rajolí i goteig. Aquestes inversions permetien augmentar la productivitat del conreu, estalviar una aigua que resultava molt cara i reduir la inversió de temps de treball per hectàrea de superfície conreada. Tot plegat, augmentava les possibilitats que l'avellana produïda al Camp de Tarragona continués essent competitiva en els mercats europeu i mundial.

El discurs cooperativista va entrar en competència directa amb el comerç privat i la cooperativa va guanyar la batalla.

Durant els anys setanta el preu de l'avellana es va anar mantenint i fins i tot va progressar a l'alça; a més, l'estat, sota pressió dels organismes agraris implicats, va implantar tímides mesures proteccionistes per a l'avellana de producció estatal. Portats per una certa eufòria avellanera els pagesos van anar caient en el monoconreu combinant, en tot cas, la seva activitat pagesa amb la ramaderia o amb una activitat no agrícola. Aquesta especialització en l'avellana situava en una posició molt feble als pagesos de la zona davant d'una crisi del preu d'aquest producte, que és la situació que es va produir cap a meitats de la dècada dels vuitanta, quan el preu de l'avellana va situar-se molt per sota dels costos de producció. La caiguda del preu va coincidir amb el "crack" de la cooperativa, la convergència d'aquestes dues conjuntures negatives van sumir l'agricultura local en una crisi profunda que va fer replantejar la continuïtat de les explotacions⁷⁹. Quan va començar a superar l'atzucac, la cooperativa es va posar mans a l'obra en la constitució de l'estructura organitzativa necessària per fer arribar els ajuts europeus que el govern espanyol havia negociat per pal·liar la situació de crisi del sector avellaner⁸⁰. A partir d'aquest moment la cooperativa esdevé la medidora entre el pagès productor i la Comunitat Europea que, en el context dels anomenats Plans de Millora, ha subvencionat la producció d'avellana durant tota la dècada dels noranta. Amb el finançament europeu s'han mantingut bona part de les explotacions, però la continuïtat s'ha garantit amb l'establiment d'una situació de dependència respecte al finançament públic que situa els pagesos en una posició de debilitat, d'inseguretat i de falta d'autonomia reproductiva molt important. Els ajuts sempre tenen un caràcter temporal, raó per la qual s'ha fet quasi institucional la reivindicació cíclica dels ajuts per part dels pagesos que han acabat tenint una imatge social de veritables pidolaires de diner públic⁸¹, una situació que s'hauria pogut evitar implantant solucions més estructurals.

⁷⁹ Els pagesos de la zona estan acostumats a les baixades de preu més o menys imprevistes i van pensar que la caiguda del preu, especialment excepcional, també passaria en un any o dos. Però poc a poc es van anar convenent que es tractava d'una situació estructural que depenia de la seva situació d'absoluta inferioritat i de falta de competitivitat davant la producció turca, que cada any aclaparava el mercat mundial.

⁸⁰ La cooperativa va haver de constituir una Organització de Productors Agraris (OPA), mitjançant la qual es rebrien els ajuts europeus. L'altra cooperativa local, l'Avellanera, també va constituir-ne una, lògicament, i algun comerciant particular local també va formar una OPA o es van adherir a alguna de fora vila. La cooperativa no va ser l'única entitat que va organitzar-se per fer arribar els ajuts als pagesos.

⁸¹ Els mateixos pagesos tenen aquesta sensació i tenen plena consciència que són els governs català, espanyol i europeu els que els han dut fins aquí. La mitjana d'edat dels manifestants acostuma a superar els 65 anys i la majoria, fan un esforç físic i moral important per plantar-se a la carretera quan, en molts casos la subvenció que han de rebre no arriba a les 100.000 ptes anuals. A més, són

A banda de la mediació entre pagès i diner públic, la cooperativa també ha intentat contribuir a reforçar i assegurar el preu de l'avellana introduint-se en el procés d'elaboració industrial del producte. L'avellana, que tradicionalment havia sortit del poble en closca i més tard, en gra, avui es comercialitza completament elaborada, llesta per ser consumida, torrada, en pasta, en farina o en qualsevol altra varietat de consum. La cooperativa té ara una estructura productiva, financera i industrial d'empresa agroalimentària i ha modificat la seva relació comercial amb els socis productors per tal de poder fer front a l'amortització de les instal·lacions d'emmagatzematge, elaboració i envasat del producte. El pagès, des de la dècada dels noranta, ha vist salaritzada la seva renda agrària a través d'un sistema comercial de venda a final de campanya pel qual, la cooperativa fa pagaments mensuals a compte del producte dipositat. En l'apartat corresponent ja he remarcat la importància simbòlica que aquest canvi ha tingut per les famílies pageses que han deixat d'administrar lliurement les seves rendes agràries i que han hagut de cedir espai de gestió reproductiva a la cooperativa.

En síntesi, la cooperativa, dels anys 60 ençà, ha anat tenint cada cop un paper més decidit en la seva capacitat d'intervenir estratègicament en el guiatge de les actuacions agràries i en la reproducció de les famílies pageses. Per la seva banda, les famílies, davant la necessitat d'incorporar-se a unes condicions de mercat cada cop més dures i complexes han donat pas a la cooperativa i l'han contemplada com una peça clau de la seva capacitat de reproduir-se en el nou entorn pagès dominat per les relacions industrials. En el context d'un procés d'industrialització de les economies pageses, s'ha esdevingut un procés d'institucionalització de la seva estratègia reproductiva.

5.5.2. Els canvis en l'activitat agrària. Pluriactivitat i pagesia parcial

Als anys 60, com a la resta de l'estat, havia començat un procés de desplaçament progressiu de població des del sector agrari cap a la indústria i, en menor mesura, als serveis. Aquesta transició es va fer més evident cap a la dècada dels setanta, anys en

plenament conscients de la incomprensió que aquesta situació de reivindicació cíclica genera en la societat catalana i, saber-se impopulars, els acaba d'incomodar.

què molts fills de pagesos van abandonar les explotacions familiars per ocupar-se a la indústria, a la construcció o al sector serveis⁸². Als anys vuitanta es generalitza la incorporació dels joves als estudis secundaris i, en alguns casos, universitaris, tendència que contribueix a l'allunyament de les noves generacions respecte a l'activitat agrícola de les seves famílies. Aquest desplaçament de la població des del sector agrari cap als altres sectors de l'economia⁸³ es produeix paral·lelament a la modernització de les explotacions perquè, de fet, els processos de mecanització i de tecnificació de les explotacions permeten millorar-ne la productivitat tot reduint la necessitat de mà d'obra. Per tant, la reducció del nombre de pagesos des de la dècada dels 60 fins la dels 80 no va posar en perill les explotacions agrícoles, simplement es tractava d'un procés d'expulsió de la mà d'obra excedentària al camp cap als sectors econòmics (la indústria i els serveis) que en aquell moment generaven major demanda de treballadors⁸⁴.

En el treball dirigit per Margalef, J. i Segarra, A. dedicat a l'estudi de l'activitat agroindustrial a la demarcació de Tarragona, es mostra l'evolució de les macromagnituds bàsiques de l'agricultura de la zona entre el 1964 i el 1996. En l'anàlisi dels paràmetres (valor afegit brut, número de treballadors que s'hi ocupen i inversió de capital privat) els autors mostren la intensa transformació a què s'ha vist sotmès el sector agrari en els darrers 30 anys. L'estudi conclou que l'agricultura de Tarragona ha crescut en inversió de capital, també en producció⁸⁵, ha reduït la necessitat d'inversió en capital humà per causa de la mecanització, s'ha modernitzat i tecnificat i ha millorat l'eficiència en la gestió dels recursos productius i dels factors

⁸² Cap al 1965 va iniciar-se la construcció del polígon petroquímic de Tarragona que va ser, juntament amb el de Puertollano, els dos polígons d'aquestes característiques desenvolupats en el marc del Plan de Estabilización i del Plan de Desarrollo franquistes (Cabana, 2000: 315). La construcció del polígon petroquímic va ser el punt de partida del futur creixement industrial de tota la zona del Camp de Tarragona que fins llavors havia estat ocupada per terrenys agrícoles de gran qualitat. El polígon i la xarxa d'infraestructures que ha anat estimulant al seu voltant ha convertit tot el Camp en una zona d'alt interès industrial, condició fonamental per interpretar la situació actual i futura de l'agricultura d'aquest territori. Per una bona revisió de l'impacte social i econòmic d'aquest procés industrialitzador veure Pujadas, J.J. i Bardají, F. (1987) i Pujadas, J.J. (1991).

⁸³ L'any 1964 hi havia un total de 67.979 pagesos a les comarques de Tarragona i l'any 1996 en són 20.172 (Margalef, J. i Segarra, A. 2000: 20).

⁸⁴ Per una revisió de les condicions en què ha tingut lloc el procés de "modernització" de l'agricultura espanyola, de la postguerra ençà, veure Abad i Naredo (1997).

⁸⁵ Els autors assenyalen que el valor afegit brut de l'agricultura creix a un ritme del 2% anual (superior al català), mentre que el del conjunt de l'economia de Tarragona creix el 4,90%. En aquests trenta anys, les activitats més dinàmiques han estat la indústria i els serveis, especialment el sector turístic (Margalef, J. i Segarra, A. 2000: 22).

de producció (2000: 20-23). Els autors auguren un bon futur per l'agricultura de la zona, en general, i posen de manifest el seu potencial de desenvolupament.

Les previsions fetes a partir de les macromagnituds econòmiques no es corresponen gens amb la percepció que té la població pagesa sobre les expectatives de les seves explotacions. Els pagesos, especialment els productors d'avellana, tenen una visió catastrofista sobre el futur de l'activitat agrícola; la seva percepció està mediatitzada per un cert sentiment de nostàlgia envers les velles condicions de la vida pagesa⁸⁶, però també per la conjuntura negativa que ha envoltat el mercat internacional de l'avellana en els darrers 15 anys⁸⁷.

Cap al 1985 comença una llarga crisi del preu de l'avellana que amb lleus recuperacions continua fins avui i que han generat una situació de dependència dels pagesos de la zona respecte a les subvencions de la Comunitat Europea, sense les quals, les explotacions foren deficitàries. El cens agrari del 1999 donava per la comarca del Baix Camp una dedicació del 52% de la superfície cultivada al conreu de l'avellana, una dada que permet fer-se una idea de l'abast que ha tingut aquesta crisi en les expectatives de futur de l'agricultura de la zona. La caiguda en picat de la rendibilitat de les explotacions ha frenat encara més les expectatives dels joves que, en unes altres circumstàncies, haurien pogut quedar-se al capdavant de les explotacions familiars⁸⁸.

Una prova de la poca atracció del treball agrícola i del seu baix rendiment és la disminució de la superfície conreada que s'ha produït entre el 1995 i el 1999. Segons

⁸⁶ Sobretot per la dificultat de donar continuïtat a les explotacions tal i com ells mateixos van fer amb la terra heretada dels seus pares. La discontinuïtat o la precarietat que comporten algunes solucions de continuïtat, porta als pagesos, en molts casos, a dramatitzar la situació: *"Això té els dies comptats! Que no ho veus? Qui hi anirà al tros al preu que van les vellanes? Qui la farà la fenyà? Si ja no la sap fer ningú. Quan nantros no hi siguem, ja no sabrà fer res ningú. Oh! i, ni que en sàpiguen, no ho voldran fer! Perquè hi han de volguer anar si no dóna rè!"*

⁸⁷ L'any 1995 el preu de l'avellana percebut pels productors de les comarques de Tarragona va caure en un 29,9% i a l'any següent va tornar a minvar un 12%. L'avellana de Tarragona té una forta dependència respecte a les exportacions turques i, en menor mesura les italianes (Margalef i Segarra, 2000: 134).

⁸⁸ A l'actualitat, per mantenir-se rendibles, les explotacions han d'estar mecanitzades, de manera que redueixin al màxim el cost de mà d'obra, i han de tenir una superfície en regadiu no inferior a les 15 o 20 hes. Tenint en compte que el terme municipal té 1.200 hes. de regadiu, al poble es poden mantenir entre 60 i 80 explotacions pageses que produeixen els suficients recursos per mantenir les famílies que les treballen. Amb aquests números és clar que el poble no pot ser pagès, com ho havia estat cinquanta anys abans, quan explotacions de 5 o 6 hes. eren suficients per mantenir les famílies.

dades del DARP, a la província de Tarragona s'ha reduït la superfície dedicada als tres conreus principals; els fruiters, el 90% dels quals són de fruita seca, especialment d'avellana, ha estat el conreu més perjudicat perquè ha vist reduïda en un 28,3% la superfície que s'hi dedica; la vinya també ha perdut un 12,4% de l'extensió i, finalment, l'olivera és el conreu que més es manté malgrat la reducció del 2,4%. De la consulta de les dades del DARP se'n desprèn que no hi ha hagut pas una substitució d'un conreu per un altre, sinó que es tracta d'una situació d'abandonament total o parcial de les explotacions⁸⁹.

Les cases pageses que de sempre s'havien perpetuat socialment en les noves generacions, ara es trobaven davant de la impossibilitat de garantir la seva reproducció, almenys en les condicions amb què ho havien fet sempre. El model de la continuïtat absoluta es desintegra i poc a poc es va consolidant un nou esquema reproductiu que ubica l'activitat i el treball pagès en un espai marginal respecte al treball a la indústria o als serveis. La població resident a la Selva es dedica cada cop més al sector serveis, malgrat la creixent implantació d'indústries als polígons industrials locals. Al padró del 1991, el 34,7% de la població s'ocupava en la indústria, mentre que al 1996 hi treballa un 30,8%. La reducció té a veure amb l'augment de la dedicació al sector serveis que ha passat del 34,8% el 1991, al 44,3%⁹⁰. La tendència és a augmentar més encara, tenint en compte que al Camp de Tarragona, el sector serveis, principalment comerç i turisme, ocupa quasi el 60% de la població activa. També cal considerar que la millora dels nivells formatius de la població local tendeix a terciaritzar les orientacions professionals⁹¹.

En aquest nou context, l'agricultura esdevé dependent de les rendes no agrícoles perquè els nous pagesos dediquen només els excedents del seu temps al treball al camp i perquè la valoració d'aquesta inversió de feina es fa més en termes

⁸⁹ En moltes ocasions la falta de mà d'obra o la interrupció de la continuïtat de les explotacions no implica un total abandonament sinó deixar de conrear alguna de les finques, habitualment les menys rendibles. El bosc torna a guanyar el terreny d'alguns antics camps de muntanya, difícilment mecanitzables i, sovint, en secà. D'altra banda cal considerar també que la davallada de la superfície agrícola està relacionada amb el creixement de les àrees industrials i urbanes, espectacular al Camp de Tarragona, un increment que ha comportat la requalificació de sòl agrari a sòl d'ús industrial i urbà.

⁹⁰ Dades de l'Idescat, padró de 1991 i de 1996.

⁹¹ A la Selva, el 5,89% de la població de més de 10 anys té formació universitària i el 16,43% en té de secundaris. Els percentatges encara són més baixos que els de la mitjana comarcal. Dades de l'Idescat, padró del 1996.

sentimentals, simbòlics, o d'obligació familiar, que de rendibilitat econòmica. Abad i Naredo constaten la tendència creixent de l'agricultura espanyola a dependre dels ingressos no agraris. Les rendes procedents de l'activitat agrària no constitueixen més que una part dels ingressos de les llars dels pagesos i els fluxos de rendes que arriben a aquestes llars procedents de la resta de l'economia (rendes públiques i extraagràries) són fonamentals per explicar l'economia del món rural (Abad i Naredo, 1997: 287)

Les dades del padró del 1996, l'últim consultable, donen per a la Selva del Camp, un total de 197 persones dedicades a l'agricultura, el 13,7% de la població ocupada⁹²; en el padró anterior, el del 1991, la població pagesa era del 20,13 %. En cinc anys la reducció ha estat del 7% i correspon fonamentalment a persones que han arribat a l'edat de jubilació i que, per tant, deixen de constar oficialment com a població ocupada del sector agrari, malgrat que siguin ells, en bona part, els que tiren endavant els conreus del terme. L'any 2002, entre la població activa local, queden menys de vint pagesos a dedicació exclusiva, amb una mitjana d'edat que supera els 50 anys, és dóna el cas que només un té menys de trenta anys. Aquesta és la prova fefaent que l'activitat agrícola no atrau els joves, ni tan sols aquells que no assoleixen cap preparació específica per garantir-se una incorporació eficient, com a mà d'obra qualificada, en el mercat de treball⁹³.

Des de fa prop de vint anys, l'agricultura que es practica a la Selva va esdevenint una agricultura a temps parcial. Les explotacions es mantenen gràcies a la mecanització de moltes activitats del cicle agrari i a la complementació de les rendes agràries amb ingressos procedents del treball no agrícola o de les pensions de jubilació. El treball a la terra ja no és essencial per a la reproducció de les famílies, en tot cas, és una peça més en les seves estratègies reproductives i en la diversificació de les fonts

⁹² La xifra ja de dedicació a l'agricultura ja devia ser més baixa, però es dóna el cas que moltes dones, propietàries de terra, cotitzen a la seguretat social agrària per poder-se jubilar amb una pensió. Després d'eliminar aquestes dones que tenen una dedicació sovint testimonial a l'activitat pagesa, el volum de població dedicat a l'agricultura fóra molt més reduït. Dades extretes de l'Idescat.

⁹³ La crisi del preu de l'avellana ha coincidit amb l'aposta del govern municipal per la creació de sòl industrial i per la recerca d'inversions procedents d'aquest sector econòmic, el projecte ha reeixit. Des de començaments de la dècada dels 90 s'han anat instal·lant en els polígons locals indústries d'enclau importants que han reconduït la mà d'obra, sobretot la no qualificada, cap al treball a la indústria. La indústria local, juntament amb el sector serveis, també molt desenvolupat a les principals poblacions del Camp de Tarragona, ha reabsorbit la mà d'obra expulsada per un sector agrari en recessió.

d'ingressos. Al voltant de la terra, la família continua mantenint, redefinit, un caràcter d'unitat de producció⁹⁴ tot i que la seva capacitat de consum depèn, essencialment, dels ingressos salarials individuals dels membres productors. Tanmateix, els canvis en les condicions en què té lloc l'activitat agrària fan plantejar la idoneïtat de deixar de referir-nos als pagesos, entenent com a tal un grup social que té en l'activitat agrària el nucli de les seves condicions de reproducció, per passar a parlar de famílies que desenvolupen un cert tipus d'activitat agrària.

Entenc aquí l'agricultura a temps parcial (ATP) des de la perspectiva de Gasson (1986; citat a Mauleón, J.R., 1989). Gasson distingeix fins a cinc situacions diferents que poden ser interpretades com a estratègies d'ATP. 1) El productor ha de practicar l'ATP per aconseguir ingressos complementaris; 2) altres membres de la unitat familiar treballen fora de l'explotació; 3) el pare es jubila i el successor continua amb ATP; i 4) algú de fora de l'explotació continua l'activitat després de la jubilació dels pares. Mauleón discrepa de la posició de H. Friedmann, 1978:563) quan afirma que l'ATP comporta la desaparició de l'explotació pagesa. Per Mauleón, i jo ho comparteixo, l'ATP és una característica de l'agricultura familiar, no ens indica necessàriament una situació de canvi.

L'ATP és un recurs implícit al procés de mercantilització; és una expressió contemporània de la pluriactivitat a què he fet referència en el capítol dedicat a l'anàlisi del cicle familiar de cal Lluques durant els segles XVIII i XIX. Crec que ens trobem davant d'un mecanisme reproductiu que no és nou sinó que acompanya de forma estructural la reproducció de les explotacions pageses en la seva acomodació o adaptació a les condicions imposades per l'economia de mercat. La novetat no és el recurs en sí, sinó el paper que aquest adopta en el conjunt de les economies pageses; no és tant una diferència de qualitat sinó de quantitat que porta a una modificació del valor real i simbòlic atribuït a la terra. En les noves condicions de l'ATP, la terra deixa de ser el factor de producció bàsic i el principal configurador de la posició

⁹⁴ Ell treball agrari amb dedicació parcial continua depenent de la força de treball familiar com ho havia fet l'activitat pagesa tradicional, a dedicació total. Un membre de la família, habitualment l'home de la casa, és qui en porta la direcció, la gestió, i qui hi té una dedicació de temps més important, però la resta de membres hi continuen vinculats i hi col·laboren en moments puntuals de més feina com és l'època de la recollida del fruit. Com que és una activitat de la qual no en depèn la reproducció de la família, sovint aquesta col·laboració genera malestar i conflicte entre les generacions joves que troben absurd haver de destinar tant d'esforç a una feina tan poc rendible.

social de les cases; l'activitat agrària, la propietat de la terra, ha deixat de centrar les prioritats dels individus i de les cases, en un procés en què aquest protagonisme ha estat atorgat a l'activitat professional individual.

5.5.3. Les famílies amb activitat agrícola. La desaparició dels pagesos?

La casa, així ho he defensat al llarg de la tesi, és la instància social que ha centrat històricament, la producció econòmica i la reproducció social de la població pagesa; cal que m'ocupi de la seva transformació, nova ubicació o, potser, desaparició en el nou context de les relacions de producció industrialitzades que domina el panorama agrari actual. La casa pagesa, tal i com l'he definida al llarg del segon capítol, és un combinat de tres factors: la coresidència, la unitat de producció i la possessió d'un patrimoni. Les relacions que s'estableixen entre els membres de la casa són relacions de producció, en la mesura en què cooperen econòmicament; el patrimoni és el que uneix i manté als membres del grup; i l'herència és un factor que condiciona les relacions familiars, perquè és amb la transmissió que les noves generacions accedeixen al control de la terra com a factor bàsic, fonamental per a la seva reproducció. A més, la casa és una peça clau en la integració dels individus en la comunitat, en la seva identitat i, així mateix, és la casa la que vehicula les relacions amb les altres cases, a través de les estratègies matrimonials, per exemple. En definitiva, són les cases les que s'integren, socialment, políticament, econòmicament, en la comunitat local.

Al llarg del segle XX, el paper social de la casa ha anat canviant de signe. Cap al 1900, ho he explicat en el capítol anterior en referir-me a cal Lluques, comencen a manifestar-se transformacions en un factor tan consubstancial a la casa com són les formes de transmissió: l'herència i la successió. En aquell moment començaven a produir-se transformacions en el sistema socioeconòmic; la crisi agrària i les migracions camp-ciutat van repercutir en la dinàmica tradicional del sistema d'herència. La casa i el seu significat es va mantenir a base d'adaptar-se a les noves condicions del medi social tot traint algunes de les normes legals que les cases havien seguit fins llavors. De fet, aquesta circumstància m'ha permès mostrar un cop més la capacitat i la voluntat adaptativa de les cases, el seu sentit pràctic davant les inclemències dels diferents contextos històrics.

A començament de segle, l'activitat agrària continuava centrant, com ho havia fet sempre, l'economia de les cases pageses, i els seus membres conformaven la força que treballava les terres del propi patrimoni; les condicions que delimiten l'existència de la casa es mantenen incòlumes. Però al llarg del segle es produeixen canvis que seran molt més transcendents per la casa pagesa, el més important és l'abandonament total o parcial de l'agricultura. Quan les famílies deixen d'orientar la seva economia cap a l'agricultura, tot i que continuïn exercint molta o poca activitat agrària, desapareix el significat tradicional de la casa pagesa. La semàntica amb què fins ara he descrit aquest terme deixa de tenir sentit en el moment en què la casa ja no és una unitat productiva, o quan els fills decideixen no dedicar-se a la terra; si la producció agrícola i el patrimoni agrari no són substancials per a la reproducció ja no es pot parlar de la casa pagesa en els termes en què ho he fet fins ara. La casa adquireix, més contemporàniament, un nou significat vinculat a la residència, a la privacitat, a la intimitat, a la identitat personal, al capital simbòlic, als sentiments, a la pertinença. Tanmateix, tal i com diu Roigé (1992: 488) "si la casa perd força potser en guanya la família"; la pèrdua de la semàntica tradicional de la casa pagesa serveix per fer emergir tot un nou significat de les relacions parentals en el sí d'unes famílies que desenvolupen activitats agràries però que han deixat de ser, en sentit literal, pageses.

Més endavant faré referència a les relacions familiars i a les noves formes d'unitat productiva de les actuals famílies pageses amb dedicacions parcials a l'activitat agrària. Hi ha un hipòtesi de fons en aquestes reflexions, una certa pervivència de la ideologia de casa pagesa que traspua en les formes de cooperació familiar o en la resistència a abandonar totalment l'activitat agrària. Narotzky (1991) planteja la continuïtat de la ideologia de casa, que persisteix a base de combinar-se amb la de família. La casa estructura una ideologia de la producció que no es distingeix de la reproducció. Família, en canvi, és un concepte modificat pel capitalisme que estructura una ideologia de la reproducció física i social de la força de treball i que s'ubica en l'àmbit d'allò privat, a l'altre costat dels afers públics, aquells que inclouen, entre d'altres aspectes, la producció. Narotzky explica, pel context de les Garrigues, com casa i família són expressions ideològiques de diferents formes d'organització de la producció; la ideologia de casa intervé en l'organització de la producció en l'explotació agrícola, mentre que la de la família organitza tota

l'activitat domèstica, considerada no productiva sinó reproductiva⁹⁵. Per Narotzky la casa només perd significat reproductiu però continua vigent en l'àmbit d'una producció agrària masculinitzada, mentre la reproducció de la força de treball s'assegura mitjançant altres recursos com el treball femení (ib, 1991: 71).

5.5.4. Les noves relacions familiars

Les relacions familiars en la casa pagesa, en tant que unitat productiva i de consum, s'han centrat a l'entorn de la pauta marcada per les relacions de producció. Els vincles intergeneracionals han estat subjectes a la condició de propietaris de la generació dels vells i a les expectatives futures de l'hereu i la seva esposa, la jove, respecte a la propietat del patrimoni. Es tracta d'una jerarquia interna que organitza les relacions humanes, tant com les relacions productives i reproductives a l'interior del grup domèstic troncal. Els vells, l'hereu, la jove, els cabalers i els néts, tots formen part de la casa pagesa, però cadascú juga amb les cartes que li han correspost en funció de la posició ocupada respecte a la transmissió del patrimoni i, per tant, respecte a la reproducció de la casa⁹⁶. L'accés als béns patrimonials posiciona als individus i organitza les seves relacions. En el capítol dedicat a l'estudi de cas de cal Lluques he donat dades que corroboren i exemplifiquen el que aquí, breument, plantejo.

En l'apartat anterior m'he referit a la transformació del significat de la casa pagesa, m'atreveixo a parlar de la seva desaparició atenent a la pèrdua de transcendència social i econòmica del patrimoni familiar. Tanmateix, si el patrimoni deixa de ser la

⁹⁵ La diferenciació de producció i reproducció té a veure amb la ruptura entre l'àmbit públic, el de la producció i el privat, el de la reproducció, una polarització que té lloc en el context de la divisió sexual del treball (Narotzky, 1991: 63). Aquesta divisió es va fer evident en el món pagès a partir dels anys seixanta, quan les dones van ser quasi completament excloses dels cicles agrícoles i quan la casa és associada a l'explotació i al treball masculí (ib. pàg. 64). Estrada, F. (1991) s'ocupa de la transformació de la posició de la dona pagesa a la casa i fa igualment referència a aquesta marginació respecte a la participació a les tasques del camp, una exclusió que en la mesura que va suposar la seva especialització exclusiva en les tasques reproductives, va afeblir la posició de la dona a la casa pagesa. En una segona fase, sobretot a partir de la dècada dels anys setanta i vuitanta, la incorporació de la dona al món del treball ha contribuït a millorar-ne la posició familiar en la mesura que aporta uns recursos econòmics molt valuosos, a vegades centrals, a la casa i al manteniment i millora de l'explotació. Estrada i Narotzky estan d'acord en considerar que els ingressos aportats per les dones són fonamentals per les explotacions en la mesura en què "les dones alliberen les rendes agràries perquè puguin ser reinvertides a l'explotació per reduir els costos de producció" (Narotzky, 1991: 68).

clau de volta de la reproducció, la posició social dels membres de la família ja no depèn de la seva capacitat d'accedir a la propietat dels béns de la casa i les relacions familiars queden alliberades del pes i del significat de la transmissió; pares i fills deixen de veure's mútuament com una assegurança pel seu futur⁹⁷. Fins els mecanismes de l'herència, com explicaré més endavant, s'han vist modificats.

Les noves relacions familiars s'han d'entendre, doncs, en el context de la modificació del valor de l'explotació agrícola que perd importància davant l'orientació econòmica dels fills cap a activitats productives no agràries. També hi intervenen altres factors de tipus ideològic que van conformant un nou model cultural per a la reproducció social, alternatiu al model de la casa. El valor de l'autonomia personal, de la independència i de la privacitat s'imposen als valors que situaven l'existència i la perpetuació del grup familiar, de la casa, per sobre de qualsevol individualitat.

El nou model cultural de casa, fins i tot en el context agrari que analitzo, té més a veure amb la *societas* que amb la *comunitas* de Tönnies. La casa està associada a la residència, a l'àmbit de la vida privada de la família que hi habita, la qual cada cop deixa més espai, físic i social, a la individualitat dels seus membres. La casa pagesa del Camp de Tarragona s'ha transformat en una família que realitza activitats pageses, sovint a temps parcial, i que ha perdut la seva condició d'unitat productiva⁹⁸ en la mesura que els seus membres obtenen els ingressos econòmics en activitats diferents i que, molts cops, ni tan sols acaben fent bossa comuna.

Les transformacions de l'espai físic de la casa il·lustren molt bé els canvis que s'han succeït en el model cultural que governa les relacions familiars. Les maneres d'habitar testimonien les relacions domèstiques i les formes de vida; en paraules de

⁹⁶ Comas d'Argemir (1985: 36-50) analitza la naturalesa i el significat de les relacions domèstiques en el context de la família troncal del Pirineu aragonès. També Barrera, 1990 descriu el model de l'estructura dels rols domèstics de la família troncal de la Catalunya Vella.

⁹⁷ Per als pares, els fills de la casa pagesa eren l'assegurança de la seva assistència socio sanitària i econòmica en arribar la vellesa; els fills veïen també els pares com una garantia econòmica per al seu futur.

⁹⁸ En el millor dels casos, les relacions familiars tornen a esdevenir relacions productives momentàniament, quan l'activitat agrària necessita de més força de treball, com és el cas de l'època de la collita. Però el significat de les relacions de producció que s'hi generen té poc a veure amb el tradicional, en la mesura que la reproducció de la família no depèn dels recursos que s'obtenen amb aquest treball.

Bestard (1986: 105), “la societat inscriu en l’espai construït dels habitatges les seves pròpies estructures, les seves relacions de producció, les seves relacions socials i el seu simbolisme fonamental”. Ho exemplificaré amb tres tipologies constructives, d’habitatges de famílies pageses existents a la Selva del Camp. En primer lloc, l’estructura de la casa tradicional que s’organitzava al voltant de l’activitat productiva i on els espais domèstics estaven totalment integrats amb les dependències dedicades a la transformació o emmagatzematge de la producció agroramadera⁹⁹. Aquest és el tipus constructiu en el qual vivia la família pagesa d’estructura troncal, amb coresidència dels pares amb l’hereu/pubilla. El factor de la coresidència és molt important per entendre qualitativament el tipus de relacions productives i reproductives que s’establien a la casa; recordaré aquí que l’any 1860¹⁰⁰ el 21,2% de les llars de la Selva estaven composades a partir d’estructures troncal i que aquest percentatge augmentava fins un 36,6% en els grups residencials dels pagesos. Les relacions familiars que s’inscriuen en aquest escenari de troncalitat i de coresidència entre generacions són particularment intenses a l’interior de la llar i es defineixen a partir d’un aiguabarreig de tensió, conflicte, amor, cooperació econòmica i col·laboració per a la reproducció. De portes enfora són particularment intenses les relacions amb el veïnat del carrer, més que amb els parents; el veïnat té el paper més important en els processos de comunicació social: intercanvi d’ajut productiu i reproductiu, intercanvi d’informació, de confidències. En aquest escenari de l’habitatge tradicional, les cases eren obertes als anants i vinents del veïnat amb qui es comptava per tot i amb qui s’establí una relació sovint més sincera que amb els propis parents¹⁰¹.

⁹⁹ A la planta baixa, l’entrada, el celler i l’accés a l’estable i el corral que ocupaven un semisótan. A sobre, ocupant l’entresol hi havia la cuina menjador i les dependències annexes on es guardaven els excedents dels productes agraris destinats a l’autoconsum, aquestes habitacions acostumaven a rebre els noms dels productes que acollien, així trobem denominacions com: “el quarto de l’oli, el quarto de les patates, el quarto dels tomacons...”. El primer pis, acollia un gran sala central, la part més noble de la casa destinada a rebre les visites, i, al fons i al voltant, s’hi ordenaven les habitacions dels membres de la casa. Al segon pis, el porxo, denominació local que reben les golfes, destinades altre cop a l’emmagatzematge de productes agraris, les avellanes per exemple, o a les activitats de petita ramaderia domèstica: conills, gallines, pollastres o coloms.

¹⁰⁰ Veure les dades completes del buidat del padró de població de la Selva del Camp al 1860, en el capítol 3 de la tesi.

¹⁰¹ En un dels casos que exposo al final d’aquest apartat, el de cal Figú, la informant explica com l’ajut que van rebre en la tasca d’atendre la seva mare que patia una gran discapacitat, va provenir més del veïnat del carrer que no pas dels parents. Ella mateixa, un cop casada, va reproduir aquest model i es va convertir en el punt de referència bàsic per a les seves veïnes que es van acostumar a comptar

A la dècada dels anys 70, les famílies pageses van construir les primeres cases noves, fora del casc històric del poble; aquestes cases es van edificar a la zona coneguda localment com l'Eixample, la qual va començar a urbanitzar-se en aquesta època. Eren construccions de planta baixa i un o dos pisos, un dels quals era reservat per algun dels fills/es, el/la que es considerés com a continuador de l'activitat agrària. D'aquesta forma, s'assegurava la proximitat del fill/a i la seva família, alhora que se'n salvaguardava la independència¹⁰². Aquestes cases ja separaven més la vida domèstica i l'activitat productiva i aquesta darrera quedava centralitzada en el *garatge* o, també, *magatzem*, a la planta baixa de la casa. Aquest és, doncs, el segon tipus constructiu que em permet parlar encara de casa pagesa perquè hi ha voluntat de continuïtat de l'activitat agrària però que s'organitza de manera diferent, separant físicament els nuclis familiars dels progenitors i del fill o gendre pagès. La separació residencial va associada a algun tipus de divisió dels ingressos dels dos grups domèstics¹⁰³, i té un valor simbòlic important perquè respon al nou model de vida que situa la independència i l'autonomia dels fills per sobre dels interessos de grup. La major individualització afecta també a la casa en la seva relació amb el veïnat, la qual es fa menys intensa en la mesura que l'espai habitat s'allunya del carrer. En la casa tradicional la cuina, l'espai més habitat de la casa, era ubicada a l'entresol, una planta que comunicava amb l'entrada mitjançant un finestral, la porta i tres o quatre esglaons. La porta de l'entresol sempre tenia la clau al pany i la de l'entrada era sempre oberta de bat a bat; en canvi a les cases de la zona de l'eixample l'habitatge és tot un pis a peu pla, separat del carrer per dues portes sempre tancades i una llarga escala. L'escenari dels nous habitatges tendeix a tancar més la casa respecte a les relacions del veïnat que es continuen exercint, redefinides i amb les funcions retallades, en l'espai interior de les cases, tanmateix, el veïnat ha deixat de tenir el carrer com a espai d'interacció¹⁰⁴.

amb ella quan es presentava alguna situació en què es requeria ajut. La seva màxima, molt pragmàtica és: "Val més un veí a la porta que un parent a Mallorca".

¹⁰² A la dècada dels 70 es precisament quan es generalitza la pràctica de què tots els fills del matrimoni adoptin una residència neolocal. És l'època en què comença a donar-se importància al valor de la independència. En aquesta època, a la Selva, encara era habitual que un dels fills es quedés com a continuador de l'activitat pagesa de la casa.

¹⁰³ Ha d'implicar, necessàriament, la salarització del treball del fill o, la cessió d'una part de les collites. Continua havent-hi unitat productiva però no unitat de consum.

¹⁰⁴ És un procés de "domesticació de la comunitat" (Wellman, 1992, citat a Cucó, 1995:78) en el sentit que comporta el replegament dins la casa d'unes relacions que abans traspassaven contínuament el llindar dels espais domèstics.

Als anys vuitanta, es generalitza la construcció local de blocs de pisos, juntament amb la de les primeres cases aparellades i en filera. Són dos models constructius poc adaptats a les necessitats d'espai de l'activitat pagesa i s'han d'entendre en el context de l'abandonament progressiu de les explotacions agràries per part de les noves generacions. Aquest tipus constructiu posa més distància física entre la residència dels pares i la dels fills, els quals han orientat la seva activitat laboral fora de l'agricultura i es converteixen en col·laboradors dels pares per les feines del camp. El treball agrari dels fills es va conceptualitzant com a formes d'ajut i de suport en moments de més feina; quan els pares no se'n poden ocupar cal prendre la decisió de vendre tota o la major part de la terra. El progressiu abandonament de la coresidència d'un dels fills/es amb els seus pares, la desaparició de la troncalitat, comporta el reforçament de la interacció dels pares amb tots els seus fills de manera que les relacions familiars més fortes, que abans s'establien dins a casa, en aquests moments circulen per fora, bilateralment, entre la casa dels pares i les dels fills/es. En no quedar-se cap fill a casa, podríem dir que es democratitzen les relacions amb tots els fills; la xarxa d'ajut i els mecanismes de la reciprocitat que abans funcionaven amb el veïnat, avui, es materialitzen a través del parentiu, concretament, de les relacions pares fills que són de naturalesa diferent respecte a com havien estat les relacions dels pares amb el fill/a coresident. La recerca de majors cotes d'independència ha portat a l'abandonament de la residència troncal i, paradoxalment ha suposat un reforçament dels lligams de parentiu entre els pares i els fills, de manera que el parentiu és tan o més present en la vida social que quan era la casa pagesa organitzava les relacions i la reproducció¹⁰⁵. Les trobades dominicals de tots els fills al voltant de la taula de la casa dels pares són avui habituals, com així com també ho són les situacions de convivència quotidiana per causa de l'ajut reproductiu que els pares ofereixen, bàsicament en l'atenció i la cura dels néts; tanmateix són situacions noves que tenen a veure amb el nou context social i econòmic en el qual l'agricultura juga un paper parcial.

¹⁰⁵ Dolors Comas i J.J. Pujadas (1997: 84-86) expliquen com a Andorra s'ha donat la mateixa situació tot i que en el context andorrà les diferències entre el model troncal i l'actual són més marcades. A Andorra l'allunyament dels fills no hereus s'expressava sovint amb una gran distància física (emigració) o amb greus dificultats de comunicació per les dures condicions del medi físic andorrà. Així, doncs, les condicions de vida de la societat andorrana actual, que no fa necessària l'emigració, juntament amb la facilitat per comunicar-se en la distància ha suposat un reforçament important de les relacions de parentiu.

L'estructura dels habitatges reflecteix l'estructura de les relacions domèstiques. La casa pagesa, vigent en el primer model, va perdre les seves atribucions en el segon, fins a redefinir-se completament en el tipus constructiu més recent. Els canvis en les "maneres d'habitar" mostren les transformacions morfològiques i semàntiques de la casa pagesa en els darrers trenta-cinc anys. Les persones i les seves famílies conjugals van adquirint protagonisme; la continuïtat del grup, de la casa, deixa de ser important en la mesura que l'agricultura ja no és l'activitat productiva més important en la reproducció dels membres de la família; l'espai habitat perd les connotacions pageses en un procés paral·lel al de la industrialització de la reproducció de les famílies que hi habiten. Aquesta anul·lació de la singularitat econòmica i relacional de la casa pagesa queda, en part, compensada per la persistència de la casa com a mecanisme d'identificació davant la població forània o nouvinguda.

Les dades corresponents a la composició de les llars poden oferir un altre indicador per corroborar els canvis en les relacions familiars. Segons el padró del 1986¹⁰⁶, el 17% de les llars de la Selva estaven compostes a partir d'una estructura troncal. Com és lògic, en el grup de pagesos (el 16%), aquest percentatge augmenta fins un 27,7%, mentre que en el grup de treballadors dels serveis o de la indústria (el 42%) els grups residencials amb composició troncal és només del 16,2%. La major ocupació de la població en els treballs no agraris comporta l'adopció de pautes neolocals, l'establiment de nous models relacionals, dins i fora de la unitat domèstica i, finalment, implica la redefinició de la lògica i dels mecanismes de la cooperació en el treball agrícola i en la reproducció¹⁰⁷.

¹⁰⁶ M'ha estat impossible treballar el padró del 1996 directament, tal com ho havia fet amb el del 1986, perquè avui l'administració considera confidencials aquestes dades i no són de lliure consulta. Les dades que dona l'Institut d'Estadística de Catalunya respecte a la composició de les llars en el padró del 1996 no són comparables a les que jo dono, perquè en l'estadística oficial es distingeixen només aquelles llars compostes per dos nuclis o més i no les llars extenses en les quals un fill casat i amb o sense fills corresideix amb un dels progenitors. En tot cas, les famílies compostes per dos o més nuclis, representen el 3,1% de les llars de la Selva del Camp l'any 1996, una mica per sobre del total comarcal que és del 2,2% i força per sota de nuclis més petits i amb economies més agràries, com és el cas de l'Aleixar que té un 8% de llars de composició múltiple.

¹⁰⁷ Roigé (1994) insisteix també en la idea de què avui l'estudi de les formes de residència no és suficient per expressar l'enorme contingut emotiu i funcional que continuen tenint les relacions intergeneracionals. "En certa manera, l'actual família rural es caracteritza per un doble moviment resultat de combinar una major autonomia residencial i un desig de proximitat per poder continuar les ajudes i els serveis entre els diferents membres del parentiu" (Roigé, 1994: 49).

5.5.5. Ajut agrari, ajut reproductiu. Famílies pageses i reciprocitat

El significat tradicional de la casa pagesa, en tant que unitat productiva i reproductiva ha desaparegut. L'expressió notarial “junts, en una mateixa taula i sota un mateix sostre” ha deixat de tenir sentit. Ha desaparegut la coresidència dels fills amb els pares després del matrimoni i els fills de les famílies pageses ja no es dediquen professionalment a l'activitat agrària. Alguna cosa ha quedat del model cultural de la casa pagesa. Unes ratlles més amunt em referia a la col·laboració, a vegades freqüent però d'altres esporàdica, dels fills en les feines del camp; és així, que els membres de la família, sense viure en una mateixa casa, cooperen en l'activitat productiva agrària. El recolzament familiar, l'ajut, esdevé essencial per al desenvolupament del treball pagès, principalment quan es debilita la capacitat productiva dels pares¹⁰⁸.

Tanmateix, la casa pagesa no era tan sols col·laboració en el treball productiu; una part essencial del contingut semàntic de la casa es definia al voltant d'un altre tipus de treball molt més silent, però igualment important: el treball reproductiu¹⁰⁹. Quan la família pagesa tenia una estructura troncal, les feines assistencials i domèstiques quedaven resoltes “dins a casa”. Les dones de la casa, la jove, la sogra i, eventualment, les filles o les nétes s'anaven repartint el treball reproductiu: les tasques domèstiques i l'assistència a persones dependents, nens, vells i malalts. Un dels aspectes més funcionals de l'estructura domèstica troncal és, precisament, que la força de treball disponible, productiva i reproductiva, acostuma a ser més abundant. L'abandonament de la coresidència dels pares amb un dels fills genera fluxos de relació entre els diferents grups domèstics (pares-fills) motivats per l'ajut reproductiu¹¹⁰. En aquest cas cal parlar, com deia en l'apartat anterior, d'una intensificació de la relació dels pares amb tots els fills, mentre que en el model de

¹⁰⁸ La dificultat de trobar mà d'obra per a les feines agrícoles acaba de donar sentit a la importància de la col·laboració familiar en les feines del camp, principalment en les èpoques de collita, quan la força de treball és més essencial i quan va més buscada.

¹⁰⁹ Per treball reproductiu entenc aquí totes aquelles tasques que garanteixen la reproducció de les persones, la reproducció de la força de treball i la reproducció social o sistèmica (Harris i Young, 1981).

¹¹⁰ Les famílies es troben habitualment en situacions que els generen dependència; la dependència és la situació més comú (Comas d'Argemir, 1993:66-67). L'assistència als membres més febles del grup és una de les situacions que fa activar les relacions familiars i que en potencia la intensitat. Els avis ajuden a tenir cura els néts mentre són petits o quan estan malalts i els fills ajuden als pares quan esdevenen dependents.

casa troncal la relació dels pares era total amb la família del fill/a amb el qual residien, però el vincle amb la resta de fills/es es debilitava¹¹¹.

Pares pagesos i fills no pagesos estableixen un flux de relacions, definides a través del llenguatge del parentiu i guiades pel principi de la reciprocitat. A la casa pagesa tradicional, la reciprocitat s'estableix a dos nivells; un primer nivell de reciprocitat generalitzada, de cicle curt, immediat, amb la qual es duen a terme les activitats diàries; un segon nivell de reciprocitat compensada que marca les actuacions i les relacions entre la família de l'hereu, que s'ha quedat a treballar per la casa, i els seus pares, que li transmetran la propietat del patrimoni. Un cop desapareguda la coresidència i quan els ingressos dels fills/es ja no depenen de l'activitat agrícola, s'estableix una reciprocitat compensada de cicle mitjà-curt; l'ajut productiu -la col·laboració dels fills/es a les feines del tros- i l'ajut reproductiu -la col·laboració dels pares/mares a tenir cura dels néts, per exemple- circulen constantment i constitueixen un flux que intensifica les relacions dels membres del grup. La reciprocitat de cicle llarg vinculada a l'activitat productiva, que canviava el treball dels fills per l'accés a la propietat de la terra, ha desaparegut¹¹². Pares i fills són econòmicament independents i les seves relacions ja no estan tan vinculades a l'obtenció de béns, com a l'obtenció de serveis no menys fonamentals.

La divisió sexual del treball que ha distribuït tradicionalment els rols domèstics-familiars incideix en la forma com circula el treball productiu i el reproductiu entre els nuclis familiars emparentats. Les dones fan circular el treball reproductiu, els serveis assistencials, mentre que els homes acostumen a posar en circulació el treball destinat a les activitats productives. Agnès Pitrou (citada a Segalen, 2000: 107-108) en una recerca feta els anys 70 entre les classes mitges urbanes franceses, explica que els pares de la dona ajudaven a la jove parella oferint-li serveis, mentre que els pares del marit acostumaven a oferir ajut financer. El cas que analitzo és la versió rural d'aquesta circuit d'ajut, amb la diferència que pares i fills són donadors i perceptors

¹¹¹ Aquesta és una situació característica dels entorns socials amb sistemes d'herència indivisa, en els quals el tronc familiar és tan fort que provoca el debilitament de les relacions amb els parents col·laterals. En canvi, en contextos d'heretament divis, les relacions entre els nuclis conjugals dels pares i els dels fills són més intenses; l'herència igualitària o divisa es vincula a xarxes familiars fortes (Bestard, 1998:113-168).

¹¹² En tot cas es manté una reciprocitat de cicle llarg que obliga els fills a tenir cura dels pares quan aquests esdevenen dependents. Però aquesta no és específica dels contextos agraris.

d'ajut a la vegada. La participació en el circuit d'intercanvi no depèn únicament del gènere sinó, en major mesura, de la generació a la qual es pertany: la generació dels pares dóna ajut reproductiu als fills mentre aquests els ofereixen ajut productiu¹¹³.

La circulació de la col·laboració reproductiva i productiva en la família troncal tenia lloc a l'interior de la casa, entre els membres del grup de coresidents. Quan la casa s'escindeix en diferents llars, tantes com fills independitzats, la col·laboració ha de circular per fora, unint cada una de les famílies dels fills amb la dels pares¹¹⁴. S'estableix un nou tipus de troncalitat no residencial, que segueix exercint funcions de producció i de reproducció. La forma ha canviat perquè no hi ha coresidència, el contingut semàntic s'ha redefinit perquè en el discurs dels informants l'obligada cooperació de pares i fills ha donat lloc a formes d'ajut recíproc que es volen entendre com a voluntàries, una fórmula de col·laboració entre generacions que sintonitza amb els valors de la independència i l'individualisme de la societat actual. La funcionalitat que aquesta modalitat de col·laboració familiar té per a la reproducció social dels individus és la mateixa que la de la casa pagesa, però ha deixat de servir per a la reproducció social de la casa com a institució perquè aquesta deixa de tenir significat socioeconòmic i passa a ser bàsicament un referent per a la construcció de la identitat a la comunitat local.

5.5.6. La terra com a patrimoni simbòlic. Redefinició de l'herència

El pas del procés de producció agrari a un pla secundari respecte a la reproducció social de les famílies ha portat a una nova reconsideració de l'herència. Amb la diversificació i la salarització de les rendes familiars, la terra ha deixat de ser un factor de producció essencial, ho ha estat pels pares però, per als fills, en el millor dels casos, esdevé un simple complement dels ingressos familiars. En aquest context,

¹¹³ També és una qüestió relacionada amb el cicle individual i familiar d'uns i altres. Quan els pares ja no són autònoms esdevenen demandants d'ajut i perden el seu rol reproductiu; això acostuma a passar quan els fills ja no necessiten tant la col·laboració dels pares perquè els néts ja són grans, circumstància que els permet tornar als pares l'ajut assistencial rebut.

¹¹⁴ E. Bott (1990) ja va assenyalar a la dècada dels seixanta la importància les xarxes familiars en el context de les classes mitges urbanes britàniques. Segons Bott, les xarxes familiars són extraordinàriament funcionals en els contextos urbans i la relació més intensa és la que connecta el nucli familiar dels pares i el dels seus fills. També Martine Segalen (2000: 106-109) es fa ressò de la importància del vincle familiar pares fills i, especialment, mares filles, per les societats contemporànies.

l'estratègia i el plantejament de les famílies pageses al voltant de l'herència han tornat a canviar de signe o, millor dit, ha tornat a quedar mostrada la capacitat d'adaptació dels sistemes d'herència a les condicions que imposa el sistema social. Al llarg del segle XX, en un procés de transformació continuat, s'ha construït un model cultural d'herència que té com a pilars fonamentals:

5. La consideració que tots els fills/es són iguals davant els pares i que, per tant, han de rebre el mateix tractament respecte a l'herència. És el principi de la igualtat i l'equitat, en funció del qual la població actual ha estigmatitzat el model "d'abans", el de l'heretament indivís, considerant-lo absolutament injust i discriminatori.
6. El major retard en la presa de decisions respecte a l'herència. L'abandonament de la pràctica de fer capitulacions matrimonials ha concentrat en el testament la definició de tota l'estratègia d'herència. En no haver-hi continuïtat en les explotacions agràries, els pares es troben insegurs en la presa de decisions final, alhora que van allargant fins al límit de les forces físiques la seva feina al capdavant de les explotacions.
7. L'establiment del sistema de compensació pel qual es premia la dedicació del fill, habitualment una filla, que s'ocupa de l'assistència dels pares quan aquests ja són grans i dependents¹¹⁵. Amb la desaparició de l'hereu vinculat a la casa, i de la jove, que garantia l'assistència als pares amb el pacte de coresidència implícit en l'heretament, cal trobar noves fórmules que assegurin i recompensin la dedicació del fill/a que se'n fa càrrec. Aquest sistema traeix l'igualitarisme que s'ha imposat el model, però es legitima el tracte diferencial amb el principi d'equitat: l'herència ha de repartir-se en justa correspondència amb la dedicació i el treball aportat pels fills a la reproducció dels pares.
8. La persecució de fórmules que permetin salvar la divisió excessiva bé sigui a través de l'assignació de béns diferents a homes (terres) i dones (la casa o

¹¹⁵ Es tracta d'un sistema de millora o herència preferencial, idèntic al que havia funcionat tradicionalment en les zones d'herència divisa. Aquest sistema no traeix el principi de la divisibilitat, però millora la part de l'herència d'aquell fill/a que s'ocupa dels pares quan aquests són dependents.

diners)¹¹⁶, o bé a través de l'establiment de contractes de parceria o de compra venda entre germans¹¹⁷. Aquests mecanismes s'activen, principalment, en cas de donar-se la continuïtat total o parcial de les explotacions agràries.

La redefinició del model d'herència s'ha anat produint al llarg del segle XX, de fet no ha acabat, no acabarà mai, perquè els factors que intervenen en el joc reproductiu sempre estan en contínua transició, adaptant-se a les condicions canviants del sistema social. Els primers signes importants de transformació del model els he descrit en parlar de la darrera etapa de cal Lluques; cap a finals de segle XIX, va començar-se a introduir una certa lògica igualitarista en els mecanismes de devolució de l'herència i va començar a transgredir-se el principi de la primogenitura masculina. Aquestes “anomalies” tenen a veure amb l'adaptació del sistema d'hereu als canvis demogràfics i d'estructura social que van implicar la marxa cap a ciutat de la població més desafavorida, juntament amb un context polític i ideològic que començava a transformar els entorns socials rurals, sota l'influx de les relacions industrials, d'això el cooperativisme agrari n'és una mostra i la nova lectura igualitarista de l'herència n'és una altra.

Em vull deturar un moment en això darrer, en la lectura igualitarista de l'herència. Les persones que ara exerceixen el rol familiar de pares-avis (nascuts entre els anys 30 i 40), els quals tenen en el seu record l'experiència de l'heretament indivís, fan una lectura radicalment negativa del sistema d'hereu. Interpreten que era un sistema injust, que es basava en el tracte discriminatori dels fills no hereus, una pràctica considerada punible i rebutjable perquè, des de la perspectiva actual, tots els fills han de rebre idèntica quantitat de sentiment, obligació i devoció per part dels pares. Ells mateixos, formen part de l'última generació de pagesos que van fixar la residència amb els seus pares en el moment de contraure matrimoni, és a dir que van ser successors de la casa, tot i que no tenen pas consciència d'haver-ne estat nomenats hereus indivisos, donat que els béns es van repartir entre tots els germans. Aquest repartiment no acostuma a ser del tot igualitari perquè al fill, a vegades la filla, que es queda vivint amb els pares se li “millora” la seva part d'herència amb la casa en

¹¹⁶ Cristina Cruces (1996: 103-109) explica la incidència d'aquest mecanisme de millora en les explotacions d'hivernacles de la costa andalusa.

¹¹⁷ Veure al respecte, Morillo (1996: 122-124)

què sempre ha viscut i, eventualment, rep un tracte de favor respecte a la quantitat o la qualitat de les finques que li transmeten.

És així que, en valorar la transmissió d'herència que els han fet els seus pares interpreten com a legítima la percepció de la “millora”, tenint en compte que han estat ells i no els seus germans qui s'han ocupat de la reproducció de la casa (pares-terres)¹¹⁸. Tal vegada, la transmissió que els seus avis van fer als seus pares, és interpretada com a injusta per indivisa, mentre que la transmissió que els seus pares van fer envers ells és vista quasi com a injusta per culpa de la divisibilitat, de la recerca d'equitat. En aquest cas, el que ha canviat és més el model cultural de referència que el model real de la transmissió¹¹⁹. La persecució de la igualtat i l'equitat genera més conflicte que el sistema tradicional d'herència indivisa¹²⁰; el model tradicional era clarament desigual i així era conegut per tothom, en canvi el nou model és imprecís i en no fixar clarament les regles del joc es generen situacions de conflicte entre el grup dels germans i entre ells i els pares.

En imposar-se la pràctica de la neolocalitat post-nupcial, la transmissió ha tendit a clarificar-se una mica més i a transitar per terrenys més netament igualitaristes. En la generació de transició descrita anteriorment, el manteniment de la coresidència i de la unitat productiva pagesa entre el nucli conjugal dels pares i el del fill/a dificultava la transmissió; en el moment en què els fills s'independitzen dels pares, malgrat continuar l'activitat pagesa, la situació es clarifica per la implantació d'un sistema salarial en la retribució del fill.

¹¹⁸Fins i tot en algunes ocasions poden arribar a percebre com a injusta la transferència als germans/nes d'una terra que ells han treballat tota la vida com a pròpia, en la qual han invertit, temps, capital i esforços.

¹¹⁹ En el capítol 3 he mostrat que en el context de la petita i mitjana propietat, els patrimonis es dividien per fer front al pagament de les lligítimes i de les dots dels cabalers i cabaleres. La diferència real existent entre una herència indivisa, dividida a la pràctica, i una herència divisa, millorada, pot ser quasi inapreciable. La distància entre una i altra pràctica es construeix en funció del rol que ocupen els individus, donadors o donataris o en funció del model cultural de referència.

¹²⁰ No voldria donar una imatge idíl·lica d'absència de conflicte en els heretaments indivisos, al contrari, més aviat penso que les tensions generades per les herències són les que la gent té més facilitat per projectar a la comunitat, tenen i han tingut una dimensió pública important perquè tothom, en una o altra mesura, s'hi troba reconegut. Xavier Roigé (1991) ha treballat la documentació judicial generada per la conflictivitat familiar, motivada bàsicament pels incompliments de les disposicions dels capítols matrimonials o dels testaments o bé per l'existència de desacords en els repartiments. La recerca s'ubica al Priorat del segle XIX i informa sobre un tipus de conflictivitat associada a pràctiques d'indivisió de l'herència.

5.5.7. De cases pageses a famílies amb activitat agrària

Com a síntesi final de tot el que he dit al llarg d'aquest apartat, exposaré tres casos amb aportació de dades relatives a les estratègies reproductives de tres famílies, tant des del terreny de les activitats econòmiques, la pagesa i d'altres, com des del terreny de les transmissions, els rols i les relacions domèstiques i familiars. L'objectiu d'aquest apartat és aportar comprensió a les qüestions exposades fins ara en aquest darrer capítol tot mantenint-me fidel a l'esquema expositiu de la tesi en la qual l'exposició i anàlisi de casos, fins ara cal Lluques i la Cooperativa, ha aportat la informació significativa que m'ha permès anar desenvolupant-ne l'estructura teòrica.

Les tres històries transcorren en l'escena local de la Selva del Camp malgrat que una d'elles s'encavalca amb la localitat veïna de Vilallonga. Les tres comencen a finals del segle XIX, moment en el qual cal situar el límit difús de la memòria històrica dels familiars a partir dels quals he fet la reconstrucció. Es tracta, doncs, de tres etnografies familiars amb les quals vull mostrar la transformació de les cases pageses en el context d'un sistema social i econòmic canviant que va fent emergir nous models culturals del parentiu i de les relacions familiars que es projecten també i, per suposat, en les estratègies d'herència i de successió.

a) Cal Marrus: la continuïtat de l'activitat pagesa

Cap a finals del segle XIX i començaments del XX, just quan tenia lloc la crisi agrària i els canvis en l'estructura social local de què m'he ocupat en el capítol 3 de la tesi, Francisco Masdéu Dols anava construint un patrimoni agrari que l'havia de fer sortir de la seva condició de jornalero per esdevenir pagès propietari. Francisco Masdéu feia de pagès i va combinar aquesta activitat amb el comerç de fruits (avellanes, olives i garrofes, bàsicament), una font d'ingressos que, juntament amb la botiga que regentava la seva dona al poble, li van donar la liquidesa suficient per afrontar la compra de terres. Va construir el seu patrimoni a base d'adquirir petites porcions de terra que encaixaven les unes amb les altres com un trencaclosques i va conformar així la seva propietat més important coneguda com el Mas de Marrus, una finca en regadiu d'unes 5 hes. en la qual va fer edificar un mas de dues plantes, apte

per residir-hi¹²¹. A banda del Mas, Francisco Masdéu tenia en propietat 3,5 hes. més de terra dispersa en tres trossos, dos de regadiu i un de secà, ubicats en diferents zones del terme.

Francisco Masdéu Dols, casat amb Dolors Fonts Sereñana, va tenir cinc fills, dos nois i tres noies. El més gran, el Josep, nascut al 1890 va marxar cap a Barcelona a treballar de traginer (cap al 1910), quan el seu germà menor va tenir prou edat també se n'hi va anar, però al cap de poc temps va tornar per ocupar-se de les terres de la casa. Entre el 1915 i el 1927 es van casar tots els germans, el gran, Pep i les tres filles van posar-se a viure pel seu compte amb les seves famílies. El Pep, casat amb una noia de la Selva, va quedar-se a viure a Barcelona i una de les germanes, després de pocs anys de casada, va fixar la seva residència a Tarragona. El Daniel, el fill menor, es va casar l'any 1927 amb la Nati, una minyona d'una casa benestant de Barcelona que venia a estiuejar en un xalet que la família s'havia fet construir vora l'estació de tren de la Selva. Cap d'aquests casaments tenia pretensions d'aconseguir res més que no fos la persona i la seva capacitat de treball; tots els gendres i les joves procedien de famílies modestes, jornaleres, ni tan sols pageses propietàries. La filla del Daniel, per exemple, explica així la història que envolta la coneixença que els va portar al casament:

“La mama era la cunyera del xalet de B. i venien als istius i s'estaven aquí tot l'istiu. Es veu que les minyones anaven a comprar a cal Marrus i alguna vegada que el papa els hi va portar es coses que compraven, doncs es van conèixer. I, mira, es van agradar. A tots dos els hi agradava molt ballar i ballaven molt bé. La mama era molt mona i anava arreglada, tu diràs, es destacava de les noies del poble, perquè ella guanyava cèntims i portava bona roba i les xiques d'aquí... ja pots contar. Veràs, ella vivia a Barcelona!. Van festejar un any o dos i al final es van casar. Allavorens la mama ja es va posar a la botiga i com que tenia molta traça amb el menjar, doncs, va resultar molt per la botiga, la mama. Els hi va anar molt bé perquè ho feia tot amb molt de cuidado, molt curiós i molt bo. Ademés, la mama tenia cèntims, els cèntims que havia anat guanyant fent de minyona i amb això van comprar la casa i la van fer nova”. DM

Les famílies modestes, de jornalers, o com en aquest cas, una casa en formació només havien de trobar en els cònjuges la capacitat per tirar endavant l'empresa que

¹²¹ El mas era el símbol de la prosperitat del pagès propietari. La presència de regadiu i l'existència d'una extensió de terra no inferior a les 4 hes. eren els elements bàsics imprescindibles per construir un mas a la propietat. A començaments de segle i fins ben enllà del segle XX, el topònim mas era

s'havien fixat. El Daniel i la Nati no van signar capítols matrimonials, però en el testament del seu pare, que va morir cap al 1920, va ser nomenat hereu universal dels béns de la casa. En aquest cas hi concorre una circumstància habitual en aquells anys, la successió de la casa recau en el fill menor perquè el primogènit havia marxat a fer fortuna a la capital catalana:

“Lo tiet Pep vivia a Barcelona, feien allò... de traginers. De fadri se'n va anar cap a Barcelona, que també hi va anar poc o molt lo papa, però hi va ser molt poc, va venir de seguida. El tiet Pep s'hi va quedar, com que era més gambeïrot!. (...) El papa es va quedar amb la padrina. (...) El tiet no va dir res, ell havia marxat de casa, no hi havia guanyat mai res a casa. (...) No ho sé perquè va marxar, com que era com a bohemio! Lo tiet era com a bohemio i la tieta (la seva dona) també, potser ja no lligaven gaire amb la padrina. No ho sé, no sé com devia anar. Ara, que eren molt bohemios, sí, eh!” DM

La referència a la vida dissipada del germà gran és una constant en la informant, des de la ideologia de la casa pagesa, renunciar al deure de treballar per la casa i, per tant, ser privat del dret a l'herència i la successió és vist com un símptoma d'irresponsabilitat i com un actitud completament forassenyada, incompresa des de la particular cosmovisió de les cases pageses. L'herència i la successió, sense sorpreses, van recaure en la persona que havia treballat per la casa, el fill menor, tot i que la mare tractava de forma especial al fill primogènit i, malgrat la seva fama d'aventurer, jugador i malfeiner, el protegia i afalagava sempre que el tenia a casa:

“El tiet Pep va durar una colla d'anys, quan vivia a Tarragona, que pujava el dissabte a la tarda amb la moto cap al mas a l'istiu, i quan érem a casa també. (...) Al tiet li donàvem la clau de casa i se n'anava a dormir al poble perquè al mas erem molt justos. I un dia, no sé com va ser, no sé si es va apagar el llum, o potser feia mal temps... I allò... perquè no hagués d'anar cap al poble a dormir, doncs, la padrina tenia la dèria de què es quedés allí. I bueno, doncs hi havia el munt de les vellanes dalt amb un quarto, que alguna vegada s'hi havíem quedat naltros a dormir, lo jovent. I la padrina no va parar fins que li va arrossegar lo matalàs del seu llit perquè ell s'hi quedés. Amb allò sí que el papa es va enfadar, hi va haver unes raons! El matalàs del llit d'ella perquè dormigués bé ell damunt de les vellanes. Allavons sí que es va enfadar el papa. Ara me'n recordo d'una altra cosa, la padrina sempre grunyia quan se veia collir una vellana. No ho volien!, allò dels vells!. Quan veien que collíem una vellana: nens, que s'han de fer grosses! I quan marxava el tiet veies que marxava amb una motxilla de verdura, del que fos que prengués, i veies com la padrina li embotia flocs de vellanes. Tonterietes, mira, ves! allavons ja passava això”. DM

La decisió final de la mare respecte al seu testament li va provocar més d'un maldecap i fins i tot en va canviar les disposicions en una ocasió. La informant explica que la padrina va demanar al capellà del poble la seva intervenció per canviar el testament i aquest li va recomanar la intervenció d'un notari perquè *“això en cases que hi ha un trosset o una caseta o molt poca cosa sí, però, havent-hi bastanta cosa val més que ho faci un notari”*. La conflictivitat de les herències es reconeguda per tothom i la comunitat mostra les seves reticències a intervenir en aquests afers. Aquesta transmissió, com totes també va estar envoltada de conflicte, abans i després de produir-se i la tensió es va manifestar, en algun cas, de forma explícita i, en d'altres va quedar més o menys latent.

Pel que fa al conflicte manifest, el fill gran va intentar convèncer a la seva mare de fer-li efectiva l'herència en vida d'ella; la mare li va negar i va provocar el sorgiment d'hostilitats en les relacions familiars; mare i fill no es van relacionar fins poc abans de la mort de la mare:

“Lo tiet Pep volia que la padrina li donés lo tros amb vida. Li devia fer gràcia de tindre'l i així. I la padrina diu que li va contestar: encara no sé si ho hauré de menester per a mí. I bueno, doncs, van quedar barallats. I encabat un dia (...) el tiet va demanar al papa per puja-la a veure, que la padrina allavorens ja estava malament. I la mama va córrer cap dalt a di-li a la padrina! Com que hi va quedar barallada!. I li diu: -puja el Pep, que voleu que pugí?. I va pujar a veure-la”. DM

Des de l'adveniment d'aquest conflicte, del repartiment de l'herència no se'n va tornar a parlar de forma oberta fins després de la mort de la mare, la padrina de la informant, que va tenir lloc l'any 1945. Les disposicions del testament estipulaven que cada una de les tres filles havia de rebre 3.000 duros en concepte de dot i llegítima i el fill primogènit havia de rebre una tercera part de la finca del Mas, la que tenia més valor simbòlic per la casa:

“Doncs mira, la padrina los hi va dixer 3.000 duros a cada filla, i al tiet li va dixer el tros (...) Allavorens al papa ja li va semblar que era massa just, i elles també, no cal di-ho com eren, ai Déu meu! I després una altra cosa, la padrina allavorens se va gastar molt per la seva malaltia, allavorens representava molt això. I, és clar, tants cèntims tampoc no hi eren a casa per pagar's-hi els dots. I també, perquè tants bocins de terra? I doncs se va acordar amb el papa que com que tots volien terra, perquè en volien! Tots volien terra... lo que tots haurien volgut Mas, los hi feia goig lo Mas”. DM

La transmissió es va produir amb nomenament d'hereu; el fill menor, que s'havia quedat a treballar per la casa va ser l'hereu universal del patrimoni familiar i la mare va fixar les dots de les filles en diners i la llegítima del primogènit en terra. Significativament, i malgrat tenir petites finques disperses, la mare va deixar estipulat que el fill gran rebés una de les parcel·les que conformaven la finca del Mas de Marrus, la més emblemàtica del patrimoni familiar. La decisió de satisfer els drets d'herència del fill amb "terra del Mas", tenint en compte que vivia a Tarragona i que des de jove no havia tornat a fer de pagès, té un component emocional i simbòlic important, perquè amb aquesta deixa la mare el compromet a "tornar a casa". D'altra banda, aquesta fórmula de deixar diners a les filles i terra als fills té sentit també en el context de la distribució entre els gèneres de la participació en la reproducció social: els homes participen de l'esfera productiva, les dones de la reproductiva.

De la cita anterior de la informant se'n desprèn que el fill i les filles no estaven massa d'acord amb el testament de la mare perquè tots haurien volgut participar del capital terra; tal i com diu la informant, tots haurien volgut quedar vinculats al Mas a partir de mantenir-hi una petita propietat. És evident que això no podia ser perquè dividir el Mas significava fer-lo desaparèixer, però era responsabilitat de l'hereu, si volia mantenir les relacions amb els seus germans, arreglar la situació tot arribant a un acord amb ells.

"El papa ja ho va veure que sa mare ho havia fet molt just, perquè amb això el papa era bastant de les coses tal com havien de ser. Però és que tot arreglant-los-hi sé que encara hi va haver qui no estava prou conforme. (...) Els hi va donar terra i cèntims, però no ens hi va donar tants! Jo em penso que a la tieta Angeleta els hi va donar potser 1.000 duros i el Prat. Allavorens a la tieta Antònia els hi va donar 2.000 duros i la Punta. Allavorens lo tiet lo tros i la tieta Maria, com que ella era fora i ja no li interessava terra, doncs, amb aquella li va donar ... Los hi va donar a totes per valor de 4.000 duros, 1.000 duros més del que els hi havia dixat la padrina. I allavorens a la tieta Maria sé que n'hi va donar 5.000, perquè no estava conforme; que badandim, que badandam...! I com que ella no prenia terra, doncs li va donar més cèntims, però així, que no digués res". DM

La solució final va intentar fer confluïr els interessos de tots, els dels cabalers que volien tenir terra i els de l'hereu que volent augmentar les dots de les seves germanes, no tenia prou diners per satisfer-les. També és funció de l'hereu, com a

continuador de la casa, fer de mediador entre aquesta i els membres que n'han marxat. La lògica de la indivisió que havia mantingut la seva mare en el testament, no s'aplica perquè l'hereu decideix segmentar el patrimoni per satisfer al màxim les expectatives de les germanes i per esquivar el conflicte entre les famílies respectives. En aquest cas, la divisió del patrimoni no es produeix per la falta de liquidesa de la casa perquè, al final, l'hereu fa efectius 8.000 duros entre les germanes, només 1.000 duros menys del que havia establert la mare en el testament. L'objectiu de la divisió en aquest cas sembla que és la preservació del vincle entre la família de l'hereu i les dels seus germans, malgrat tot, la transmissió va comportar un cert conflicte i un refredament temporal de les relacions familiars; només es va aconseguir esquivar el conflicte evident però va quedar oculta una certa hostilitat:

“Hi va haver una mica de fredor allavors de l'herència, però no va quedar ningú barallat. (...) La tieta Angeleta tenia una obsessió amb el testament, perquè quan se vam prometre el meu home i jo hi vam anar a fe-li sapiguer, allò que es feia, vam anar a veure-la. Doncs encara, recon! No sé com, però encara va sortir el testament. Encara va haver de retreure... allò de dir, com si haguessin tingut raó. Saps?”

DM

Aquesta transmissió, que va tenir lloc al 1945, segueix encara el model d'herència propi de les cases pageses, consistent amb el nomenament d'un fill que ha de succeir la casa; no té lloc la transmissió indivisa del patrimoni perquè, de fet, la quantitat de terra que van rebre els germans, tots junts, és superior a la quantitat de terra que va acabar rebent l'hereu. S'intueix un principi de dissociació entre l'herència i la successió, aquesta darrera molt lligada a la transmissió d'una part essencial del patrimoni de la casa, la propietat de la botiga i del Mas.

El Daniel i la Nati van tenir tres filles, les quals es van casar a la segona meitat de la dècada dels cinquanta. La gran, que sempre s'havia ocupat més de les feines de la casa, es va casar amb un menestral; la mitjana i la petita es van casar amb pagesos, però només la petita, casada amb un fill únic, va anar a viure a casa dels pares del seu home, les altres van instal·lar-se, de forma independent. Cap de les filles va quedar-se vivint a la casa paterna i tampoc cap va quedar-se a col·laborar a la feina de la botiga. Uns anys després de casades, a meitats dels anys 60, el Daniel es va jubilar i va dividir el Mas en tres trossos i en va donar un a cada un dels gendres perquè se n'ocupés, a canvi de la meitat de la collita. Aquest pacte de mitjaneria duia implícita la decisió final sobre la transmissió dels béns de la casa: cada una de les filles havia

de tenir drets sobre la propietat de la terra del Mas i sobre l'habitatge; la casa i una vinya propera al poble havia de ser per totes, al terç.

Entre tant, la filla menor, en morir els seus sogres i en jubilar-se la seva mare, l'any 1967, va comprar, juntament amb el seu home, la casa de la botiga i s'hi van traslladar per ocupar-se del negoci familiar. En aquest cas no hi ha transmissió d'herència sinó traspàs de propietat a través d'un contracte de compra venda. Aquesta transacció va vincular a una de les filles amb l'habitatge i amb el negoci de la casa, juntament amb el Mas, la peça més important del seu patrimoni simbòlic.

El Daniel va morir el 1970 i el seu testament va reflectir la decisió que ja es va intuir en entregar l'ús de la terra a les filles i els gendres. Era un testament que dividia el patrimoni de la casa, a parts iguals, entre les tres filles, en conseqüència cap d'elles va esdevenir responsable de continuar la casa. El model de transmissió que fa recaure la successió en un dels fills desapareix; l'herència esdevé divisa i igualitària com mai abans ho havia estat. La successió ja no està planificada en les actuacions del transmissor, ja ha deixat de ser clau en l'estratègia reproductiva, queda, en tot cas, un altre tipus de successió més vinculada als processos d'identificació i d'integració de la família a la comunitat. Per la comunitat local, la successió de la casa va anar a càrrec de la filla menor pel fet que es va quedar amb la casa paterna i amb la botiga coneguda amb el renom de la casa: cal Marrus.

L'any 1977 va morir la mare, la qual sempre va viure sola, excepte una temporada en què, per problemes de salut, es va veure obligada a residir amb alguna de les filles. En aquell moment va prendre la decisió de conviure temporalment amb totes tres, dos mesos a cada casa. Aquesta opció anava vinculada al repartiment igualitari de l'herència; en la seva mentalitat, cap de les filles havia de fer-se càrrec d'ella per no incórrer en una situació de desigualtat que hauria d'haver estat tinguda en compte en el testament. Aquell rotatori va generar molta tensió entre les filles, amb el sorgiment de rumors sobre la qualitat de les atencions que la mare rebia a casa de les germanes. Després d'aquest període, la mare va tornar a casa seva i no se'n va moure més; uns mesos abans de morir, les filles s'hi desplaçaven per atendre-la.

Més endavant la finca del Mas de Marrus es va tornar a unificar. Una de les filles, la mitjana, Nati, va comprar les parts de les seves germanes i també va aconseguir adquirir la part de la finca que s'havia separat quan es va fer el repartiment de l'herència dels avis. Avui la finca torna a tenir la mateixa extensió amb què l'havia deixat l'avi de la casa i això per la néta és especialment important. Ella es considera successora o dipositària de la memòria de la casa perquè ha aconseguit recomposar el trencaclosques del Mas, la peça amb més alt valor simbòlic del patrimoni, la que identifica la casa. L'economia de la seva família combina l'activitat agrària amb una petita indústria artesana; aquesta segona activitat és des de fa anys la que assegura els ingressos de la casa, una part dels quals ha estat reinvertida en el patrimoni agrari, fins i tot en moments en què la terra no donava cap benefici. Ella té dos fills, un noi i una noia, cada un d'ells regenta un negoci propi i, a més, el fill s'ocupa de la terra juntament amb el seu pare i amb l'ajut d'un assalariat; a mesura que el negoci creix i es fa més rendible, la participació a la terra va essent més marginal però l'explotació pot ser mantinguda gràcies al traspàs d'una part dels guanys obtinguts en la indústria cap a l'activitat agrària.

b) Cal Figu: jubilació i activitat pagesa.

Josep Roig era el fill primogènit d'una família de pagesos modestos que treballaven la terra seva i la d'altres en règim de mitjaneria. Va néixer cap a l'any 1870 a Vilallonga del Camp i tenia un germà i una germana. Ell, com a fill gran, va quedar-se treballant les terres de la casa, mentre que el seu germà Salvador va buscar-se feina de pintor. Tots tres germans es van casar durant els primers anys del segle XX i tots tres van posar-se a viure sols, cap es va quedar a la casa dels pares:

“Lo pare eren tres germans, lo pare, que era el gran, encabat la tia Marieta i encabat Salvador que era el padrí meu de fonts. (...) no hi va haver hereu ni res, perquè mira, hi havia aquell tros, la Barraqueta, que era bastant gran, llavors los Majols que no era gran i era secà, olivers i ceps, (...) i la casa. El pare era el gran i ho portava tot, Salvador feia d'emblanquinador i la padrina sempre la teníem allí, a casa, com que vivíem al costat... (...) La padrina viva sola allí al costat de casa, mentres va ser fadrina la tia Marieta, vivia amb la tia, però en pic la tia es va casar va viure sola. Quan es va posar malalta, que es va ferir, no va envellir gaire, llavors se'n cuidava la tia Marieta. En pic va morir la padrina, llavors se'n van arreglar, s'ho van partir bé. Com que a la tia Marieta no li van dar terra, li van dar la casa, i al Salvador li van dar un bocí de la Barraqueta”. TR

En aquesta cita la informant resumeix la forma com va tenir lloc la transmissió d'herència al seu pare. Malgrat la seva opinió que no hi va haver nomenament d'hereu, la major part de les propietats de la casa van anar a parar al fill primogènit que no va coresidir amb els pares però va treballar les terres de la casa. En aquest cas la mare, després de casar els fills, va viure sola i quan va necessitar assistència la va rebre de la seva filla¹²². La negació de l'ús del sistema d'hereu és força simptomàtica i és significativa de la pèrdua de legitimitat que aquest sistema ha sofert al llarg del segle XX. L'herència es percep repartida i la desigualtat de la distribució s'entén com a legítima perquè el fill que rebia més era el que havia treballat per la casa. Es justifica la desigualtat de la transmissió aplicant la lògica del model indivís però la informant no relaciona aquesta pràctica amb la norma de l'hereu únic. Aquesta és el discurs propi dels pagesos modestos, els quals acostumen a relacionar el sistema d'hereu amb l'estratègia de reproducció de les cases riques del poble, aquelles que podien posar en pràctica d'una forma més pura el model ideal.

El Josep es va casar amb la Violanta Fortuny l'any 1900, i van tenir dues filles i un fill. La seva dona va tenir un problema important de salut i cinc anys després de contraure matrimoni va quedar afectada d'una gran discapacitat que la mantenia pràcticament immòbil. La seva filla gran, de molt joveneta, es va haver de fer càrrec de la casa i dels germans més petits.

“Jo tenia nou mesos quan la mare es va quedar impossibilitada, sense pogués posar ni el menjar a la boca, i li havien de fer totes les fenyets. Naltros, ma germana, joveneta, ja li havia de fer tot. Venien les veïnes del carrer i una mica també la tia Marieta, però no gaire no et pensis, i s'ensenyaven com ho havíem de fer (...) A la mare li van fer tenir un fill estan així. Estan impossibilitada encara va tenir un fill, dit pels metges, i tampoc no va reaccionar. Fins que va tenir 56 anys, la mare va viure d'aquella manera havent-li de fer tot, tot, totes les coses li havíem de fer.” TR

Entre tant el pare treballava la terra de casa seva i la dels seus sogres, però la precària salut de la seva dona li comportava despeses importants; l'ajut familiar de part de la família de la seva dona era molt limitat i això va portar més d'un conflicte. Les relacions amb els sogres, una família de pagesos, amb sis fills i molts pocs recursos propis, era freda, sobretot arran del poc ajut rebut per fer front a les dificultats domèstiques i familiars que anaven associades a la malaltia de l'esposa. En aquest

¹²² En aquest cas no va rebre l'ajut de la jove perquè aquesta es trobava impossibilitada físicament.

cas, la precarietat econòmica és motiu de la feble relació del nucli familiar dels pares amb els dels seus sis fills:

“L'onclo Joanet, el germà de la mare que va marxar a Amèrica, va venir una vegada. Va fer un viatge i va dur quartos. I com que el pare ja estava fins aquí (just de diners) amb la malaltia de la mare i tot això, li va dir: sogre, si em dixessiu uns quants quartos, vent-se'n dut Joanet, si poguéssiu dixa'm uns quants quartos, perquè estic agotat d'anar pels metges. Anava a tot arreu lo pare. I el padrí li diu: Ah! per naltros n'ham de menester. Eh? Què et sembla? (...) I el pare ja no s'hi va fer mai més amb els sogres. Va dir: amb aqueixa necessitat que jo em trobo i no m'ho podeu donar!, no donar, deixar, deixar! Que jo ja ho sabeu que s'ho fai tot de la terra. Anava amb el carro i la mula, cony i li feia la fenya, molt natural, dels sogres.. TR

La transmissió d'herència pràcticament no va arribar a produir-se. Les filles no van rebre res, només un tros i la casa que tenien en propietat van passar al fill menor que s'havia quedat a viure amb els pares. La valoració que en fa la informant és completament negativa i atribueix les dificultats econòmiques de la casa dels seus avis materns a la mala gestió dels recursos que disposaven i a l'egoisme amb què van tractar els fills. La percepció canvia perquè ara la informant parla des del seu rol de filla de cabalera desheretada, mentre que respecte de l'herència que va rebre el seu pare, parlava des de la percepció de l'hereu.

Josep Roig no va rebre res dels béns dels seus sogres, ni tan sols la dot de la seva dona. Amb les dificultats de liquidesa de l'època, l'herència era la fórmula més fàcil per aconseguir la propietat de la terra, el principal recurs econòmic. Com en moltes cases, hi havia esperances posades en obtenir una herència d'uns parents col·laterals que no havien tingut fills, però al final no va poder ser. La terra era un bé carregat de valors i van sortir més pretendents:

“Aqueix mas lo van comprar marit i muller; eren uns onclos del Morell, ella li era padrina al pare. Era un mas molt maco amb molta finca. Els onclos no tenien fills i ella va dir: serà per Josepet quan jo em mori. Però ella es va morir i ell es va posar amb una baliganda i, doncs, los van casar al llit. I allavorens, cony!. Doncs que com que sa padrina del pare va dir que havia de ser per ell, doncs la meitat del mas, la meitat de la finca havia de ser pel pare, no? I va sortir un maco pel mig (...) i l'onclo va fer com una donació amb vida i quan l'onclo va ser mort no en va volguer sapiguer res. Només te diré que el pare el va agafar per aquí: tu t'ho quedes però no te'n veuràs goig! Què t'has cregut aquí! (...). I allavorens li va donar uns quants cèntims, li va dar una misèria, que a casa semblava un corral, vam fer obres... (...) Aqueixa paia, com que tenia bons costats! (...) Mira, entre la dona i aquell van fer la patota. (...) Me'n recordo que quan havia de venir l'onclo del mas

compràvem unes culleres noves, allavorens se menjava amb culleres de fusta. Ai, vindrà l'onclo a dinar! Compreu unes culleres! No va servir per res! Ella va ser fadrinota sempre amb l'onclo i quan van vere que l'onclo s'havia de morir los casen al llit per poder heredar! TR

La filla menor i el fill del Josep i la Violanta es van casar cap al 1925. La filla gran es va quedar tenint cura dels pares fins que es va casar un cop acabada la guerra, quan ja tenia quaranta anys. El casament de la germana gran va estar molt condicionat a la situació de malaltia i de dependència de la mare, com que ella sempre va exercir el rol assistencial, no es va casar fins que la mare va haver mort. El seu promès era reticent a contraure matrimoni amb una dona que estigués tan lligada a la casa, a la reproducció, perquè això li impedia col·laborar amb ell a les feines del tros:

“Ma germana festejava allí al carrer. Quan van parlar pel casament i ma germana va dir, casem-se. Però ell va dir, ah!, però no, a casa teva no hi vull ser! Perquè? diu ma germana, Déu l'hagi perdonada!. Diu: no, cony, i ta mare, què hem de fer, ta mare és un destorb, tu no podràs venir al tros. Diu, doncs, deixem-ho córrer, no es casem. Fixa't si és gros això!. Diu no es casem, no es casem. Quan la mare va ser morta, al cap dels anys, llavors puja a l'Hort de Miró i em fa, mira, diu, ham tractat de casa's. Dic amb qui?. Cai, diu amb Pep Patacu. Poca vergonya! No es va volguer casar perquè no abandonaves la mare. Ai, ves ell se pensava que tu pendries la mare! Jo havia de pendre el pare i la mare aquí dalt! sense terra ni terrós, estavem a l'hort de Miró, jo havia de pendre la mare? Doncs no es va casar perquè hi via el pare i la mare vius, per no ser amb ella, amb la mare, perquè no haguera pogut anar al tros... I em diu que s'havia de casar amb ell! Lo meu home no va anar a casament. Què s'ha cregut, deshonorat, deshonorat!” TR

Un cop casada, la filla gran es va quedar vivint a la casa i no va arribar a tenir fills. Totes les famílies eren pageses, el marit de la filla gran era pagès propietari, el de la filla petita era jornalier i el fill combinava el treball a jornal amb el treball a les terres del seu pare. Quan el pare va morir va deixar l'herència repartida, quasi a parts iguals, entre els tres fills. La finca més gran, en regadiu, es va repartir en tres trossos, un per a cada fill; la casa va ser per a la germana que s'havia quedat a viure amb els pares, el tros en secà va ser per al fill i, per compensar aquests escreixos, a la filla menor el pare li va donar la part més gran de la finca que es va repartir.

“Naltros vam posa-hi un bocí més perquè havia comprat, lo pare, un bocinet que hi havia al costat (...)Lo pare va dir tots tres igual menos la casa, ni vista ni regoneguda, per la Violanta. (...) I quan va morir el pare vam anar tots tres a Tarragona. Mon cunyat va dir que havíem anat a fer la patota. I va dir, diu, Josep, Teresa, Violanta, hi ha tant, no ho sé, ja no me'n recordo., diu, això s'ha de partir. Collons! s'ha de partir?. Li han dixerat la casa, clar, tants anys amb la mare, li han deixat la casa, ni vista ni regoneguda, això

mon cunyat. I això s'ha de partir?, això és un moble de la casa! Déu meu Senyor! La llibreta, la llibreta del banc! Vam estar una temporada que no es vam fer, sinó que algú li va fer veure: carallot, que no ho veus que això no és cap moble, que això ha d'anar a partir!. I llavors ho va haver de partir. Jo, com que ho havia de menester perquè havíem tingut lo nen a Barcelona, vai dir: naltros s'ho quedem. Però, ves, deia que havíem fet patota, a casa d'un abogad pots anar fent patotes! Es que era molt ignorant aquell home, sí que ho era. Deia unes bestieses!. TR

L'herència va tendir al repartiment igualitari, però, això no obstant, el fill va rebre una mica més de terra que les filles, atenent a la seva condició d'home que havia treballat les terres de la casa, i la filla gran va rebre la casa on, d'altra banda, havia viscut sempre tenint cura dels pares i on va continuar residint. En la cita anterior s'observa que el repartiment va comportar conflicte, en aquest cas provocat per la interpretació de la forma com s'havien de distribuir els diners; el cunyat entenia que els diners anaven associats a la casa i que, per tant, la filla que s'havia quedat a casa no els havia de partir amb ningú. En aquest cas es produeix un enfrontament entre la lògica de la successió i la de l'herència; des del punt de vista de la filla que ha corresidit amb els pares, s'aplica el model de la successió indivisa i els diners en formen part; en la percepció dels altres dos fills, els diners s'interpreten des de la lògica del repartiment de l'herència. El conflicte prové de la dissociació entre herència i successió que ha dominat els repartiments d'herència des de començaments de segle fins èpoques més recents, quan la població ha deixat massivament de dedicar-se a l'agricultura com a activitat principal.

Un cop superat aquest primer conflicte entre els germans en va venir un altre de més seriós, provocat també indirectament per l'esperit igualitarista del repartiment de l'herència. El pare va deixar la millor finca del patrimoni repartida entre els tres germans i això va comportar una certa necessitat de col·laboració entre el fill i els dos gendres. Els tres homes havien d'avenir-se a l'hora d'acordar la distribució dels drets sobre l'aigua i sobre tot allò que era d'ús compartit a la finca. Als pocs anys de mort el pare, van començar a sorgir conflictes entre els dos gendres i el fill perquè aquest darrer cometia abusos en l'ús de l'aigua. Finalment els dos gendres es van barallar amb el seu cunyat i "no es van fer mai més"; la relació es va fer tan difícil que les germanes van acabar venent la seva part de la finca al seu germà. Aquest enfrontament va suposar l'acostament de les famílies de les dues germanes; el fet que

la germana gran no tingués fills també va contribuir a consolidar aquestes relacions, tant que, al cap i a la fi, el fill de la germana petita va heretar els béns de la gran.

Tot això passava a Vilallonga, canvio ara d'escenari local. La filla menor de la casa, la Teresa, s'havia casat l'any 1925 amb un pagès jornal·ler i després de casada va anar a viure a la Selva d'on era el seu marit, el fill gran d'una família de jornal·lers:

“Quan se vam casar a casa seva li van donar 100 duros i s'ho va haver de comprar tot! Vestit, mobles, viatge... Tot, amb 100 duros. Així com lo pare va venir i va dir: què es fa falta o així. Aquell home no, ja s'ho fareu, aquí tens 100 duros. Fixa't tu, 100 duros i encara els va anar a emprar a ca Fontcuberta!. Ves què havíem de fer en 100 duros. (...) Lo sogre tenia un bocinet de terra, en portaven i anava a jornal. Estaven a l'Hort dels Ponts, se dedicava a fer planter Tot lo que tenien era un bocí de terra a la Coma, que el van deixar perdre perquè ningú hi volia anar. I l'home sempre a jornal, sempre a la Montoliva, després se va posar a ca Cristià i de ca Cristià se'n vam anar a l'Hort de Miró”.

TR

Un cop instal·lada al poble, malgrat tenir molt pròxima la família del seu marit, dues germanes, un germà i els sogres, la Tereseta va fer bones relacions amb el veïnat del carrer on vivia. La xarxa d'amistat i d'assistència reproductiva que establien les dones del carrer era eficient i resol·lia els problemes quotidians tant com els més imprevistos:

“...Llavorens allí al veïnat se va ferir sa mare de la Montserrat de cal Ferrer i, és clar, tenia la Montserrat sola, joveneta i son pare. (...) Doncs saps lo que va fer les veïnes? Com que feia caca, pix, ho feia tot, quan tenia la regla, ves si era jove, tota s'empastifava. Doncs fèiem dugues veïnes una nit cada ú, mentres va estar ferida. No va durar molt de temps, encabat se va posar bé (...) Doncs vam fer això totes les veïnes, perquè, què havia de fer la Montserrat tota sola? Que també hi havia sa tia, la cunyada de sa mare, que també s'hi quedava molt, molt natural!. Totes s'hi quedàvem un dia, però dugues, saps? perquè una sola no s'hi volíem quedar. I es va anar posant bé, es va anar posant bé. Encabat va fer dir una missa i hi vam anar tots junts. (...) Ai, si jo hai corregut per tothom, per tothom. Mira, allí al carrer, no es va morir ningú que jo no els hi fes l'olla del caldo!” TR

Van tenir un fill, Josep, de qui va ser padrina la Violanta, i una filla; van viure sempre com a jornal·lers, arrendataris o, més endavant, masovers. La família no va tenir terra pròpia fins l'any 1958 en què van comprar un petit tros plantat d'avellaners en secà, tot i així, els ingressos de la casa continuaven provenint del treball en terra d'altres. En casar-se, la filla va anar a viure a casa dels seus sogres i el

fill va quedar-se vivint a la casa dels pares. Pare i fill portaven terra a mitges i conreaven la peça de terra que tenien en propietat, a la que es van afegir dos trossos de terra de la seva dona.

Quan la Violanta i el seu marit ja no van poder-se ocupar de la terra que tenien, a la dècada dels anys 60, van donar-la a mitges al seu nebot Josep, fill de la seva germana. Aquest contracte de parceria va suposar una promesa d'heretament, per la qual el nebot havia d'heretar les propietats de l'oncle, una transmissió que va significar l'accés a la propietat de la terra. Una herència col·lateral resolva la falta de terra pròpia i es feia a canvi d'assegurar l'assistència dels oncles en la seva vellesa. En començar a tenir problemes de salut i d'autonomia, els oncles van anar a viure a la Selva, al costat de la casa del nebot fins que al final la Violanta, ja vídua, va residir a la casa de la seva germana, amb el marit d'aquesta, el fill, la jove i el nét. El nebot i la seva dona es van fer càrrec de les terres i de tenir cura dels oncles vells; l'accés a la propietat de la terra va suposar l'esforç conjunt del matrimoni jove que van invertir treball productiu i reproductiu en aconseguir un patrimoni per la casa¹²³. L'any 1983 va morir la Violanta i el nebot va ser definitivament, el propietari de la terra que feia 20 anys que treballava; la seva dona, la jove de la casa, que s'havia ocupat de tenir cura dels vells, una part essencial del pacte, no va ser beneficiària del testament. En aquest cas prevalia encara la lògica de la casa, els oncles van deixar-ho al nebot com a cap de casa, per tant, les propietats no anaven tant destinades a la persona com a la institució.

En aquella època, a la dècada dels vuitanta, el fill únic del Josep començava a orientar-se professionalment i tenia clar que volia dedicar-se a l'activitat agrícola:

“Jo li vai insistir molt, que s’ho pensés bé perquè això de la terra..., a mí m’ha agradat molt, moltíssim, però no dona res i és molt obligat. Ell va dir que no, que no, que li agradava i que volia ser pagès. (...) Allavorens va anar a fer els dos anys de formació professional a Extensió Agrària, mira, ell ho va estrenar, van començar a fer el primer any l’any que ell hi va anar. Va fer els dos anys i allavorens, els professors es van dir que valdria la pena que anés a Lleida a continuar dos anys més, però ell no en volguer ni sentir parlar. No hi va volguer anar”. JR

¹²³ Susana Narotzky (1991: 468-472) explica que donar afecte i tenir cura dels vells és una component important del pacte de l'herència. En les transmissions cap a parents col·laterals, d'oncle a nebot, aquesta situació es fa més evident pel fet que no segueix la linealitat habitual.

En veure que havia de tenir continuïtat l'explotació agrícola, la família va començar a invertir en maquinària i en la reconversió d'un secà, heretat de l'oncle, en regadiu. Tot això va suposar una inversió de capital important que calia contrarestar amb l'augment dels ingressos i es va buscar més terra per portar en règim de mitjaneria. En aquell moment, l'explotació era d'unes 10 hectàrees de conreus en regadiu, bàsicament avellaners, la meitat de les quals eren de terra en propietat. Finalment, coincidint amb l'època de la crisi del preu de l'avellana el fill va començar a tenir problemes de salut i va decidir deixar de fer de pagès. Després de la jubilació, el pare va deixar la terra que duia a mitges i va vendre la major part de la terra perquè li resultava impossible de treballar-la tot sol.

“A mi m’ha sapigut molt de greu vendre, no m’ha agradat gens vendre, però què havia de fer? No hi ha cap més solució. Jo el que no podia permetre era veure que la terra es perdia, dixa-ho tot botjar, això no. Doncs ja està, si no es pot fer es ven i s’ha acabat. A mi em fan gràcia la gent que diuen: oh, és que vendre és l’últim. Doncs com s’ha de fer, a veure, que m’ho expliquin. Com lo tiet Pere, se m’assenta allí i em diu: què hai de fer nen, què hai de fer? Què li hai de dir jo? Només li puc dir el que hai fet jo, vendre. Lo que ell no s’ho vol escoltar.” JR

Avui conserva només un tros de terra d'una hectàrea i mitja, d'avellaners en regadiu; també en aquest cas, com en l'anterior, coincideix que es tracta de la peça que té més valor sentimental per la família. Aquí pot continuar fent de pagès i, a més tot i la crisi del preu de l'avellana, els ingressos provinents de la comercialització de la collita li ajuden a complementar les migrades pensions de jubilació. La seva idea és transmetre aquest tros de terra als néts i pensa que la seva explotació, donades les reduïdes dimensions, es podrà mantenir amb treball assalariat:

“Això ho podran portar ells amb l’ajuda d’algú que faci la fenyà grossa. Ja trobaran algú, bé ha de venir algú a fe-ho tot això, perquè ara quan se morim nantros, los de la meva edat, ja no queda ningú que ho sàpiga fer. (...) Jo em penso que sense afegir rè ho podreu dur i manteni-ho”. JR

En aquest cas hi ha hagut un abandonament parcial de l'activitat agrícola motivat per la jubilació. S'ha mantingut l'activitat reservant-se només una petita part de l'explotació destinada a ocupar el temps lliure, a proveir-se de fruita i verdura per l'autoconsum i a complementar una mica els ingressos provinents de les pensions. En aquest cas el manteniment de l'activitat pagesa continua tenint un cert component econòmic, sempre el té, però també s'ha de valorar la necessitat cultural de mantenir i transmetre un petit testimoni de la desapareguda casa pagesa.

c) Cal Pau Bernat: cap a una dedicació marginal a l'activitat agrària

El renom de la casa recorda el del seu fundador, Pau Bernat casat pels volts del 1825 amb Agustina Rosich Vallverdú. El matrimoni va tenir una filla, Antònia que va convertir-se en la pubilla de la casa. L'Antònia es va casar l'any 1854 amb Miquel Taberna Nollas, natural d'Alforja i van tenir tres fills, Miquel, Pere i el Joan. El Miquel havia de ser l'hereu i es va quedar fent de pagès a la casa, mentre els seus dos germans van marxar a treballar a Barcelona a finals de la dècada del 1870.

“L'oncle Miquelet es van quedar per treballar la terra i el meu avi i el germà petit se'n van anar a Barcelona a treballar amb una fundició i van estar uns anys treballant, llavors se va morir ofegat el germà petit i quan van morir els pares, el Miquel el va fer tornar perquè ell no es veia en pit de portar les terres tot sol. I allavors se va encarregar de les terres”. MB

El germà gran era l'hereu, però sembla que tenia una naturalesa malaltissa que el feia poc apte per ocupar-se de l'organització i de la gestió dels assumptes de la casa, a més, va quedar solter i entre unes coses i unes altres, el Pere va ser l'hereu efectiu, el cap de casa, una funció que va exercir des del moment en què va tornar de Barcelona, l'any 1907, després de la mort dels seus pares i de la seva esposa. L'oncle, vivia entre la casa i el Mas i col·laborava en l'activitat pagesa, això no obstant, ocupava una certa posició de privilegi perquè ell mai va fer altra cosa que treballar estrictament les terres de la casa, de fet, en la documentació oficial és ell qui hi consta com a cap de casa i el propietari de la major part de les finques del patrimoni familiar.

“L'oncle pràcticament vivia al Mas, pujava i baixava. Ell potser tenia una mica de poc esperit. Vivia la seva vida, anava nant fent... Ell anava anant vivint allà al mas i fer les seves coses, però clar, també hi havia unes altres terres per portar. El meu avi era el que ho organitzava tot i feia de tot, a jornal, al tros, feia viatges amb el carro... feia tot lo que li sortia. Era una persona molt treballadora, molt ordenada”. MB

El Pere l'any 1883, quan era a Barcelona, es va casar amb Carme Bonacasa una barcelonina amb qui va tenir sis fills, dels quals en van sobreviure tres, la Carme, el Pere i el Josep M. L'esposa de Pere Taberna va morir l'any 1907 i en trobar-se vidu i amb els fills petits, va decidir tornar a casa on el seu germà el reclamava per ajudar-lo en l'explotació i la gestió del patrimoni familiar.

Les propietats de la família eren una casa al poble i sis trossos de terra (unes 8 hes.): el Mas, el camí de la Serra, el Prat, el tros de Dalt, el Vilamunt i la Cueta. Els dos primers eren en regadiu i estaven plantats d'avellaners, vinya, fruiters i s'hi conreaven productes d'horta. A la resta de finques s'hi conreava bàsicament vinya, avellaners, olivers i algun garrofer.

La casa tenia un patrimoni suficient com per absorbir la mà d'obra familiar que cap al 1915 era de quatre homes treballant les terres de la casa. A més del treball a la pròpia terra, els homes, excepte l'oncle Miquelet, destinaven part del seu temps a fer algun jornal de llaurar, d'empeltar o de feines de transport; també es dedicaven a comercialitzar plançons d'avellaner arrelats, feixines de redoltes, fruita, recapte i altres activitats relacionades amb l'activitat agrícola i la ramaderia domèstica que permetien complementar els ingressos provinents de les collites. Pere Taberna, per l'experiència adquirida a Barcelona, es va especialitzar en la construcció, posada en marxa i manteniment de sínies que, accionades amb tracció animal, permetien treure l'aigua dels pous dels regadius. Tot plegat conforma una economia sustentada en una base agrària però ben complementada amb altres activitats que permetien rendibilitzar els excedents laborals de la casa.

Pere Taberna va ser un pagès modern de començaments de segle. La seva estada a Barcelona li va permetre conèixer de prop el model organitzatiu empresarial dels tallers de l'època i quan va tornar al poble el va adaptar a l'organització econòmica i laboral de casa seva. El Pere portava un registre escrit de totes les activitats dels homes de la casa, amb anotació específica dels diners que entraven i sortien de les arques familiars. Es conserven alguns dels dietaris dels magatzems barcelonins "El Siglo", en què Pere Taberna anotava les tasques que ocupaven el temps del seu germà, dels seus fills i d'ell mateix. Del text es desprèn que res es deixava a l'atzar, les activitats productives i les reproductives estaven perfectament integrades: l'activitat econòmica, fonamentalment agrícola, hi té un paper central, però també hi ha anotades totes aquelles activitats lúdiques i socials (festes, enterraments, aconteixements diversos...) en què participaven els membres de la casa, el seu estat de salut i, fins i tot, un breu comunicat meteorològic. Aquesta documentació ha estat consultada i ha resultat ser una font d'informació fantàstica per entendre la lògica

reproductiva de la casa pagesa. En poso un exemple a continuació, correspon a la descripció de les tasques dutes a terme el 18 i el 19 de març del 1915:

“Al medio dia un llovisno. Sigue noblado. Mi hijo P. a llaurá por Agustí Tasá, mi hermano en casa, ya se encuentra mejor. Yo a primera hora a Vilamun a empaltá 10 cepas y después en Reus con Isidro Roig a enterarse para una noria que quiere comprar. Yo compro una manta para la mula.

Umedo. Mi hijo P. y yo, por la mañana, un carreo de fems al Mas, mi hijo se marcha a las once, yo todo el dia a sacar agua, pasando por el camino de la Serra a portar estacas de caña para las cepaz”

D’acord amb el seu esperit emprenedor, el Pere es va fer soci del Sindicat Agrícola en el mateix moment de la seva fundació, l’any 1904. Va formar part de la junta directiva d’aquesta entitat, en el càrrec de vocal, en diverses ocasions; tanmateix, Pere Taberna va ser un dels propietaris locals que van saber veure la idoneïtat d’impulsar un projecte com aquest. En els seus dietaris hi ha enregistrats els pagaments de les quotes, el dels adobs i fins i tot, dels interessos d’algun préstec amb què finançava els negocis de la casa. Més tard, l’any 1920, es va fer soci també del Sindicat de Sant Andreu, segurament portat per l’eufòria que vivia aquesta entitat causada pel reeiximent dels primers intents de comercialitzar directament les collites dels socis. També va formar part de la directiva, com a membre del Consell de Vigilància de l’entitat, però se’n va donar de baixa set anys després, quan la situació d’aquest sindicat començava a ser socialment i econòmicament delicada.

Cal Pau Bernat era una casa “arreglada”, una expressió local que s’utilitza per fer referència a aquelles cases pageses amb terra suficient per garantir la reproducció del grup, però en les que la seva estratègia fluctuava entre ser demandants de mà d’obra o ser-ne oferidors, sempre en funció de la composició de la unitat familiar. Pere Taberna formava part del grup de propietaris i s’arreglerava ideològicament amb ells; tanmateix era soci de l’Agrícola i també del Casino, la societat recreativa que acollia el grup dels propietaris. A les eleccions municipals de l’any 1909 va ser elegit regidor, càrrec que va ocupar fins l’any 1912. La seva participació a les directives dels dos sindicats i al govern municipal donen a Pere Taberna una certa projecció local que l’acaba d’encaixar en el grup social mitjà-benestant de la comunitat local.

Pere Taberna va quedar vidu l'any 1907, amb els fills encara molt petits, la més gran tenia només dotze anys i el menor en tenia sis. En contra del que es podria suposar, donada la necessitat de treball reproductiu, no es va tornar a casar de seguida, no ho va fer fins 11 anys després d'haver enviduat. Mentres tant, el Pere treballava amb la col·laboració estreta del seu fill gran a qui sembla que preparava per portar les terres de la casa, el fill petit, en canvi va ser enviat a treballar a Barcelona l'any 1915, ciutat en què es va instal·lar definitivament.

“Un dels fills es va quedar aquí a la Selva i l'altre fill va anar cap a Barcelona. A Barcelona treballava i allavorens quan venia aquí a la Selva, perquè se relacionaven, ells venien a casa i tot això... Com a dot li va donar son pare diners perquè es posés una botiga a Barcelona. I son pare, doncs, li va donar els diners i es va posar, doncs, un negoci a Barcelona. De què era no ho sé. El fill gran, el Pere, era el que es va quedar a la casa. Ells dos feien els viatges, anaven al jornal i es combinaven la fonya”. MB

Un altre ajut important provenia d'un veí del carrer, Miquel Prats i de la seva filla Teresa, tant l'un com l'altre anaven a treballar a jornal per cal Pau Bernat, fonamentalment al tros, però sembla que la Teresa també devia ajudar en algunes de les feines de la casa; de les anotacions dels dietaris es desprèn que la participació dels Prats a les activitats agrícoles de cal Pau Bernat era pràcticament diària. L'any 1916, el fill gran de la casa, Pere Taberna Bonacasa, va començar a ocupar-se en el transport de mercaderies, feia de *recader* i ajudava esporàdicament a les feines del camp; tot sembla indicar que s'anava independitzant econòmicament de la casa. L'any 1916 es va prometre amb Maria Felip, de la Selva i es van casar el 29 de novembre d'aquell mateix any. En el dietari d'aquell any, Pere Taberna pare anotar la compra de les joies del prometatge, algunes robes d'aixovar i els mobles de la seva futura llar, perquè en contra del que caldria suposar, el fill no es va quedar vivint a la casa, sinó que va anar a viure amb la seva dona i el seu sogre Antonio Felip. Aquell mateix any 1916 s'anava avançant en els tractes del prometatge de la Carme, la filla del Pere Taberna amb un noi de Tarragona, però el casament no va arribar a tenir lloc:

“La germana es veu que festejava amb un noi de Tarragona i aquest home la va deixar i es veu que es va desorientar. La van portar al Pere Mata i es va morir al cap d'uns quants anys”. MB

Amb els dos fills fora de casa i amb la filla malalta, l'any 1917, quan tenia 59 anys, Pere Taberna es va casar en segones núpcies amb Teresa Prats, la filla del jornalier de

la casa, 19 anys més jove que ell. Van tenir tres fills, dels quals només van sobreviure les dues filles.

“Es va casar amb una treballadora, perquè la tenien a jornal. Son pare anava a jornal amb ells i moltes vegades també hi anava ella, a plegar les vellanes... lo que li deien, doncs, ella hi anava a treballar. Eren gent treballadors. I allavors doncs, l’avi ja estava sol i es veia molt gran i li va demanar per casa’s amb ella. I ella no es volia casar, perquè és clar, doncs ella el veia com un senyor, ells eren una família humil i el veia senyor. Li va demanar per casa’s tres vegades i al final, mira, va dir que sí. Segons ella, va dir que es va arrepentir de no have’s casat abans, perquè va ser molt feliç, perquè era un home molt educat, molt respectuós, molt tolerant, no exigia res... Ella també era molt treballadora, ella sempre anava al tros amb ell, quan se van casar ja hi havien anat sempre, i sort d’ella, perquè clar, representa que allí hi havia dos vells a casa. Hi havia el seu pare i ell, el seu home. I ella se’n va encuidar, van fer cap tots cap a casa, i allavors vivien l’oncle Miquelet, el meu avi, el seu sogre i ella. I allavors van néixer les dugues xiquetes”. MB

Sobra dir que aquest nou matrimoni del pare no va agradar als fills de la primera dona, sobretot per la competència que els suposava en l’obtenció de l’herència i en la successió de la casa. Això va generar un conflicte important en les relacions familiars que es van fer tenses, sobretot amb el Pere, que ja no va ser hereu i que va trencar les relacions amb el seu pare. Amb el Josep M. que sempre s’havia sabut cabaler i que ja havia rebut el seu dot per instal·lar-se a Barcelona, les relacions es van distanciar però encara es va fer, en vida del pare, un cert esforç per mantenir-les.

“No els hi va agradar que son pare es tornés a casar. Ells ja eren grans... i l’herència, hi havia terres i coses... I no els hi va fer gràcia que es casés, per aquest asunto de l’herència. El fill gran quan se va casar ja no s’hi va quedar a casa, ja va anar cap una altra casa, que devia ser la de la seva dona. (...) va tenir dos fills i es veu que hi anaven poc o molt a veure l’avi.(...) Quan es va morir li van fer sapiguer al Pere i es veu que hi va anar, però ja no s’han relacionat mai més”. MB

Miquel i Pere Bernat van morir poc després de la guerra i llavors la casa va quedar-se sense cap home que treballés les terres, donada la nul·la relació que tenien amb el fill gran. En aquell moment, la Teresa, amb l’ajut de les seves dues filles i de treballadors a jornal, va ocupar-se de tirar endavant les finques i la casa. Al cap de poc temps van trobar un home jove que es va fer càrrec de la feina al camp i que es va incorporar a la casa com un membre més del grup:

“Quan l’avi ja no podia anar al tros hi anaven elles, s’ho portaven elles i llavors hi havia els jornalers. Sempre ho van portar ells, si tenien de donar jornals, donaven jornals i llavors per les vellanes baixaven gent de Maella

aquí al poble. Llavors va baixar mon pare i mon pare, com que no tenia ni pare ni mare ni germans allà a Maella, doncs se va quedar. Com que no tenia dingú li van dir per queda's aquí a la Selva perquè necessitaven alguna persona que els hi portés les terres, i llavors ell se va quedar a viure. Això era l'any 43, més o menys. I va vindre cap aquí, ell ja es va quedar aquí a la Selva i va veure que, bueno, que eren una gent que s'entenien, que estava bé... Vivia a la casa, sempre es va quedar a la casa i sempre el van tractar com un més de la família, mai no li van fer cap diferència, doncs, perquè fos un mosso. Sempre el van tractar molt bé. El papa sempre havia dit que l'àvia per ell va ser com una mare, com que no tenia dingú. L'àvia li devia ensenyar tal com se portaven, lo que se tenia de fer. Ell treballava per ells i l'any que no hi havia collita ell anava a jornal. I va fer la mili i va anar cap a Barcelona a fer la mili... i ell anava cap a casa que era aquí. Sempre el van tractar molt bé, ell va estar molt content i sempre va dir que l'àvia era com una mare per ell, ni més ni menys. Quan ella estava malalta, ell la vestia, l'arreglava, la pujava al coll, cap dalt al quarto. Li va fer més que un fill, tot, tot, tot". MB

A la cita anterior s'observa la integració absoluta d'aquest treballador a l'estratègia productiva i reproductiva de la casa. La seva col·laboració, que inicialment havia de ser exclusiva de l'activitat agrària va anar derivant fins a esdevenir un membre del grup. L'any 1950 es va casar la filla menor i va rebre en concepte de drets d'herència, els béns que havia portat la seva mare a la casa (una casa i dos bocins de terra) i un dels trossos del patrimoni de cal Pau Bernat, el Prat. Quedava llavors a la casa, la mare, la filla gran i el mosso. Tal i com es va fer efectiva l'herència, la successió de la casa havia de recaure en la filla gran, tal i com havia estat habitual a la casa en les anteriors generacions:

"La tieta es va casar l'any 1950 i li van donar la casa de l'àvia i el Prat més amunt, que també era de l'àvia i el Prat més avall (...) Ah, i em descuidava de l'Hort. Llavors la mama es va quedar el Mas, el camí de la Serra, després, el Vilamunt, el tros de Dalt i la Cueta. Al Camí de l'Horta també em sembla que hi havia un tros que el van vendre per comprar dugues vaques per fer llet i vendre llet a la gent. Això quan ja eren casats". MB

Uns anys després que la germana menor es casés, es van casar la filla gran i el treballador que formava part de la casa des de feia uns deu anys. Aquest casament, va donar continuïtat a la casa seguint el model de la institució de pubilla, tal i com es desprèn del fet que la major part de les propietats paternes, les que anaven lligades a la casa, van ser per la filla gran, mentre que la petita va rebre les propietats maternes.

"La mama es va casar l'any 1955. La mama havia tingut pretendents però ella no volia marxar de casa, ella estava bé a casa. No ho va volguer mai cap relació, no sé perquè. Tenim cartes d'un que no sé si era de Tarragona, un

altre que era del Morell, potser, però ella no va volguer mai marxar de casa, ella estava molt bé a casa seva i no volia marxar. I allavorens mira, devien decidir ells casa's. Em sembla que hi va intervenir l'àvia, li devia dir, mira que estaràs bé, jo també m'hi vai casar així i a mi em va anar bé.... Perquè la mama no era prou decidida. I es van casar. I llavorens van fer una granja de pollastres al camí de la Serra i allò va anar malament i va ser quan se va vendre el camí de la Serra que era grandet, i el Mas, les dugues propietats grans". MB

A finals de la dècada dels cinquanta, el Camp de Tarragona, especialment l'àrea propera a Reus, va convertir-se en una zona de producció avícola molt important. Les granges de pollastres van començar a complementar les economies de les cases pageses, però, la inversió suposava un risc econòmic important i en aquella ocasió el negoci no va funcionar. Això va situar a la casa en una posició de dificultat econòmica important i es van haver de vendre les dues finques més importants i les més rendibles i productives del patrimoni familiar, el Mas i el Camí de la Serra. Això va suposar un trasbals important perquè a partir d'aquell moment l'economia de la casa va passar a dependre del treball en terra aliena, una situació totalment irregular en la trajectòria de la família.

"Llavorens va començar tot de nou, es va haver d'espavilar a anar a jornal i anar a fer mitges i ja està. També tenia un tractor, va tenir el primer tractor del poble el papa i també anava al jornal amb el tractor. A l'ajuntament també a vegades el cridaven per anar a fer coses, i viatges i... Ell anava a jornal i la terra de casa, el que va quedar, ja no la portava... com que ell no se'n podia cuidar..." MB

La pèrdua de les peces més importants del patrimoni agrari familiar, va suposar un cop dur per la casa. La seva reproducció quotidiana va deixar de dependre de la base patrimonial i es va fer depenent d'unes rendes salaritzades, cosa que va suposar la impossibilitat de continuar pensant i orientant la reproducció social amb el model ideològic de referència, el de la casa pagesa. El matrimoni va tenir dos fills, un noi i una noia; la noia es va posar a treballar en una fàbrica tèxtil local un cop acabada l'escolarització obligatòria, mentre que el noi es va posar a fer de pagès, treballant a jornal o ajudant al seu pare a portar la terra que explotava en règim de parceria. Però en casar-se, cap al 1984, va buscar feina en una fàbrica i va deixar de treballar a la terra.

"Mon germà, quan va començar a treballar, va començar fent de pagès. Va començar amb el padrí que li va ensenyar l'ofici de pagès, com que mon pare anava a jornal... Ell anava al jornal també. I quan vam portar terra a mitges

també hi anava mon germà. Sempre havia fet de pagès, amb ell li agrada. (...) Se tenia de partir lo de les mitges i tot i llavorens mon germà va dir que tampoc no donava tant i va decidir anar a treballar. Al casa's potser va treballar de pagès un any, però allavorens ja es va buscar fenyà i ja va estar, ja va deixar de fer de pagès". MB

La recerca d'una ocupació més estable, còmoda, rendible i propera al lloc de residència va fer decidir el fill de la casa a abandonar la feina de pagès en què sempre s'havia ocupat de gust. Aquesta decisió no va resultar especialment dolorosa a la casa perquè no anava associada a l'abandonament de l'explotació familiar que ja feia anys que s'havia produït. Això no obstant, la mare, en decidir el repartiment de l'herència va deixar la casa a la seva filla, la que vivia al poble i va deixar tota la terra al fill, en aplicació de la lògica del vell model d'herència i successió adaptat a les noves circumstàncies. Es produeix en aquest cas la dissociació entre herència i successió que caracteritza les situacions en què les terres han perdut el significat de bé essencial per a la reproducció de les persones, de les cases. Davant d'aquesta nova situació, la filla és pensada com a successora de la casa, la casa entesa ara com poca cosa més que un element d'identitat i d'integració a la comunitat local; el fill és pensat com a hereu que podrà treure rendiment de les propietats agrícoles de la casa, alhora que es pensa que les sabrà conservar.

"A mi la mama em va deixar la casa, perquè es va pensar que s'hi quedariem i que l'arreglariem. Això per ella era molt important, que no deixéssim la casa, ella hi ha viscut sempre, des de que va néixer. Aquells dos anys que vam viure a casa, abans de marxar a Holanda, la mama va ser feliç. Ella hauria volgut que es poséssim a viure amb ells i que féssim obres a casa. Quan es vam fer aquesta casa ella no va venir mai a veure-la, el papa venia, però ella mai, ni quan ja hi vivíem. (...) A mon germà li va deixar la terra, ell ara té el tros de Dalt, la Cueta i el Vilamunt. I ara la terra la porta ell, a ratos, al Vilamunt hi va plantar aumetllers, però ja no hi va a fer res, ves tot és un secà. Ell hi va al cap de setmana, quan convé fer alguna cosa, a ratets, com que treballa a turnos. Quan s'han de collir les aulives l'anem a ajudar, hi vaig jo i entre tots ho anem fent. Però és molt pesat. Ara fa dos o tres anys li va portar una temporada un home però després li va deixar i ara ja n'està bastant cansat. Jo em penso que si no fos la mama viva ho vendria tot; em penso que sí que ho vendria". MB

Aquest és un exemple de la desaparició del model reproductiu de la casa pagesa, una desaparició que es produeix en dos moments. En una primera fase, es perden les propietats més importants i la casa deixa de tenir la base econòmica patrimonial característica de les cases pageses; a partir d'aquest moment ja es pot parlar de què la

casa pagesa es converteix en una família amb activitat agrícola perquè es perd la unitat productiva. En una segona fase, es produeix un canvi d'orientació en l'activitat econòmica del fill de la casa que deixa la feina de pagès per ocupar-se en el sector industrial; l'activitat agrícola queda reduïda a una expressió marginal que ocupa una part del temps lliure del fill i que, per això mateix, pot arribar a generar incomoditat.

5.5.8. Consideracions finals. De pagesos i "domingueros"

Cada un dels tres casos que he exposat és significatiu respecte la diversitat i, alhora, la coincidència de les trajectòries de les cases pageses al llarg d'aquest segle. En tots tres casos hi ha una base econòmica pagesa que depèn de l'accés a la propietat de la terra per la via de la transmissió d'herència; el seguiment del nomenament hereu és també present en la forma com tenen lloc les transmissions de béns des de les primeres cap a les segones generacions. L'herència, línia o lateral, és la més important estratègia de formació i de continuïtat de les cases pageses, però en tots tres casos s'evidencia també el recurs a altres fórmules reproductives com són: la diversificació de les activitats econòmiques, l'emigració, la solteria o l'establiment de vincles conjugals estratègics.

Els repartiments d'herència, que a començaments de segle tendeixen a seguir el model de nomenament d'hereu amb establiment de coresidència, es van aproximant, progressivament, cap a meitats de segle XX a fórmules cada cop més divides i, fins i tot, igualitàries. També s'observa, en paral·lel i més tímidament, la tendència a l'abandonament de la pràctica de la coresidència entre generacions, amb el que això significa per a la redefinició de les relacions familiars que tendeixen a abandonar l'espai domèstic per constituir-se com a relacions entre cases emparentades.

També en totes tres situacions s'observen les resistències als canvis; la persistència en vehicular mecanismes successoris alternatius al repartiment igualitari de l'herència; la implementació d'estratègies per fer indivisibles els patrimonis o per recomposar-los, si més no, algunes de les peces més vinculades a la identitat de la casa. La voluntat amagada d'establir la coresidència amb algun dels fills o filles testimonia també una certa actitud reactiva, però silenciada, envers la desaparició del model de vida de la casa pagesa. És mostra també d'aquestes resistències la transformació que ha sofert la conflictivitat associada a les transmissions que tot

sovint tendeixen a emmascarar les causes econòmiques de l'hostilitat amb apel·lacions al sentiment o al valor simbòlic dels béns transmesos.

Fora ja del terreny de les coincidències, els tres casos són divergents per molts motius; també en la dissimilitud hi trobo elements de reflexió interessants. Les tres trajectòries condueixen cap a un model diferent de persistència de l'activitat pagesa. En un cas, potser el que permet parlar més en termes de continuïtat, el de cal Marrus, s'ha produït una recomposició del patrimoni de la casa i es manté l'activitat agrícola en un plànol molt secundari respecte a una altra activitat econòmica. La generació jove manté la propietat i el treball a la terra, es continua tirant endavant l'explotació fins i tot quan les condicions econòmiques són més adverses perquè la reducció de la renda agrària es supera amb els ingressos provinents de l'activitat industrial. En aquest cas, el conreu de les finques no és la prioritat, algunes feines poden quedar endarrerides o, fins i tot, sense fer, però en cap cas s'abandona la seva explotació. El de cal Marrus mostra un tipus de continuïtat que es fonamenta sobre la despriorització del treball pagès.

En un altre cas, cal Figu, he de parlar de la perllongació d'una part de l'activitat agrària en la jubilació perquè es produeix la venda d'una part important de les propietats que conformaven l'explotació però es manté l'activitat agrària diària i a temps complet. Aquest exemple permet parlar d'una continuïtat total en el que respecta a l'activitat pagesa, la vida segueix girant al voltant d'ella. Això no obstant, el cas de cal Figu il·lustra molt bé el sentiment de finalització del model de la casa pagesa perquè la venda ha suposat la manifestació absoluta del convenciment que no hi ha solució de continuïtat possible.

Finalment, cal Pau Bernat, que va mantenir la institució d'hereu, en aquell cas, pubilla, fins a la segona transmissió analitzada, ha prolongat l'activitat agrícola en forma de dedicació molt parcial, més aviat caldria dir, marginal. Aquest cas il·lustra l'abandonament de l'activitat agrària per part de les noves generacions de les cases pageses; el fill, deixa l'ofici als anys vuitanta quan contrau les seves pròpies obligacions familiars, davant la falta de rendibilitat de les explotacions. La seva mare, propietària del patrimoni familiar, divideix l'herència de forma bicèfala, estratègicament per intentar donar algun tipus de continuïtat a la casa: les terres per

al fill, la casa per a la filla. L'escassa rendibilitat de les propietats familiars fa que el fill dediqui tan sols una petita part del seu temps de lleure a mantenir la seva explotació. Es tracta d'una dedicació marginal en la qual hi és totalment absent la intencionalitat econòmica que ha estat substituïda pel seguiment estricte d'una obligació familiar, d'una mena de peatge social que cal satisfer per ser fill d'un casa pagesa.

Avui, a la Selva, la propietat de la terra és a mans d'un nombre molt elevat de propietaris. Mai com ara la terra havia estat tan repartida, no només perquè l'estratègia hereditària tendeix més a la divisió sinó també perquè molta de la terra que es posa a la venda és adquirida per persones que busquen un entreteniment per al temps de lleure; els pagesos les coneixen com a "domingueros", un apel·latiu que fa al·lusió no tan sols a un tipus de dedicació agrícola de cap de setmana, sinó que defineix també tota una manera de fer, de ser i de relacionar-se que consideren absolutament allunyada de la cultura pagesa. Aquesta distància es pot simbolitzar en la manera com els "domingueros" han contribuït a canviar el paisatge agrari. Com que actuen amb el model urbà de referència, una de les seves pràctiques consisteix en col·locar una tanca en tot el perímetre de la seva parcel·la de terreny al cap de poc temps d'haver-la adquirida, una cosa que als pagesos els resulta del tot incompreensible perquè no veuen el sentit d'un tipus de separacions que impedeixen les relacions de veïnatge, les quals, de sempre, havien pendulat entre moments de conflicte i situacions de col·laboració. Les crítiques dels pagesos sempre van en el sentit de considerar que com que els "domingueros" tanquen el seu terreny, els sembla que tot allò que no està tancat és de lliure accés per fer el que ells vulguin, i els acusen d'anar i venir lliurement pels trossos "como Pedro por su casa". Aquest tipus de conteses ens parlen d'un falta d'entesa cultural perquè els models de referència per a les pràctiques agràries són del tot diferents; la cultura pagesa versus la cultura "dominguera".

Poc a poc, els pagesos, han d'anar integrant el nou model en el paisatge socioagrari local. En els moments més durs de la crisi del preu de l'avellana, molt pagesos van posar a la venda alguna de les seves propietats i sovint les van poder vendre gràcies a la demanda dels "domingueros". D'altra banda, els pagesos són absolutament conscients que en la mesura que els seus fills es dediquen a altres activitats

econòmiques, l'agricultura local ha d'anar quedant ubicada a l'espai del cap de setmana i de les vacances; han de fer-se la idea de què la solució de continuïtat per a les explotacions locals és aquesta.

5.6. FAMÍLIA, COOPERATIVA I MERCATS INTERNACIONALS. CONCLUSIONS

Aquest capítol ha estat dedicat a l'anàlisi d'una nova fase del procés de mercantilització de l'agricultura. En aquesta etapa, persisteix la producció mercantil simple, és a dir, el model econòmic d'explotacions agrícoles que organitzen la producció en base a la mà d'obra familiar i que destinen la major part del producte agrari a la comercialització. La novetat més important d'aquesta fase de penetració de les condicions socials i econòmiques del mercat capitalista en els contextos agraris és la progressiva dependència de les famílies pageses respecte a les inèrcies econòmiques d'àmbit internacional. He revisat la forma com ha anat desenvolupant-se la major incidència en l'àmbit local de les forces polítiques i econòmiques globals, així com la forma en què la població pagesa ha encaixat aquestes inèrcies utilitzant nous i vells recursos. La dependència respecte a les polítiques agràries de la comunitat europea i sobretot dels seus ajuts econòmics són les novetats més importants que marquen la reproducció d'unes explotacions molt poc competitives i, per això, cada cop més dependents de l'orientació de les polítiques agràries i d'ordenació del territori.

La cooperativa local, unificada des del període de la guerra civil en una sola entitat, es manté a una certa distància de la dinàmica econòmica i agrícola local fins a finals de la dècada dels cinquanta, coincidint amb l'obertura econòmica del règim franquista. La cooperativa del primer franquisme és una entitat poc dinàmica que simplement va seguint les inèrcies d'immobilisme i d'estancament del context local i estatal en el qual s'insereix. Als anys seixanta, però, la cooperativa comença a prendre un paper actiu en la dinamització econòmica i de la societat local; l'entitat es planteja un projecte econòmic, la construcció d'un celler, que per primer cop incideix directament en la presa de decisions de les cases pageses sobre la seva activitat agrària. Els anys seixanta són el punt de partida del creixement econòmic del segon franquisme, un creixement que a tot el país porta l'empremta industrial i que, a la

Selva, en canvi, s'articula al voltant de l'agricultura. La renovació, tecnificació i modernització de les explotacions va duent-se a terme amb el lideratge i l'acompanyament de la cooperativa que creix i va implantant nous serveis per cobrir les necessitats dels pagesos locals.

Les explotacions es tecnifiquen, però la població es va sentint cada cop més atreta per activitats professionals d'altres sectors econòmics, la indústria i la construcció primer, els serveis més tard. La industrialització del Camp de Tarragona, des de la dècada dels seixanta i també el creixement del sector turístic a la zona van donar a la població local un entorn perfecte per fugir d'una vida pagesa més dura, desprestigiada i, sobretot, econòmicament poc rendible. La baixada de les rendes agràries es va veure afavorida per la progressiva especialització de l'agricultura local en el conreu de l'avellana, un producte minoritari al país, i que ha patit més que cap altre els efectes de la mundialització dels preus dels productes agraris, sobretot a partir de l'entrada de l'Estat Espanyol al Mercat Comú Europeu.

Els anys vuitanta van ser molt convulsos a nivell local, el poble va patir la crisi econòmica dels primers cinc anys de la dècada. A les situacions de fallida o de greus dificultats econòmiques d'algunes empreses locals, entre elles, la de la Cooperativa Agrícola, s'hi va sumar el començament de la crisi de preus del sector de l'avellana motivada pel domini absolut d'un sol país productor, Turquia, sobre els mercats internacionals. En aquest entorn de forta crisi agrària comença el desenvolupament d'una política municipal orientada a aconseguir fer de la indústria d'implantació local el segon pilar econòmic del poble. S'inicia un procés industrialitzador de l'economia local que ha anat creant llocs de treball, que no ha impulsat en sí mateix l'abandonament de les explotacions pageses per part de les noves generacions, però que, en tot cas, els ha permès tenir una alternativa laboral en l'entorn local. Tot plegat dibuixa un panorama difícil per les cases pageses que no només es limiten a observar la deserció dels seus fills/es de la pagesia sinó que molt sovint la promocionen i impulsen activament. L'última generació de pagesos, molts ja jubilats, han adoptat un discurs deslegitimador i desincentivador respecte a la pràctica pagesa en el qual es culpa de la situació a la política econòmica i agrària de les administracions autonòmica, estatal i europea.

La cooperativa agrícola ha seguit un procés de transformació que l'ha convertida en una empresa potent del sector de l'agroindústria del Camp de Tarragona. L'entitat, que va néixer com un recurs extern a les cases pageses per adaptar-se a les condicions de l'agricultura de finals del segle XIX, ha anat assumint noves funcions en la mesura que les condicions ho han requerit. En la vessant productiva, la cooperativa ha entrat totalment en els processos d'elaboració industrial dels productes de les collites dels socis; en la vessant financera, la cooperativa assumeix la formació de les estructures jurídiques i socials necessàries per fer arribar als pagesos les subvencions de la Comunitat Europea. Mai com ara, la cooperativa havia intervingut en la reproducció de les famílies pageses que davant de les noves condicions de l'economia de mercat han hagut de cedir protagonisme gestor a organismes com la cooperativa o les Organitzacions de Productors Agraris i s'han vist obligades a ubicar l'activitat agrària en un segon pla, darrera de la indústria i els serveis. Avui el principal problema dels pagesos del poble no és com fer rendibles les seves explotacions, la dificultat es planteja a l'hora de decidir què fer-ne.

La major part de les cases pageses del poble han vist interrompuda la seva continuïtat com a tals en algun moment dels darrers quaranta anys, un procés d'abandonament de l'activitat agrària per part de les noves generacions que s'ha accentuat i accelerat des dels anys vuitanta cap aquí. Un dels trets definitoris més importants de les cases pageses era l'organització familiar de la producció i la convergència i la complementaritat de les estratègies econòmiques, patrimonials i familiars. Això ha deixat de ser així perquè el patrimoni agrari familiar ja no garanteix la subsistència dels individus, en tot cas, al seu voltant hi gira una de les activitats econòmiques, ni tan sols la més important, dels membres de la família, però ha deixat d'aglutinar el sentiment i l'esforç de la família. S'ha produït una separació conceptual entre la casa i la família; de les cases pageses s'ha passat a l'existència de famílies que mantenen una certa activitat agrària, sovint parcial, i alguns cops testimonial i marginal.

Les antigues cases pageses, reconvertides a famílies amb activitat agrària continuen utilitzant, redefinides, les estratègies d'herència com a mecanismes per garantir una certa continuïtat en el treball a les terres del patrimoni familiar. Les famílies volen perpetuar la seva vinculació, al menys, a una part de les terres i això exigeix la reinterpretació de les estratègies familiars. L'estructura familiar ha deixat de ser

troncalitzada per esdevenir nuclear, els valors de l'individualisme i la privacitat han dominat en la fixació de les formes de residència, però continuen observant-se formes de cooperació productiva i reproductiva que vinculen la generació dels pares i la dels fills que acaben activant complexos circuits de reciprocitat. Pares i fills estableixen noves formes de convivència que són alienes de la coresidència però que sovint acaben adoptant expressions molt properes al que produïrem denominar una certa troncalitat reproductiva. Els circuits de la reciprocitat estan estratègicament vinculats a les decisions dels pares respecte a l'herència; les característiques de les tasques en les quals es col·labora atorguen a la distribució de l'herència un cert component de gènere: la terra per als fills que acostumen a col·laborar en l'activitat agrària, la casa o els diners per a les filles que han aportat treball reproductiu i assistencial.

En les noves condicions imposades per les inèrcies dels mercats internacionals dels productes agraris i per l'entorn absolutament urbà i industrialitzat en què s'emmarca l'agricultura del Camp de Tarragona, l'activitat agrària continua a mans de les unitats d'explotació familiar. La capacitat de pervivència secular de la família com a unitat de producció i de gestió dels recursos agraris en un entorn de progressiva consolidació del procés de mercantilització fa pensar en l'extraordinària capacitat d'acomodació de la família a una situació econòmica canviant i complexa. La família s'ajusta a l'economia de mercat, en definitiva a la globalització econòmica, implementant nous recursos i redefinint les velles estratègies. El recurs a la diversificació de les bases econòmiques és una constant al llarg de tot el procés analitzat, un mecanisme que es va complementant amb altres de nous, com el cooperativisme, i amb estratègies internes, familiars, ubicades en l'entorn domèstic, com l'herència, les quals es reinterpreten en funció de les necessitats i dels valors del moment.